

EESTI ISESEISVUSE BUND on rahvusvaheline Eesti rahva vabast vaimsest sõltuvusest ja Eesti Vabariigi ühikust.

EESTI ISESEISVUSE BUND on rahvusvaheline Eesti rahva vabast vaimsest sõltuvusest ja Eesti Vabariigi ühikust.

EESTI ISESEISVUSE BUND on rahvusvaheline Eesti rahva vabast vaimsest sõltuvusest ja Eesti Vabariigi ühikust.

EESTI ISESEISVUSE BUND on rahvusvaheline Eesti rahva vabast vaimsest sõltuvusest ja Eesti Vabariigi ühikust.

Eduard Laaman

EESTI ISESEISVUSE SUND

5

E. LAAMAN

**EESTI
ISESEISVUSE
SÜND**

5.

«Faatum»

Tallinn 1995

Kolmas trükk

Kaas: HENNO KÄO

Toimetaja: J. Saar

Korrektor ja tehniline toimetaja: K. Sisask

Tuntud poliitikategelase ja ajakirjaniku Eduard Laamani populaarses laadis kirjutatud raamat eesti rahva võitlusest omariikluse eest ärkamisajast kuni Eesti Vabariigi sünnini.

Trükikoda «Ühiselu», Tallinn. Tell. 224.

Eesti orientatsioon

Liitriigid olid lubanud Eesti saatuse lõplikult rahukongressil otsustada. Oma riigielu ehitades ja sõda alustades tuli Eestil ühtaegu ka mõelda, missuguste soovide ja seisukohtadega ta rahukongressile läheb ning kellelt toetust otsib.

Eeskätt oli see välisdelegatsiooni asi, neid küsimusi uurida ja oma kaalutlusi esitada. Välisdelegatsioon Kopenhaagenis — J. Tõnisson, K. Menning, M. Martna ja E. Virgo — saatis selle kohta 12. oktoobril üleskutse eesti rahvale:

«Eesti riiklise tuleviku küsimus on rahvusvaheliseks küsimuseks tõusnud, mille üle üldisel rahukongressil lõpuotsus tehakse... On tingimata tarvis, et Eesti rahvas oma tahtmises kindel ja üksmeelne oleks... Eesti peab iseseisev demokraatline vabariik olema! Selle kohta ei tohi meie keskel vähematki kahtlust ega kaksipidi mõtlemist olla. Kõik kokkulepped paremale ja pahemale poole peavad kaduma. Eesti ei tohi Saksa ega Venemaa võimu alla saada. Eesti ei taha ka ennast Läti ega muu maa saatuse külge kütkendada.»¹

Lähemalt öeldi orientatsiooni asjus, et «meie loodame Eesti iseseisvuse teostust rahvaste enesemääramise aate võidule pääsemisest ja rahvaste liidu aate elluviimisest. Niipalju kui liitriigid nende aadete eest võitlevad, on meie poolehoid enne kui pärast liitriikide päralt».

Riiklikuks ideaaliks seati iseseisvus rahvusvaheliselt kindlustatud neutraalsusega, kusjuures Eesti oleks vabakaubandusmaaks vabasadamatega (porto-frankoga). «Kui mõõduandvate rahvusvaheliste tegurite nõudmisel tarvis, siis võiks iseseisev Eesti rahvusvaheliselt kindlustatud erapooletuse alusel välise esinduse ja riigikaitse poolest lähemasse ühendusse astuda erapooletu, vaba ja iseseisva Soomega ja lähedasse vahekorda erapooletute Skandinaavia riikidega, kuna Lätimaaga sarnasel hädakorral lähem riikline ühendus ainuüksi pariteetlise konföderatsiooni teel võiks sündida.»

¹ «Pvl.» 13. XI 1918.

Seda võis nimetada Soome-Skandinaavia orientatsiooniks. Balti liidust polnud siin veel juttu ja lähenemine Lätile nähti ette alles viimse pääsetena.

Kodumaale jõudnud, esines välisdelegatsiooni juhatuse esimees J. Tõnisson 16. novembril EAV-le aruandega delegatsiooni tegevusest, Saksamaale veel viimasel ajal esitatud protestidest, abinõutamistest liitriikidelt ja edasistest kavatsustest.

J. Tõnisson soovitas poliitilist ja majanduslikku lähenemist Inglismaale. Inglise, ütles ta, käib oma mõjualuste rahvastega ümber nagu mesilastega: võtab küll mett, kuid laseb ka mesilastel elada ja hoolitseb nende eest. Venelane on aga nagu karu: sööb mee ära ja lööb mesipuu puruks pealegi.¹ Inglismaal olevat Eesti asjus kõige aktiivsem osa suurte ainelist huvide tõttu, mis tal Põhja-Venemaal olemas. Et aga Inglismaa otse Eesti iseseisvust toetaks, tuleks teda Eesti asjus ka aineliselt huvitada. Võiks kaalumisele võtta Balti mere Gibraltari küsimuse, mis muid majanduslikke kompensatsioone võiks vähemaks teha. Kontsessioonide asjus tuleks tagasihoidlikum olla; võiks talle ehk ainult «podrättsiku» osa pakuda. Maade, metsade ja maapõuevarade tagatisel võiks liidumaadel suurema laenu teha.²

EAV määras siis välispoliitikaga ühendatud majanduspoliitiliste küsimuste arutamiseks rahvamajandusliku komisjoni koosseisus: Kõstner, Kukk, Raamot, J. Puhk, A. Uibopuu, M. Pung, E. Rosenvald, J. Pitka, ins. Maurits, A. Hanko ja välisdelegatsiooni liikmed.

J. Tõnissoni ettepanekud Inglismaa ainelisest huvitamisest ei tulnud mitte Eesti esindajailt liitriikides, vaid olid peamiselt tema isiklikud mõtted, mis suurelt jaolt mõjutatud Saksa sõjaaegsest propagandast, kes Inglise ainelisi huvisid Põhja-Venemaa ja eriti Eesti ning tema «Balti Gibraltari» vastu järjekindlalt kujutas Inglise tähtsama sõjasihina. Ehk küll Eesti esindajad liitriikides Inglise aspiratsioone Baltimaade kohta palju väiksemaks hindasid, ilmus veel 1919. a. kevadel, kui J. Tõnisson oli välisministri kohustetäitja, välisministeeriumi väljaantavas ajakirjas «Estonian Review» (nr. 4) A. Jürgensteini artikkel, kus kirjutati, et Inglismaa võiks Eestis endale Balti mere üle valitsemiseks saavutada samasugused baasid, nagu tal on Gibraltaril ja Adenis. Sellest ajakirjast pääses siis jutt Inglise merebaasist Eesti rannal uue hooga välisajakirjandusse ja kirjandusse.

Maapäeva istungjärgu avamisel 20. novembril saadeti J. Tõnissoni ettepanekul tervitus- ja tänutelegramm liitriikidele. Iseseisvuse püüde järkjärgulist arenemist kirjeldades hoiatas peaministri asetäitja J. Poska 21. novembril, et täie-

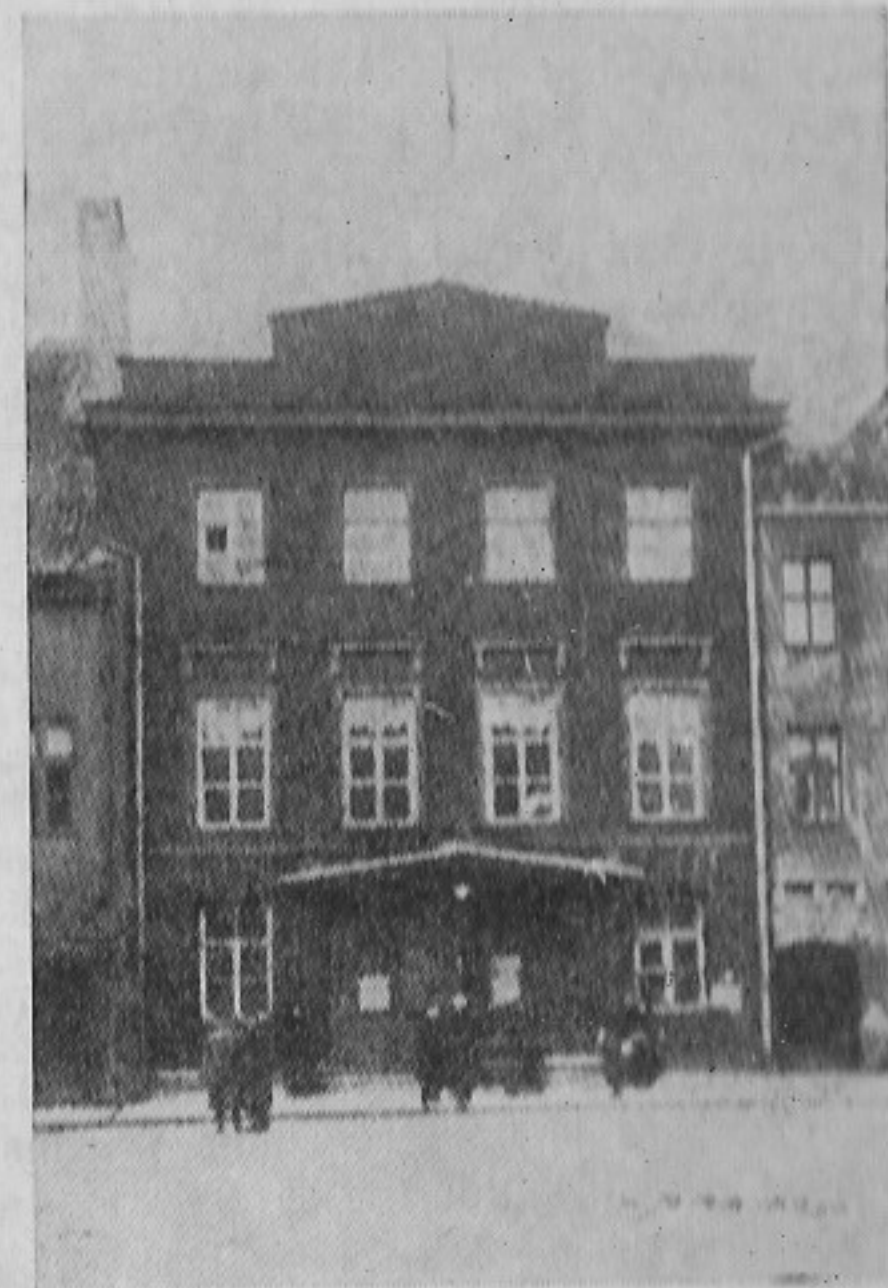
¹ Poska, lk. 51.

² EAV protokoll nr. 9, 16. XI 1918.

liku iseseisvusele veel palju tööd ees seisab. Eranõupidamistel lähtus Poska veendumusest, et Venemaaga segadused veel kaugelki lõpule ei lähene, vaid aastakümneid kestavad. Poola poliitikajuhhi Roman Dmowski analoogiline vaade, et Venemaa on end revolutsiooniga 50 aastaks Euroopa poliitikast kõrvaldanud,¹ sai Poskale teatavaks alles hiljem, 1919. aastal Pariisi rahukonverentsil olles. Vene vaimulikus seminaris ja vene kultuuris ning seltskonnas üles kasvanud, oli Poska oma vaadetele ise jõudnud, vene hingeelu lähedalt tundes, eriti aga oma 1917. aasta kogemuste najal.

Samal 21. novembri maapäeva koosolekul tähendas J. Tõnisson oma aruannet lõpetades, et kuigi Eesti iseseisvus veel lõplikult kindel ei ole, on ta kandejõud ometi suurem kui seda liitriikidelt saadud dokumentide järgi võib arvata. Nimelt olevat see seletatav õieti valitud seisukohaga, et Eesti vabariik on erapooletu demokraatlik vabakaubandusmaa, mille sadamad kõigi riikide kaubandusele avatud.

Valitsuse deklaratsioonis, mille peaminister K. Päts 27. novembril maapäevale ette kandis, olid ette nähtud sammud transiidi kergendamiseks Venemaale, eeskätt sadamate korraldamiseks. Sellele loodeti üldise rahu järel kohe suuremaid rahasummasid Tallinna uue vabasadamana ehitamiseks liikuma panna, kuna uute poliitiliste väljavaadete kohaselt Eesti kui vabakaubandusriik ka oma raudteede võrku tahtis korraldada, kõigepealt jätkata eeltöid Tallinna-Moskva otseraudtee ehitamiseks. Kui erapooletu vabakaubandusmaa, kes sõbralikus vahekorras kõigi rahvastega, tahtis Eesti oma enesemääramise õigusele leida kaitset ja tuge suurriikidelt. Kuid valmistudes rahuks kõigi rahvastega, juhiti

Maja Tallinnas, kus peeti Maapäeva istungeid pärast okupatsiooni ja kus asusid tegevusse ministeeriumid.

¹ Benesch, Ed.: Der Aufstand der Nationen. Berlin, 1928 (edaspidi «Benesch»), lk. 404.

tähelepanu ka nälgivatele sõjariistus salkadele Eesti idapiiri taga, kellele nende juhataja Eesti kui rikkaliku saagi peale näidanud. «See hädaoht on suur ja tõsine, sest meie rahva ja riigi vastu on suur rahvameri oma esimesed väed liikuma pannud»... «Suudame oma riigis sisemist korda ja iseseisvust kaitsta, siis on Eesti rahvale vaba arenemise võimalus kindlustatud. Ei ole meil küllalt arusaamist oma rahva tulevikust, ei pane me kõik jõud kodumaa kaitseks liikuma, siis on ka meie iseseisev tulevik väga kahtlane.»

J. Tõnissoni vaadetest mõnes asjas lahkuminevaid vaateid esitas välisministrile Eesti Londoni esindaja A. Piip oma 29. novembri pikemas aruandes, mille M. Martna Tallinnasse tõi.

Kõigepealt vaidles A. Piip Saksa propagandast levitatud arvamuse vastu, nagu oleks Inglismaa tingimata püüdnud Eestisse pääseda, Eesti vabastamist üheks oma sõjasihiks pannes. Veel mõne kuu eest vaadatud Inglismaal Balti küsimusele kui teise järgu küsimusele. Ainult üksikud mõistnud, mis tähendus on Eestil Läänele: kui Balti meri ei pea Saksa järveks saama, siis peab Eesti vabanema.

Vahekorda Londoni vene ringkondadega pidas A. Piip rahuldavaks. Vene saadik Nabokov olevat jahe-viisakas, Kerenski pidavat Eesti küsimust tähtsusetuks, lootes, et tulevane kokkulepe Vene ja Eesti demokraatiate vahel raske ei ole, isegi kui võrdsel võrdsega. Nõukogude saadik Litvinov ei olevat isiklikult mitte vaenulik, kuid seadvat Eesti küsimuse oma parteihuvide vaatekohale, mööndes siiski, et iseseisev Eesti neile palju vastu võetavam oleks kui Balti hertsogiriik. Berliini lisalepingust saadik olevat A. Piip läbikäimise Litvinoviga lõpetanud.

Inglismaal valitsevate vaadete kohta seletas A. Piip, et seal küsitavaks peetakse, kas ja millal enamlus Venemaalt kaob. Piirimaadel, kus aga rahvas kõrgemal kultuurijärjel, olevat võimalik demokraatlik riigikord. Piirirahvaste väiksuse tõttu tulevat aga neid aidata nende jõudusid kombineerida — sellest Balti liidu mõtte soovitamine. Garanteeritud neutraalsuse mõte ei leidvat aga pärast Belgia kurba kogemust mingit tõsist poolehoidu. Ometi peetakse Eesti iseseisvust kõige kohasemaks lahenduseks, kusjuures mõnelgi jäävat salajane lootus, et Eesti kord, kui Venemaal uus demokraatlik riik sünnib, sellega ikkagi mõnda poliitilisse alalisse sidemesse astuks, olgu see siis föderatsioon, konföderatsioon või ainult tolliunioon ja sõjaline liit.

Ameerika olevat Eesti suhtes väga külmalt käitunud, lootes vist Vene Ühendriikide moodustumisele, millest temale hulk vene pagulasi jutlustab. Ka ei olevat Ameerikale Baltimaa pääseteena Venemaale nii tähtis nagu Inglismaale. President Wilsoni väljakuulutatud enesemääramise korrektiiviks olevat tema 27. septembri nõue, et sealjuures ei või üksiku rahva või grupi kasud mõõtuandvad olla, vaid üldine kasu — ja kes ütleb, et «üldise kasu» pärast ei pea endised Venemaa rahvad Suur-Vene alla painduma?

Eesti välispoliitika sihtjoonteks seadis A. Piip: lähedane sõprus liitriikidega, eriti Inglismaaga, heanaaberlik vahekord Venemaaga, võimalik lähe-

K. Piip Saksa vangilaagris. Põlvi vange ja laagri administratsiooni kuuluvad isikud Albertini vangilaagris sügisel 1918. Tagumises reas kolmas paremalt K. Piip, esimes reas paremalt A. Saar.

nemine Lätile, lähem ühendus demokraatliku Soomega. Et garanteeritud neutraalsusel on vähe väljavaateid, tuleks toetada Balti liidu (liiga) ellukutsumist, mida soovitatavat Inglis- ja Prantsusmaal, niisama ka Soomes, kuna Skandinaavias mitmed voolud seda mõtet toetavat. Sir Esme Howard, Briti rahudelegatsiooni liige ja senine saadik Stockholmis, olevat selleks eeskätt soovitanud Eesti-Läti-Leedu sõjalist konventsiooni, kuna liit ise hiljem kongressil ellu tuleks.

A. Piip küsis kodunt, et kui tahetakse saada garantii oma neutraalsusele või iseseisvusele, kellelt seda siis küsida. Kas kõigilt riikidelt? Rahvasteliidult, kui sellest asja saab? Ainult suurriikidelt? Kas ka Saksamaalt ja Venemaalt? Kas ei oleks õigem garantiid otsida ainult liitriikidelt, mille tõttu neile kergem oleks mõnda majanduslikku eesõigust anda, mis siis Eesti iseolemist veel tugevamini kindlustaks? Või arvatakse, et võiksime end ka mõnele üksikule suurriigile toetada? Kas võiks sääraseks olla Venemaa? Või Inglismaa? Mis oleks neile reaalseks tasuks meie vabasadamate ja vaba transiidi poliitikat oletades? Kas mõni laevastikubaas või majanduslik eelistus? Kas juhtumil, kui meie iseseisvust on täielikult teostada võimatu, arvatakse võimalikuks seisukorda *à la* Kanada või Austraalia? Või tõesti protektoraat, nagu sakslased kogu aeg oletavad? Niisama, kas üldist vabakaubanduse põhimõtet mitte mõne oma tööstuse kaitsega piirata?

Veel tähendas A. Piip, et Inglismaal oldavat nõus, et Eestis on radikaalsed ühiskondlikud uuendused möödapääsmatud, eriti suurmaapidamise likvideerimine, kuna kahe revolutsioonilise maa vahel kaitseks Eestit kõige paremini anarhia vastu sotsiaalsete reformide radikaalsus. Nii arvanud lord Robert Cecil, prof. Simpson ja ka prof. W. Goode.

Kokku võttes läks A. Piibu arvamus J. Tõnissoni omast selles lahku, et A. Piip pidas Londoni kogemuste järgi Inglise aspiratsioone Baltimaade suhtes palju väiksemaks, pidas teoreetiliselt mitte võimatuks ka orienteerumist Venemaa poole, lootis vähe neutraalsuse garanteerimisele ja võttis selle asemel inglaste ja prantslaste soovitusel üles Balti liidu mõtte, ent vabakaubanduse põhimõtet soovitas piirata.

Kui Inglise laevastik 12. detsembril Tallinna jõudis, oli Eesti tegelastel selle juhataja admiral Sinclairi ja tema diplomaatilise saatja, endise Inglise Riia peakonsuli Bosanquetiga läbiarääkimisi, mis aga peaasjalikult piirdusid informatsiooniga ja sõjalise abi tehnilise küljega. Esimesed kokkupuutumised Sinclairiga olid polkovnik Laidoneril, kes oli laevastikule Liibavi vastu sõitnud. Mõlemad inglased olid reserveeritud. Sinclair pani eestlastele ette ka venelastega ühendusse astuda. Laidoner vastas, et ta on praegu Venemaalt tulnud, kus on venelaste organiseerimisvõimetust näinud. Tallinnas rääkis Sinclair: anname teile relvad, kuid igal pool on nad enamlaste kätte läinud. Kas kindlustate, et seda siingi ei juhtu? K. Päts vastas: liitriikidel on olnud oma Marne — lubage, et ka meie oma Marne'ini jõuame!

¹ J. Laidonerilt isiklikult saadud andmed.

Kesgi tähendas, et kui Eesti iseseisvaks ei peaks saama, siis oleks ta meelsamini Briti asumaa kui Vene kubermang.

Nagu liitriigid lubanud, pidi kõik Eesti küsimused lõplikult otsustatama rahukonverentsil. Eesti delegatsiooni sinna koostas välisminister J. Poska, kes ise sai delegatsiooni juhiks. Peale välisdelegatsiooni liikmete (Tõnisson, Piip, Pusta, Martina, Virgo) kutsus ta sinna kaubandusministri N. Kõstneri ja kaubanduseksperdi J. Puhki. Poskal oli nõu ka rahaministri J. Kukke kaasa kutsuda, kuid EAV-l oli seda kodus väga vaja. Delegatsiooni sekretärideks määrati H. Eliasson ja E. Laaman. Välisministri asetäitjaks jäi koju O. Strandman.

Et ühenduse pidamine Pariisiga oli väga raske — Eestil ei puudunud alles ainult šifreeritud telegrammide saatmise õigus, vaid ka harilikud telegrammid läksid välismaailma Helsingi kaudu —, olid volitused, mis EAV 16. detsembril välisdelegatsioonile kaasa andis, äärmiselt laiad. Talle anti õigus iseseisvalt kõiki rahukongressil ettetulevaid küsimusi ära otsustada. Juhul, kui Eestile iseseisvus tingimustega antakse, pidi läbiarääkimisi peetama järgmises korras: 1) Soome-Eesti liiduvahetõrge nende rahvaste eneste määrata, 2) Balti rahvaste liit, 3) osariik Vene föderatsioonis. EAV otsus arvestas seega nii J. Tõnissoni kui ka A. Piibu ettekandeid.

Ootamatul kombel olid Vene enamlased need, kes Eesti välisdelegatsioonile välismaa reisiks laevad ja «valuuta» muretsevad. Detsembri alguses tuli Peterburist Tallinna sadamasse üksikute järel mitu Vene aurikut lina- ja puulaadungitega. Nähtavasti pidi Peterburi valitsusasutustes äärmine korralagedus olema, kui seal ei teatud, et Vene enda väed juba novembri lõpust Eesti vastu sõjakäiku olid alustanud ja et Tallinnas enam sakslased ei valitse. Vene nõukogude valitsus protestis Berliinis Vene kaubalaevade vägivaldse äravõtmise pärast.

10. detsembril telegrafeeris T. Jürine koguni Poskale Helsingisse: «Juba 6 laaditud Vene kaubalaeva on sadamasse jõudnud. Peame neid kinni. Kui neid rohkem tuleb, läheb meil üle jõe nende üle valitseda ilma sõjalaevastikuta.»¹ Laevad tunnistati sõjasaagiks: «Severnaja Kommunast» sai «Kajak», «Internatsionalist» — «Kodumaa» ja «Respublikanets» sai tagasi endise nime «Libau». Venelt võetud laevadel sõitis Poska 17. detsembri hommikul Tallinnast välja, et Venemaast lahkunud ja Venega sõdivale Eestile tunnustust nõutada.²

¹ H — 9 — 190.

² Poska, lk. 56.

Taganemine

Punavägede sissetung pani Eesti iseseisvuse kohe kõige ras-
kemale proovile. Et oma vägi alles korraldamata, tuli Eestil
kiireloomuliste abipalvetega pöörduda sinna, kust seda kõige
rutem arvati saavat.

K. Päts telegrafeeris Poskale: «Saksa väed ruttavad kodu,
nemad enam ei sõdi, sõjariistu nendelt ei saa, takistavad igal
sammul meie tegevust vägede korraldamises. Pihkva vene vägi
on korratu ja liigub salkades põhja poole, kuhu meie teda lasta
ei või... Tahame neile Liivimaal puhkekohad määrata ja jõudu
mööda neid aineliselt toetada. Rahvas venelasi ei usalda, kar-
detakse nende poolt poliitilisi salasepitsusi. Kui liitlaste siia-
ilmumine pikale venib, siis sünnitab see rahutut meeleolu
ja teeb seisukorra keeruliseks. Mitte tähtis ei ole praegu liit-
laste suurem sõjaline toetus, vaid teadmine, et lubatud abi
juba tulemas on. Palun tungivalt kõik teha, et mõnigi laev
Tallinna alla ilmuks. Meeleolu on keskmine... Kui raha saab
ja mõni liitlaste laev reidile ilmub, siis viime rahulikult Asu-
tava kogu valimised läbi.»¹

Eriti halba seisukorda sattus Kagu-Eesti, kus Saksa väed
kõige kauem olid eestlaste korraldumist takistanud. Veel 5. det-
sembril kutsus A. Winnig saksa sõdureid astuma Rauddiviisi
kojumineku kaitsmiseks.

«Kui me seda maad kõige tuleviku jaoks meie rahvamajanduslikele huvi-
dele ei taha sulgeda, siis on vaja, et me ka nüüd, kõige kõrgema hädaohu
päevil, ka meie viimast kaitset ei keelaks... Nii kaugel pole meie veel
mitte, et me siin sakslasi lihtsalt maha tappa laseme, kus me neid veel
kaitseda võime.»²

Paanikast haaratud Tartu 4000 saksa sõdurist ütleb Winnig
olevat saanud 800 vabatahtlikku.³ Kuid neist oli vähe kasu,
seda enam, et väe ülemjuhatus uue ühiku korraldamiseks mitte
midagi polnud teinud.

Ka ei andnud sakslased eestlastele neidki relvi, mis nad
omal ajal Eesti väeosadelt olid ära võtnud. Kokkulepitud 1400
püssist anti mõni päev enne lahkumist umbes 1000, neist osa
kõlbmatud. Teiste relvade andmisest loobuti, seletades, et eest-
lased võivat neid sakslaste vastu tarvitada.⁴

¹ S — 5 — 29.

² «Dorp. Ztg.» 11. XII 1918.

³ Winnig, lk. 70.

⁴ Ülemjuhataja Staabi arhiiv (edaspidi Ü), 39.

Saksa soldatite nõukogu häälekandja Liivimaal. Ilmus Tartus.

Tartu sai kabuhirmu-kuulujuttude tallermaaks. 6. detsembril
levisid teated, et enamlased olevat Mehikoormas maabunud.
Neid teateid ümber lükates ütles «Postimees»: «Muidugi on
enamlasi Pihkva pool olemas, need aga ei ole vist suured jõud
ja nemad ei ole seni peale Pihkva võtmise suurejoonelisemat
pealekippumist Võru poole ettevõtnud.»¹ Elektriseeritud õhk-
konnas soodustas kuulujutte üldine teadmatuse: läbikäimine
välismaaga oli katki, sisemaal oli raske reisida, telegraaf ja
telefon ei töötanud korralikult.

7. detsembril telegrafeeris K. Päts Poskale: «Enamlaste eda-
situng Pihkvast ja Narvast sünnib ses kindlas teadmises, et
liitlased nii pea meile ei tule. Teiselt poolt ei sõdi Saksa väed
enam enamlastega ja meie oleme täitsa ilma välise kaitseta.
Meie vägede kokkuseadmine on takistatud Saksa vägede poolt,
kes paljudes kohtades mobilisatsiooni ei luba, venelastelt ja
Eesti polkudelt saadud sõjariistad ärarikuvad ja oma sõjariistu
ei anna, kohati veelgi meie eneste poolt saadetud sõjariistad
Eesti võimudelt ja rahvaväelt äravõtavad... Enamlastel on
võimalus paari miinipaadi toetusel dessante toime panna meie
vägede selja taha. Eestil on praegu välist kaitset hädasti tar-
vis ja seda võib liitlaste paari laeva Tallinna ilmunine anda
ilma hädaohuta liitlastele.»

¹ «Post.» 7. XII 1918.

Idast lähenev hädasoht pani «Postimeest» paar päeva hiljem (9. XII) nõudma seletust «neilt, kelle käes viimase ajani tegelik võim seisnud ja kes vastutama peavad»: vaherahu tingimuste mõte on, et piirimaadele võimalus peab antama oma julgeolekut aegsasti korraldama hakata; et seal Saksa väed piirikaitsepaigal peavad püsima, seni kui liitlaste poolt teissugune korraldus pole tulnud. Mida näeme aga? Narva all võitlesid ühes Eesti kaitseliitlastega ka Saksa sõjamehed kangelasmeelselt. Kuid neid oli sinna näputäis jäänud, — nad olid sunnitud taganema. Narva jäi palju laskemoona ja sõjariistu maha, mida ometi oleks pidanud meie rahvaväele üle antama. Selle asemel müüdi neid tundmata ollustele ja pilluti jõkke. Võrus tehti Saksa vägede ja enamlaste vahel kokkulepe, et Saksa väed 30 versta lauses piirkonnas ümber Võru välja peavad minema. Kes on vastutav säärase kokkulepete eest? Miks venitatakse juba mitu nädalat sõjariistade üleandmisega Tartus? Miks ei anta meie sõjavõimudele kõigest sellest teada, mida maa kaitsemiseks Saksa vägede poolt ette võetakse?

Eesti raudteelased alustasid Saksa raudteevalitsuse vastu streiki, nõudes (15. XII), et raudtee- ja telegraafiühendus Tallinnaga viivitamata jalule seataks ja selleks Tartu-Tapa liin eestlaste kätte antaks, kes Saksa vägede äraveo garanteeriks. Saksa raudteevalitsus vedavat rohkem välja paruneid ja nende vara kui saksa soldateid.

Ka nõuti, et raudtee veerevat materjali ja sõjasaaki välja ei veetaks.

Teadmatuses, milles Tartu ümbrus viibis, oli ka Inglise laevastiku saabumine enam demoralisatsiooniks kui julgustuseks. Tartus loodeti, et liitlased maa okupeerivad. «Postimees» (13. XII) kirjutas lootusrikkalt: paljudele olid ootuspäevad aastate pikkused. Liitlased leiavad, et nende kohus on enamlaste majapidamisele lõpp teha. Nii on arvata, et Soome lahte sõitnud liitlaste vägedel sõjakäik ees seisab. Seda tõendab Tallinnast saadud teade, et osa laevastikku juba ida poole edasi sõitnud. Arvata on, et liitlased enamlaste päevad õige pea lõpetavad.

Raske pettumuse tekitas selle järel M. Martna kaasatoodud teade: «Sakslaste väidete vastu, nagu tahaksime me Eestimaad oma alla võtta, kinnitab Inglise valitsus, et tal kõige vähematki soovi ei ole Eestimaad okupeerida. Inglismaal on ainult üks huvi — et ta Eestist nagu seni saaks linu ja puumaterjali.»¹

Selle desorienteeritud meeleoluga on suurelt jaolt seletatav, et Eesti väed, olles ühes Vene Põhjakorpuse osadega punaväe vastu kahekordses ülekaalus,² suures korratuses 21. detsembril

¹ «Post.» 16. XII 1918.

² Maide, J. Ülevaade Eesti Vabadussõjast. Tallinn, 1933 (edaspidi «Maide»), lk. 191.

Tartu maha jätsid. Ainasa 1918. aastaga nägi Tartu juba viiendat valitsuse vahetust, nagu «Dorpater Zeitung» nukralt registreeris.¹

Kui EAV-le 5. detsembril teatavaks sai, et sakslased kavatsevad Pihkva ja sealt lõuna poole mineva rinde jaoks formeerida noorematest meestest Rauddiviisi, saadeti Koch ja Jaakson Riiga, et heatahtlik-neutraalset seisukohta võttes AOK-ga lepingut teha. Aga Riist tagasi jõudnud, teatas Jaakson 16. detsembril EAV-le, et Rauddiviisi Lätigi kaitseks ei taha jätkuda. Ta olevat selleks asutatud, et võimaldada Saksa vägede koju sõitu. Diviis asuvat laiali, üks osa — 600 meest — Valgas. Winnig olevat teatanud, et Saksamaalt tulevat 3—4 nädala jooksul vabatahtlike salgad Baltimaad kaitsma. See oli Riist viimane sõnumik.

Saksa väed sõlmisid oma Riia soldatite nõukogu algatusel 12. detsembril punaväega kokkuleppe, mille järgi lubasid Valgast kolme päeva jooksul lahkuda.² 17. detsembril langes Valga punaste kätte, seega kadus Eestil raudteeühendus Riiga.

Ühtaegu punaväe sissetungiga jätkasid Venemaalt saadetud enamlaste kihutajad V. Kingissepa juhatusel seespool ägedat õõnestustööd rahva seas. Püüti tekitada segadust, ohutada vabrikutes streike ja väesalkades vastuhakkamisi. Erilise hoolega töötati sõjatööstuse ja sõjaväe varustamise vastu.

Nõmmel lasti õhku laskemoonakelder. Sõjalaeva «Lembitu» meelitati punalippu üles tõmbama ja tulistama Tallinna. Rotermanni leivatehases püüti leivaküpsetamist takistades seisma panna sõjaväe varustamist. Sadamatehastes saboteeriti relvade parandamist, rikuti varustust, lõigati autokummid katki, viidi suurtükkide osad ära jne. Ülemiste juures lasti raudtee õhku, et takistada soomusrongi väljasõitu.³

28. nov. teatas K. Päts EAV-le, et enamlased kavatsevat täna öösel Ajutise Valitsuse vastu välja astuda, ja soovitas seepärast ööd mitte kodus magada. N. Köstner kahtles, kas teade mitte sakslaste provokatsioon ei ole. Gaasi- ja elektrivabriku kaitseks otsustati palgata 20 saksa sõdurit.

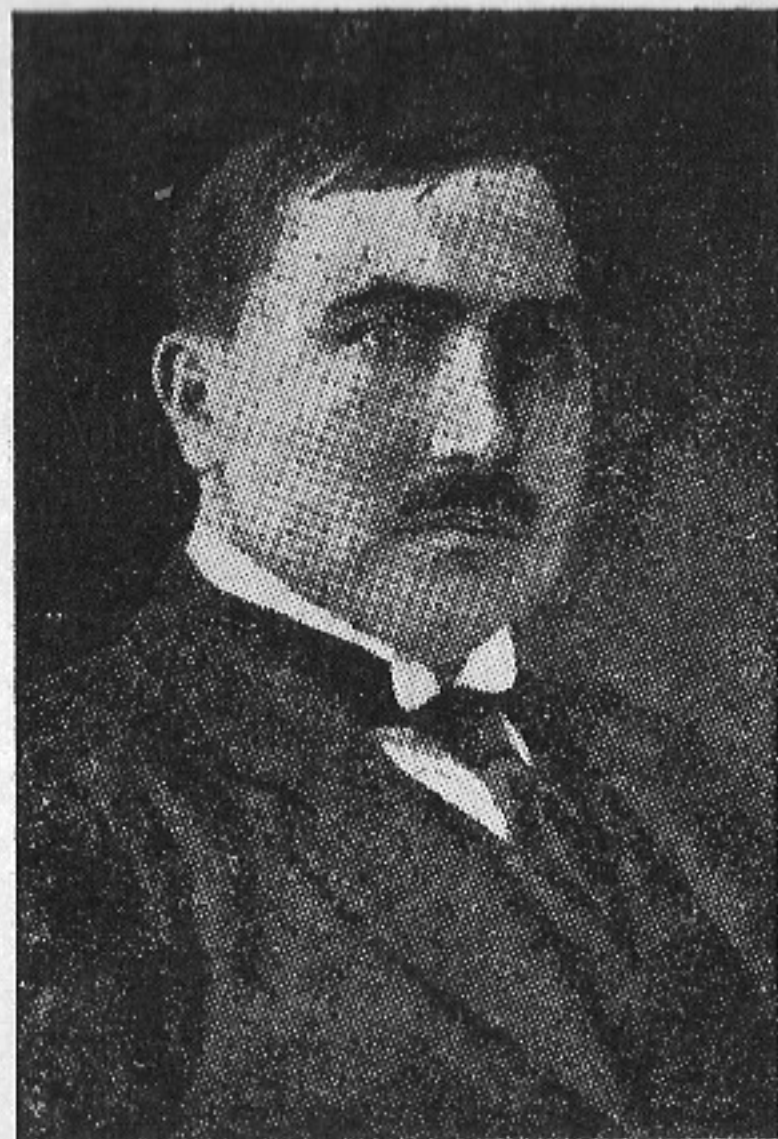
Kui sõja algusega kommunistide häälekandja suleti, jäi enamlaste korraldatud Tallinna tööliste nõukogu edasi tegutsema. Et sinna kindlamaid mehi koondada, pani komm. keskkomitee detsembri esimesel poolel puhastuse toime ja viis 25 tehases ümbervalimised läbi, kus 49 saadikust valiti 33 kommunisti. Hakati valmistuma sõjariistus mässuks.

Inglise laevastiku ilmumine Tallinna alla pani enamlased jahmuma. V. Kingissepp ütles: «Meie seisukord oli traagiline just sellepärast, et me ei võinud tööliklassile ütelda: inglane ei tule maale, sest et tema proletariaat ei luba talle seda mittel Kas ei olnud me sama aasta algul Saksa

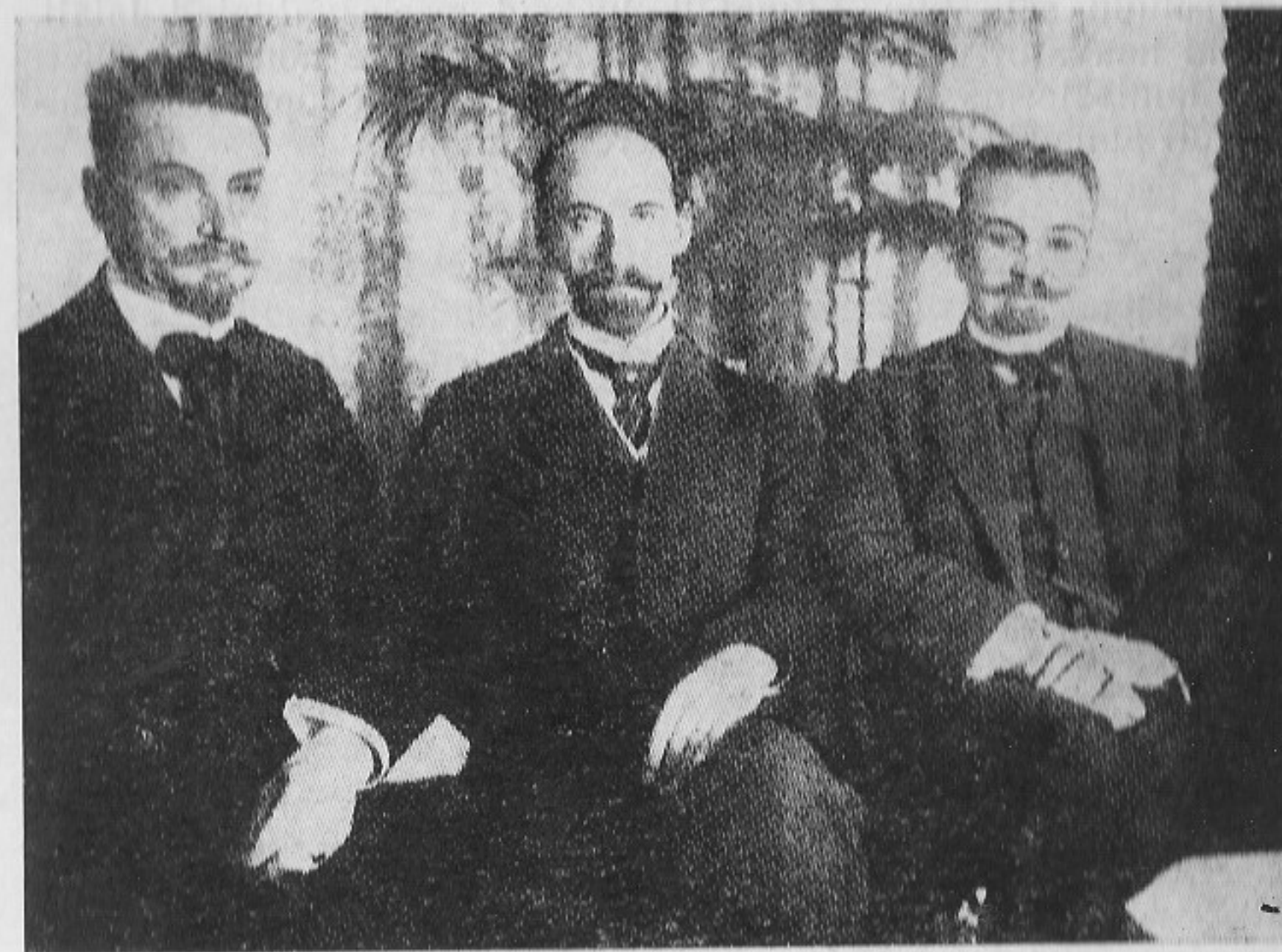
¹ «Dorp. Ztg.» 23. XII 1918.

² Maide, lk. 187.

³ Laaman, Ernits, lk. 139.

Eesti välisdelegatsiooni liikmeid
A. Pliip, K. R. Pusta, E. Virgo, F. Kull.

Pilte Eesti välisdelegatsioonist 1918
Ülal: J. Tõnisson, M. Martna, pr. Schwalbe, K. Menning, pr. Tõnisson,
E. Virgo ja E. Schwalbe. All: M. Martna, J. Tõnisson ja K. Menning.

Ülesvõtted tehtud Kopenhaagenis 1918 a. kevadel.

proletariaadi kohta mitte sedasama ütelnud! Ja — Saksamaa proletariaat ei keelanud Seckendorffile siiski Eestit okupeerimast... Kes võis inglaste eest pea tulde pistal! Ja kuigi me oleks seda teinud, Tallinna töölisklassi ei oleks see siiski barrikaadidele toonud, sest veebruari mälestus oli alles liig värske...»¹

Enamlaste Tallinna komitee otsustas seepärast 13. dets. korraldada poliitilise streigi ja meelevalduse hüüdlausega: inglased välja! Tööliste saadikute nõukogu poolt korraldati meelte üleskütmiseks veel 15. dets. «Estonia» kontserdisaalis miiting, kus Venemaalt tulnud kihutajad Vakman, Koni, Vennikas jt. nõudsid «surma Eesti valgekaardile», kuna sots.-demokraate maha karjuti.²

Venemaalt Soome kaudu tagasi jõudnud Eesti esindajad J. Seljamaa ja J. Laidoner, andes omavahelistel koosolekutel aru Nõukogude Vene oludest, kinnitasid Eesti poliitikategelastele ühel meelel, et enamluse vastu on asjatu võidelda, kuni nende mässuõhutamisele kindlal käel piiri ei panda.

Lõpuks see ka toimus. Kui enamlased 17. detsembril poliitilist streiki alustasid, meelevaldusega Raatuse platsile tulid ja seal ühele kaitseliitlasele kallale tungisid, avas koolipoistest kaitseliidu salk tule. Silmapilk jooksid meelevaldajad laiali, mõnd haavatut maha jättes. Tööliste saadikute nõukogu suleti ja enamlaste mässukatsetel Tallinnas oli seega lõpp. Kuid väljas oli punaväe rinne juba Rakvereni jõudnud.

¹ Kingissepp, lk. 32.

² «Sotsiaaldem.» 17. XII 1918; A. Hellat, MIV, II, lk. 232.

XVI Välisabi küsimus

Pöördumine Soome poole

Oli hädasti vaja välisabi. Aga et abi Soomest nõutada, kust see kõige lähem saada, sellele tuldi alles aegapidi. Esiotsa küsiti sealt ainult relvi.

19. XI oli N. Kõstner EAV-le teatanud, et hoolimata kokkuleppest Saksa Soldatite Nõukoguga tehakse varanduste ülevõtmisel takistusi, koguni mõtetuid tegusid; näiteks on 30 000 püssi lukud merre pillutud; ähvardatakse isegi sõjariistadega. Kui siis sõnum tuli punaväe esimesest, 22. XI rünnakust Narvale, kerkis EAV-s küsimus, kust saada relvi. J. Tõnisson pani ette neid Soomest paluda, sest Soome president Svinhufvud oli juba 1917. ja 1918. a. vahetusel talle lootusi andnud, et Soome tahab Eestile abiks olla, kui aga Eestil kord võimalus avaneb end riiklikult iseseisvaks teha.

Koos haridusminister P. Põlluga sõitis J. Tõnisson Helsingisse, kus käis Svinhufvudi, lahkuva peaministri Paasikivi jt. valitsusliikmete jutul. Sõjaminister Valdén ja välisminister Enckell olid tagasihoidlikud: olukorra tõsiduse juures ei olevat kerge suuremal määral relvi anda. Svinhufvud aga kargas valitsuse koosolekul püsti ja hüüdis, mõlema käega lauale toetudes: «Vendi peab aitama!» Lepiti kokku, et Soome annab 5000 püssi, 50 kuulipildujat ja 15 suurtükki koos varustusega.

Tagasi jõudes teatas P. Põld 25. XI EAV-le, et Soome valitsus ei olevat veel kindlasti öelnud, kas ta abiväge saadab, aga lootust olevat vähe. Lubatavat aga varustust 10 000 mehele toiduainete vastu. Soome endagi seisukord olevat raske: L. Ingman teatanud, et punalaevastik sõidab 27. XI välja, kuid Soomel ei olevat talle laevastikku vastu panna.

Pihkva langemise järel sõitis välisminister Poska Helsingisse, et korraldada välislaenu ja sõjavarustuse saamist, J. Tõnisson sõitis aga sealt edasi Londonisse, et Eestile abi nõutada.

Soomes oldi valmis Eestile Eesti suuremate pankade garantiil 10 miljoni Soome marga suurust laenu andma. Garantiläbirääkimistel Tallinnas tekkis raskusi: Hoeppeneri pank, mis

suurmaaomandusega töötanud, seadis üles poliitilise tingimuse, et EAV deklareeriks eraomanduse puutumatust. Rahaminister J. Kukk soovitas EAV-le selles asjas mitte kaubelda: kui hukub EAV, tuleb kommuuna ja on kõigil deklaratsioonidel ots. EAV volitas 4. XII J. Kukke, N. Köstnerit ja Jaaksonit laenu tingimused välja töötama. 6. XII oli asi nii kaugel, et EAV otsustas laenu kontraheerida Soome pankades ja deponeerida Soome riigipangas, laenu kindlustusel aga välja anda Eesti rahamärgid. 17. XII volitas EAV rahaministrit Soome valitsuselt uut laenu tegema 10 miljoni Soome marga suuruses võimalikult endistel tingimustel ja garanteerijateks pankadeks esitada Tartu laenuasutused.

Meesabi kohta oli Soome vastus Poskale eitav: «Soome hoiab igast aktiivsusest ja seepärast ei saa meile vastu tulla,» telegrafeeris Poska.¹ 27. XI ametisse tulnud L. Ingmani valitsuse vastus ei erinenud ses suhtes Paasikivi omast.

Alaliseks Eesti esindajaks Helsingisse tuli dr. O. Kallas, kes oli Soomes õppinud ja abielus soome kirjaniku Aino Kallasega (sünd. Krohn). Poska kojujõudmisel määras EAV 16. XII Helsingisse dr. Kallase saadikuks ja A. Hanko ajakirjanduse büroo juhatajaks, hiljem ka sõjaministeeriumi esindajaks. Soome lehtedes hakkasid ilmuma Eesti sõprade üleskutsed, et Eestile vabatahtlikega abi antaks.

Liitriikidest tagasi jõudnud uus Soome riigihoidja kindral Mannerheim võttis välisminister Enckelli juuresolekul 24. XII dr. Kallase vastu. Vastutulek oli kõigiti viisakas, kuid abiandmise lootusi vähe. Tegevväest ei võivat Mannerheim kedagi abiks lubada, sest Soomes olevat ohvitseri vähe, kuna saksa instruktorid olevat lahkunud. Relvi ja laskemoona ei võivat ka palju anda — neid võivat ka endal peagi tarvis minna. Siiski käskis ta asja kindralstaabi ülemale Tunzelmanile esitada. Soovitas abi otsida Rootsist, Inglismaalt jne. ja ütles peaasja olevat, et rahvas ise sisemiselt enamluse vastu kindlaks jääb.

Polkovnik Sootsi Mannerheim vastu ei võtnud, ka dr. Kallase märkuse peale mitte, et ta teises toas ootab, et talle sõjaseisukorda lähemalt selatada. Kuid vabatahtlike abivägede asutamise ütles ta endale meeldivat.²

«Hels. Sanomates» ilmus 21. XII teade, Soome väge ei saavat praegu Eestisse saata — seaduse järgi võivat seda ainult oma maa kaitseks kasutada ja pealegi pole enda piir hädaohutu. Abi tulevat anda vabatahtlikega.

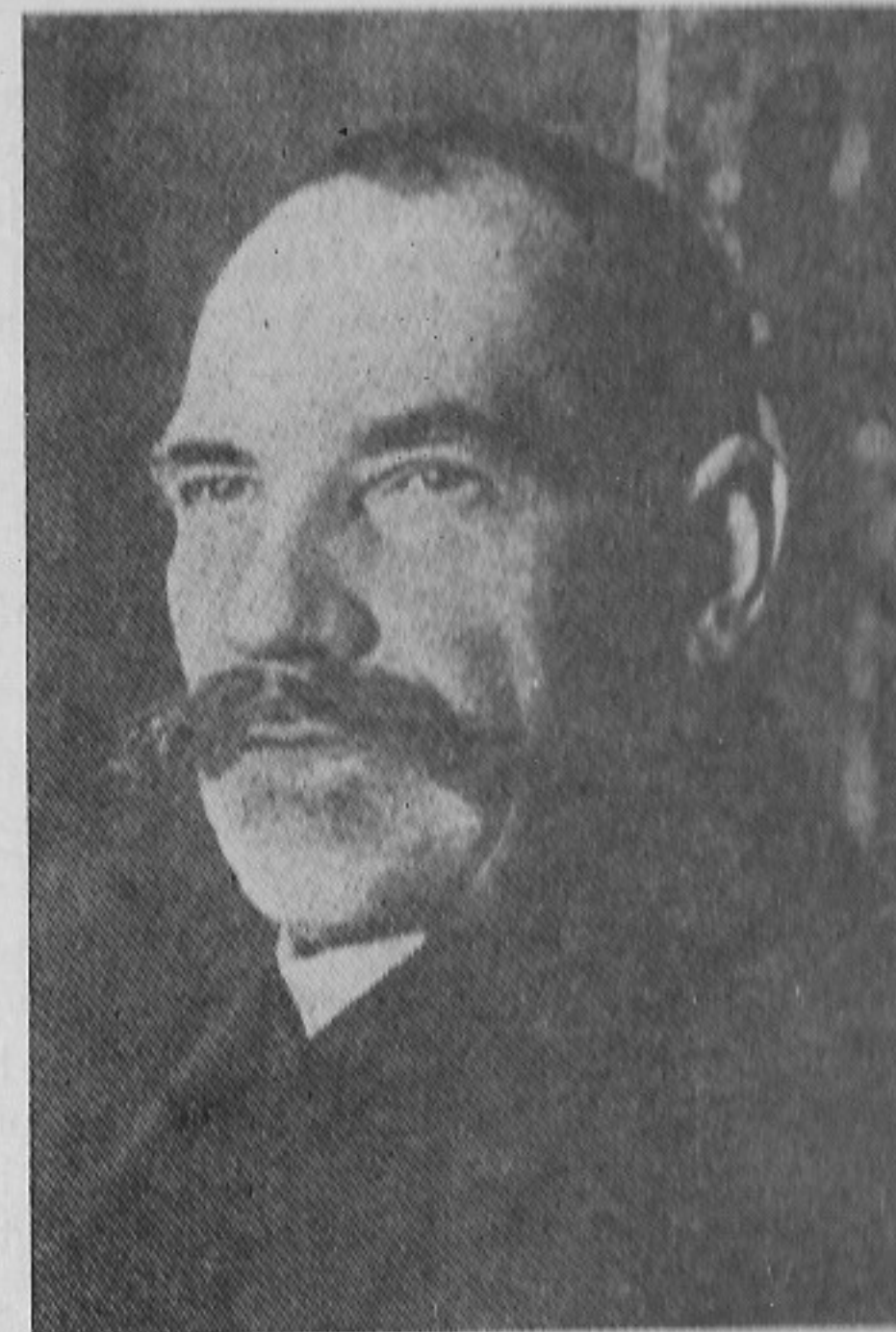
18. XII kiitis EAV heaks sõjaministeeriumi ja Soome ohvitseri Ekströmi vahel koostatud lepingu kava soome vabatahtlike pataljoni asutamiseks. 22. XII töötas EAV pühalikult anda kõigile välismaalastele, kes sõjariistadega Eesti piire kaitsevad, nende soovi järgi Eesti kodaniku õigused ja ka eesõigu-

¹ 1. XII, S — 9—63.

² Ü — 132—1.

sed, mis eesti rahvaväelastele antud ja tulevikus antakse, eriti tasuta maa isiklikuks tarvitamiseks. 24. XII võis EAV juba teada anda, et «Soomes on meeolu meie kasuks muutunud. Vabatahtlikke on umbes 3000 üles andnud»¹.

Kuid 22. XII oli punavägi juba Rakke ja Vägeva jaama vallutanud ning 24. XII Tapa sõljaama. Sõjapõgenejatega täidetud Tallinnas läks meeolu järjest ärevamaks, ehk küll Eesti vägede vastupanu rindel kasvas ja vaenlase edasitung aeglasemaks jäi.

P. E. Svinhufvud.

Ajakirjanduses kostis häält, et Eesti peaks oma välispoliitikat revideerima. «Tallinna Teataja» kaebas, et EAV olevat algul võtnud seisukorda liiga optimistlikult, kui lootnud oma jõuga vaenlast tagasi lüüa, ainult mere poolt välis- toetust tarvilikuks pidades. Olevat viimane aeg maakaitse plaanis ja seega ühtlasi ka välispoliitikas mõndagi revideerida. Hädaoht kohustavat kindlasti reaalspoliitika pinnale astuma. Ei võivat omeli seepärast mõnda sammu välise abi saamises astumata jätta, et see ideaalse iseseisvuse mõttega kokku ei käi. Ei võivat maad ja rahvast kaotada, et aga iseseisvust päästa. EAV ei peaks iseseisvust liiga kalli hinna eest päästa katsuma, vaid tarvilikul korral mõistlikke kokkuleppeid tegema nendega, kelle poolt mõjuvat välisabi saada võiks. Kui valitsus asjaolude sunnil isegi raskeid tingimusi vastu peab võtma, siis ei ole kellelgi õigust teda sellepärast süüdistada.²

Selle peale vastas «Sotsiaaldemokraat», et Eesti vajab küll välist abi, kuid talle «ei ole veel kusagilt vastuvõtmata tingimistega seda välist abi pakutud, mida me oma iseseisvuse puhtuse hoidmiseks oleksime tagasi lükanud. Kui siin maal liitriigid üldse mingisuguseid sõjalisi operatsioone ettevõtavad, siis võtavad nad seda ette oma eluhuvide ja siis ei hakka nad

¹ S — 122.

² «Tln. Teat.» 20. XII 1918.

ühe iseseisva Eestiga mitte kaupleva, missugustel tingimustel nad seda teevad ja missugustel mitte»¹.

Ometi võeti just sots.-demokraatide algatusel ette aktsioon välisabi nõutamiseks. Eesti sots.-dem. keskkomitee ettepanekul tegi EAV 23. XII A. Piibule ülesandeks selgusele jõuda, kas ja kunas liitriigid Baltimaile maavägesid saadavad. 24. XII volitas EAV sots.-dem. keskkomiteed välisriikidele saadetavat memorandumit koostama ja 26. XII — vanematekogule lõplikuks redigeerimiseks esitama deklaratsiooni eelnõu, millega Maapäeva nimel kogu maailma demokraatia poole pöörutaks.

Maapäev astus kokku 27. XII. Päev varem oli peaminister K. Pätsi nimel E. Kirotar Helsingisse sõitnud Soome vabatahtlike korraldajatele teatama, et kui nad lähema kolme päeva jooksul ei tule, siis on juba liiga hilja. Samal ajal oli K. Pätsi ülesandel ka tema vend V. Päts Helsingis vabatahtlike tulekut kiirustamas käinud, seletades neile, et esimesel abil pole mitte niivõrd sõjaline, kui moraalne mõju.

Maapäeva kokkutulemise põhjuseks ütles 24. XII «Sotsiaaldemokraat» olevat esiteks sisepoliitiliselt tugeva sõjalise korra loomise ja teiseks välispoliitilise. «On tarvis, et just meie rahva valitud esindus nii lähematele naabritele, kui ka nendele suurriikidele, kes meie vastu heasoovlust ilmutanud, selge sõnaga ütleks, missugune on Eesti orientatsioon rahvusvahelistes lõimitsustes ja mida võime meie Balti mere rannast huvitatud riikidele kindlasti lubada. Kui otsusele jõutakse, et me võimetud oleme end iseseisvalt Vene vägede vastu kaitsema, siis peab sellest vastavaid järeldusi tegema. Välise abi nõutamise küsimusest ei pease maapäev sarnasel korral kuidagi mööda.»

Maapäeva kokkuastumisel seletas pea- ja sõjaminister K. Päts, et seisukord on raske, kuid mitte lootusetu. Kõige suuremaiks puudusteks olevat organiseerimatus ja halvatus. «Ainult võõra abi peale loodeti meil, arvustati omi ja päästeti oma nahka... Loodeti ainult liitlaste peale, kes kõik tegevat. Valitsus olevat süüdi, et ta neid ei kutsunud. Valitsus olevat liitlaste abi tagasi lükanud.»

Ajutine välisabi olevat ometi tarvilik. «Sõjariistade näol oleme väljastpoolt juba abi saanud. Lähematel päevadel tulevad ka võõrad väed siia. Eestisse vägede saatmist toetavad Soomes terved linnad. Suureks abiks on ka liitlaste meie rannas viibimine. Eile oli neil enamlastega merel võitlus ja saagiks saadi terve laev. Täna oli jälle võitlus ja jälle võeti üks enamlaste laev kinni. Seepärast on liitlaste süüdistamine põh-

¹ «Sotsiaaldem.» 21. XII 1918.

jendamata. Meie kord on aga nüüd liitlastele näidata, kes meie oleme.»

Maapäeva kinnisel koosolekul rääkis K. Päts, et on katsunud kõigepealt abi nõutada Saksa sõjavägede poolt. Saksa ohvitserid toetasid seda küll, aga soldatite nõukogud ei olnud poolt. Saksa vägi oli lagunemas. Ka sõjariistade saamine Saksa vägede käest oli võimatu. Mitmel korral võeti koguni sõjariistad, mis meie omad, Saksa vägede poolt ära. Olid isegi verised kokkupõrked sakslaste ja meie vahel. Meie kaitse on just seepärast nõrkadel jalgadel, et sakslased igapidi meie korraldustele vastu töötasid.

Ülemjuhataja J. Laidoner teatas, et Narva rindele on saadetud 2500 meest; ära on jooksnud 1500 meest. Vaenlase jõud on kasvanud. Tarvis olevat kodanlikest vabatahtlikest meelekindlaid väeosi moodustada, kuid ilma välisabita ei saa siiski läbi. Eesti vastas olevat suur ja tugev riiklik aparaat. K. Asti küsimuse peale, mida mõelda välisabi all, kas on võimalik vabatahtliku abiga sõda võidukalt lõpetada või peab see olema riiklik abi, vastas J. Laidoner: «Peame taganemisele otsa peale tegema, selleks jätkub Soome abist. Vaenlast välja ajada ei saa ilma riikliku abita, ilma moodsa sõjaväeta ei ole see läbiviidav.»

J. Laidoneri mõnest teisest väljendusest Maapäeva kinnisel koosolekul, nagu nad protokollitud, võib järeldada, et ta pidas seisukorda mitte lootusetuks, kui lisaks paremale organiseerumisele tulevad ainult soome vabatahtlike salgad. Kuid igatahes võidi temast ka nii aru saada, et vaenlase väljalöömiseks on peale selle vaja ka riiklikku abi.

A. Podrättsiku küsimustele, kas meie vastu sõdib Vene nõukogude valitsus või oma käe peal olevad salgad, kas on sealt meie olnud kirjavahetust või sõjakuulutust, vastas J. Laidoner, et selle kohta ei ole teateid. Anveldile anti 10 miljonit rbl. ja Vene väed Eesti komm. polkudele abiks, kui need ise hakkama ei saanud. K. Päts vastas, et sõjakuulutust ega kirjavahetust pole olnud. Eesti sõdib Venemaaga.

Rahaminister J. Kukk teatas, et sõda nõuab $\frac{2}{3}$ kõigist kuludest. Ilma välislaenuleta ei saa läbi. Inglased nõudvat laenu puhul kontsessioone raudteede ehitamisel ja põlevkivitööstuses.

Kindral K. G. Mannerheim.

Ajakirjanduse etteheidete peale, nagu oleks EAV liiga puritaanlikult pidanud iseseisvusest kinni, vastas K. Päts, et välisdelegatsioon sai volituse viimase võimalusena läbi rääkida Eesti osariigist Venemaa föderatsioonis rahvusvahelise garantiiga ja isegi protektoraadi kujul abi paluda.

J. Teemant juhtis tähelepanu, et enamlased on 50 versta Tallinnast eemal, ning küsis, kas ei peaks samme astuma, et Eesti inglaste poolt okupeeritaks. K. Päts vastas, et see on soov, mida EAV-s vähemalt 20 korda on avaldatud. Ses mõttes olevat kõik tehtud, mis võimalik. Kuuldavasti Inglise admiral, kaks Vene laeva kinni võtnud, tulevat oma laevastikuga tagasi. Maapäev võiks tema juurde delegatsiooni saata.

K. Pätsi ettepanekut toetasid K. Grau ja H. Luht. Viimane, olnud EAV peavolinik Tartus, seletas: Tartus arvatud, et inglased saavad sakslaste aset täitma. Kui teade tuli, et Inglise laevastik on Tallinna jõudnud, siis valitsenud Tartus arvamus, nagu tuleksid inglased ka Tartut kaitsma. Seda aga ei olnud ja Tartu anti ära.

Major M. Ekström.

K. Pätsi ettepanekut vastu võttes saatis Maapäev Inglise admiralit juurde delegatsiooni: s.-d. A. Oinas, tööer. J. Seljamaa, rahvaer. A. Birk ja maaliitlane J. Teemant. K. Päts õpetas, kuidas palvet motiveerida: meil ei olnud võimalust end organiseerida ja kui meil ka kõik jõud koos oleksid olnud, meie siiski suure Venemaaga sõdida ei saa ilma teise suurriigi abita. Delegatsioon andis märgukirja adm. Sinclairile, kes vastas, et ta selle oma

valitsusele edasi saadab. Tulemusi sel märgukirjal polnud.

Kui pool aastat hiljem, 17. VI 1919 Asutavas Kogus see akt kõne alla tuli, esitasid enamlased 26. VI «Töö Hääles» avaliku küsimuse sots.-revolutsionäärile: kas «olid ka nemad nende juudaste killas»? S.-r-d vastasid, nemad pole Maapäeva delegatsioonist osa võtnud ja teised pole neid niivõrra usaldanud, et jutustada, kuidas delegatsioonil läks.¹

Kui s.-r-d hiljem tahtsid kominterni astuda, kaebas V. Kingissepp nende peale: «27. detsembril oli määratuma tähtsusega sündmus. Punaväed olid 40–50 versta Tallinnast eemal ja töölisi hoidis välja astumast ainult piiritu furor anglicanus. Esseerid, targalt keeldudes maapäeval hääletami-

¹ «Võitlus» 30. VI 1919.

aest... varjasid selle häbematu enese ja teiste äraandlikkuse täielikult, eraldi aga Inglise admiralit eitava vastuse.» S.-r-de poolt vastas H. Kruus, s.-r-d olevat siis teadnud ainult seda, et Maapäev otsustanud okupatsiooni paluda, kuid nad ei olevat seda siis avalikkuse ette kandnud esiteks sellepärast, et neil selleks abinõu pole olnud, ja teiseks poleks see mingit murrangut Tallinna tööliste keskel toonud.

Maapäev avaldas kaks üleskutset, neist ühe eesti rahvale: «Eesti Vabariik peab ise ennast püsti ajama, siis on tal ka teiste poolt toetust ja abi loota. Rahvast, kes ise oma kaitseks midagi ei suuda ära teha, ei tunnistata eluõiguslikeks teiste iseseisvate rahvaste seas.»

Teine üleskutse adresseeriti «kogu maailma demokraatiale». Seal räägiti, kuidas eesti rahva enesemääramise õigust jalgade alla tallates saadetakse venelastest, lätlastest ja hiinlastest palgaväed Eestimaa vallutama, et teha teda Suur-Vene nõukogude vabariigi provintsiks. Kiidetud tööliklassi vabastamise asemel kodanluse ikke alt tooks see maale nälga, äärmist tööpuudust, täielikku majanduselu kokkulangemist ja kultuuriväärtuste mahatallamist. Välist abi otsides pöördub Eesti kogu haritud maailma demokraatia poole: «Ärge laske peale verise ilmasõja, mis pidi kõigile rahvastele vabaduse ja enesemääramise-õiguse andma, maha tallata noort Eesti vabariiki, hävitada metsikutes tapmistes ja toores vägivaldavalitsuses tema demokraatliku ja kultuurilise edenemise võimalusi!»

Saksa revolutsiooni mulje all läbistas Euroopa sotsialismi tol ajal äge kihutus enamlaste kasuks. Isegi enamlastest tagakiusatud Venemaa sots.-dem. vähemlaste keskkomitee oli «revolutsiooni üldhuvide ja klassi solidaarsuse nimel» kõigi maade sotsialiste üles kutsunud «kõige aktiivsemale kampaaniale välismaade vahelesegamise vastu Vene revolutsiooni asjusse»¹. Ainult üksikutele Euroopa sotsialismi juhtidel oli julgust enamlaste uimale vastu astuda. Eeskujuna näitas selle poolest Rootsi sotsiaaldemokraatide juht Branting, kelle «Socialdemocraten» nõudis liitriikidelt abi eestlastele ja lätlastele.

Uhtaegu aktsiooniga Maapäeval otsustas Eesti sots.-dem. keskkomitee 26. XII pöörduda ka Soome ja Rootsi vennasparteide poole abipalvega: «Väline sõjaline abi on meie noorele vabariigile, meie iseseisvusele ja demokraatiale elu ja surma küsimuseks... Aidake meid! Mõjuge oma valitsuste peale, et nad oma sõjalist abi ja toetust ei keelaks.»² Märgukirja esitas A. Rei Soome sotsiaaldemokraatide parteikongressile, mis algas 27. detsembril.

Soome sots.-dem. seisukoht Eesti asjus oli selgusetu ja tihti koguni kahemõtteline.³ Enamik Soome sotsiaaldemokraate oli oma kodusõja enam-

¹ «Petr. Pravda» 28. XI 1918.

² «Sotsiaaldem.» 29. XII 1918.

³ Ibid., 24. I 1919.

laste poolel läbi teinud ja teravad suhted oma kodanlusega kanti üle ka Eestile.¹ Ainult mõni parema tiiva juht, nagu J. Koto, tuletas meelde, et Eesti sotsiaaldemokraatia võitleb demokraatia ravis, kuna kommunistidega minnes ja uuendusi ette võttes, mis maa majandusseisukorrale ei vasta, viiks eesti töörahvas oma asja aastakümneid tagasi.

A. Rei missioonil oli tulemusi. Eesti s.-d.-de abipalve ilmus 30. XII «Suomen Sosiaalidemokraattis» ja Soome partei võttis resolutsiooni vastu Eesti toetuseks.

Kui protektoraadi palve inglastele jäi tagajärjetuks ja punavägi järjest Tallinnale lähenes, tekkis Tallinna seltskonnas meeleheitlik mõte pöörduda abipalvega Saksamaa poole. Kuid ülemjuhataja J. Laidoner hakkas sellele vastu. Eestil oli juba selja taga nii palju värskaid väesalku korraldatud, et Soome abivägede päralejõudmisel loodeti vaenlase edasitung seisma panna.

Soome abi

Soome valitsuse abi oli EAV palunud ja õige mõõdukal määral ka saanud. Soome seltskonna ja rahva abi tuli Eestile spontaanselt ja ootamatult ning oma ulatuselt ületas ta kõige optimistlikumadki lootused.

See oli rahvaliikumine, mis algas üksikute soomlaste üleskutsetest ja kasvas varsti jõuks, mis dikteeris valitsuselegi tema poliitika.

Kui liikumine algas, tundsid Eestit Soomes ainult üksikud keeleteadlased ja folkloristid. Narva langemise järel hakkasid Soome ajakirjanduses ilmu- ma üksikute soomlaste üleskutsed Eestile abi andmiseks. Narva soome kirikuõpetaja Kajander avaldas 2. XII «Helsingin Sanomates» «hädahüü Eestist», samal päeval tõi üleskutse iseseisvuslaste «Uusi Päivä» toimetaja Yrjö Koskelainen. Siis järgnes John Zidbäck 10. XII «Tampereen Sanomates» ja 11. XII keeleteadlane, pärastine Tartu professor Lauri Kettunen «Uusi Suometaris».

Ammu ja «fantastilise» Eesti sõbrana oli Lauri Kettunen juba oktoobri lõpul tahtnud kirjutada ooberst Sihvole, kuid saanud kuulda, et Sihvo pole määravais ringkonnas soodne. Detsembris läks L. Kettunen ühes noorte aktivistide dr. Yrjö Ruuthiga ja Toivo Kaukorantaga koonduserakonna keskkomitee liikme senaator Louhivuori juurde. Louhivuori, kindlustuselts «Salama» peadirektor, kes karskustegelase varem Eestis käinud, oli kui vanem mees algul noorte vastu kahtlev, ütles koguni, et vabatahtlikke ei saa. Kuid ta läks ühes Kettuneniga ooberst Nenoneni juurde, et kindlustada dr. Kallasele varustuse saamist, ja pani järgmisel

¹ Ed. Laaman, «Sõdur» 7. III 1931.

hommikul (15. XII) «U. Suometarisse» nõudmise, et võimud Eestile varustust annaksid. Nenonen lubas teha kõik mis võimalik, ja asi hakkas liikuma.

Vabatahtlike saatmise mõtte võttis üles Läänemere jalaväerügemendi Turu pataljonis teeniv res. ltn. Ernst Branders, kes 9. XII kõneles sellest rügemendi staabiülemaale, Soome vabadussõjas kuulsaks saanud rootsi majorile Martin Ekströmile. Järgmisel päeval sõitsid mõlemad Helsingisse, kus dr. O. Kallas ja J. Poska neile seletasid, et EAV kõik teeks säärase abi saamiseks. Tagasihoidlikum oli Soome valitsus. Soome sõjaminister, rootslasest kindral Valdén ütles 11. XII Brandersile: sõjaline seisukord olevat Eestis nii halb, et kavatses 700-meheline vabatahtlike salk seal midagi tähelepanuväärset teha ei suudaks.¹ Ekström ja Branders jätkasid aga sellest hoolimata oma algatust ja 18. XII kirjutas Branders Tallinnas EAV-ga alla lepingu, mis sai aluseks kogu pärastisele abiaktsioonile.

Nüüd võeti vabatahtlike värbamine ka teiselt poolt üles. Ekströmi salka väheseks lugedes kõneles L. Kettunen dr. O. V. Louhivuoriga ning Soome jäägrite ja iseseisvusmeeste juhtivate tegelastega, kes Eesti arenemise vastu lähemat huvi tundnud. Otsustati kutsuda eesti ooberst-ltn. Hans Kalm, kes Karjala rindel Soome vabadussõjas kuulsaks saanud, värbama teist vabatahtlike salka Ekströmist teises kandis.

Nende ringkondade poolt jättis välisministeeriumi pressiosakonna juhataja mag. Y. O. Ruuth 11. XII peaministrile promemoria, et 1200- kuni 1500-mehelist vabatahtlike rügementi juhataks Sihvo, kumbagi pataljoni aga Kalm ja Ekström. Valitsuselt paluti luba värbamiseks ja abi relvades ning sõjamoonas, tingimusel, et värbamine ei puuduta Soome tegevväge.² Paari päeva pärast andis peaminister L. Ingman selleks nõusoleku tingimusel, et sõjaline komitee, mis kavatses iseseisvaks, alistuks selleks

¹ Helanen, W.: Suomalaiset Viron vapaussodassa, Helsinki, 1921 (edaspidi Helanen), lk. 94.

² Ibid., lk. 97.

Dr. O. V. Louhivuori.

valitud abiandmistoimkonnale. Kalmiga lepidi 21. XII kokku, kuid Sihvost loobuti, kui selgus, et Eestisse läheb ühe asemel kaks rügementi. 28. XII avaldas Kalm üleskutse: «Sama vaenlane, keda koos lõime viimasel talvel, ähvardab nüüd veres hävitada eesti vennasrahvast, minu kodumaad. Tema võidukäik võib ulatuda Soomessegi, kui ta nii saab jätkuda... Viimasel talvel oli mul õnn võidelda teie rindel teie sünnimaa, minu hõimurahva eest. Küsin teilt: kas tahate nüüd võidelda minu sünnimaa, teie hõimurahva eest, kes nüüd on hädaohus?»¹

Niisama spontaanselt kui abiandmisliikumine ise algas, sündis talle ka juhtiv keskkoh. Soome naised, kes juba detsembri algusest korraldasid Eestile sanitaarabi, kutsusid 18. XII õhtuks kokku suurema koosoleku, et Eestisse saata Soome ambulantsi. Asi võttis aga seal ootamatult palju suurema ulatuse. Et valitsus juba abiaktsiooni etteotsa oli soovitanud eriliselt valitavat komiteed, siis otsustati see siin moodustada nii, et iga Soome Eduskunna erakond saadaks sinna kolm esindajat.

Nii tulid Eesti abiandmise peatoimkonda rootslastelt end. senaator Ale-

xander Frey, A. R. Hedberg ja rektor Erik Hornberg; koonduserakonnast end. senaator O. V. Louhivuori, dr. K. A. Paloheimo ja pangadirektor Mauri Honkajuuri; eduerakonnast dr. Santeri Ivalo, V. A. Lavoniüs ja H. Ritavuori; maaliidust Santeri Alkio, end. senaator K. Kallio ja A. Juutilainen; sotsiaaldemokraatidelt prof., end. senaator V. Voionmaa, dr., end. senaator J. Ailio ja dr. H. Ryömä.²

Sotsiaaldemokraatlikud liikmed, kes algul oma nõusoleku andnud, võtsid selle varsti tagasi, arvatavasti oma erakonna mõjul. Helsingi seltskonnategelaste koosolekul 20. XII, mida juhatas Louhivuori, otsustati siis peatoimkonna liikmete arvu piirata 12-ga. Abiandmisel volitati pr. Minna Frisk küsima valitsuselt luba üldiseks rahakorjanduseks.

Dr. Santeri Ivalo.

23. XII kirjutasid peatoimkonna poolt senaator Frey ja EAV poolt dr. Kallas alla lepingule, millega toimikond kohustus saatma kolme nädala jooksul Eestisse 2000 vabatahtlikku

¹ Kalm, H.: Pohjain Poikan retki, Porvoo, 1925 (edaspidi Kalm), lk. 19.

² Helanen, lk. 100.

kahe ühikus, major Ekströmi ja ooberst-ltn. Kalmi juhatusel. Väeosa pidi sõdima enamlaste vastu ja mitte segama Eesti siseasjusse. Eestisse pidi ta jääma seni, kuni Eesti on puhastatud enamlastest või kuni EAV väeosa ära laseb. Väeosa kuulub Eesti ülemjuhatusse alla ja EAV ülalpidamisele, kes langenute perekondadele ja invaliididele kindlustab sama toetuse, mis Soomes kehtiv. Kui Soome satub sõtta mõne teise riigiga ja väeosa endale vajab ning sõjaline seisukord Eestis seda lubab, võib väeosa kokkuleppel EAV-ga Soome tagasi pöörduda.

Selle lepingu alusel tegi peatoimikond omalt poolt lepingud vabatahtlikega.

Üks punkt lepingu tekstis äratas sõjameestes varsti kahtlusi ja teine hiljem sõjategevusel. Punktist, et väeosa jääb Eestisse, kuni Eesti on puhastatud enamlastest «või kuni EAV väeosa ära laseb», arvasid mõned sõjamehed välja lugeda võivat, et väeosa võib niikaua Eestisse jääda, kuni EAV seda soovib. Lepingu koostajate mõte oli aga see, et EAV võiks väeosa ära lasta, kui Eesti puhastamine enamlastest ei peaks õnnestuma.¹

Samast lepingu lausest, et väeosa jääb Eestisse, kuni maa on enamlastest puhastatud, järeldasid vabatahtlikud hiljem, et nad mingil kombel pole kohustatud Eesti rahvuspiiridest üle tungima. Sõjaretke teisel poolel tekkis sellest mõnigi segadus. Need tunded lepingus olid tekkinud nähtavasti suurest kiirustamisest lepingu koostamisel.

Värbamine läks nii hoogsalt, et tarbe korral oleks võinud väeosa ulatuda 10 000 meheni.² Teatega, et abi tulemas, saadeti Tallinna mag. O. A. Väisänen, Eesti vana sõber, kes siit rahvavilse kogunud ja nüüd siia jäi «Uusi Suometari» kirjasaatjaks. Tema kirjutas L. Kettunen kaasa läkituse: «Visadust veel, Eesti vennad!», mille Väisänen Maapäevale esitas. «Kõige palavam isamaaline vaimustus ja üldine rahvatõus raputasid mineval talvel võõra ikke meie turjalt ära... Meie loodame, meie usume, et ühesugune vaimustus Eestiski on ärganud. Ja kui mitte veel ärganud, siis peab ärkama. Väike rahvas kasvab suureks oma suure ülesandega ja suuremat ja kaunimat üles-

Dr. Lauri Kettunen.

¹ Helanen, lk. 113.

² Ibid., lk. 120.

annet, kui praegu Eestil, on harva ühel rahval ajaloos ette tulnud. Ega ei ole sedagi Soome sugu rahvaste elus seni ette tulnud, et kaks hõimlast välise vaenlase vastu kõrvuti astuksid ühist kallimat varandust, vabadust kaitsma. See ilus sütitav silmapilk on nüüd käes.»¹

Yabatahtlikke ei tahetud mitte enne saata, kui nad kõik koos, nimelt 1919. a. jaanuari keskel. Kuid 26. XII sõitis ltn. Kirotar K. Pätsi poolt Helsingisse Ekströmile teatama, et kui soomlased ei tule kolme päeva jooksul, siis on juba hilja ja et abi peatahtsus pole mitte sõjaline, vaid moraalne. Ekström mõtles tükk aega ja nõustus. Sinelite all alles erariided, saabus esimene kompanii — 140 meest — jäämurdjal «Tarmo» 31. XII hommikul Tallinna. Ekström pidas laeval oma mees-tele kõne: «Kas võidame või meid tapetakse kõiki maha.» Tallinna sadamakaidel Vene mundreid nähes löid soomlased kahtlema, kas linn juba punaste käes ei ole. Kuid Kirotar, tundes ära tuttavaid nägusid, seletas, et eestlastel pole veel võimalust olnud oma vägedel Vene mundreid välja vahetada. Tallinlased ei julgenud oma silmi uskuda. Nad olid nii kaua välisabi oodanud ja ikka ootustes pettunud. Ei ühtki hõiskamist ega elaguhüüdu. Ainult silmad läikisid. Ootamatus oli liiga suur. Soomlased pidasid seda algul külmuseks, kuid hiljem mõistsid, et see on liiga suur meeleliigutus.²

Tõepoolest — soomlaste tuleku moraalne mõju osutus käegakatsutavaks. Nad polnud veel jõudnudki rindele (järgmine kompanii jõudis Tallinna 3. I), kui tekkis murrang sõja käigus. Punaväe pealetung pandi seisma 30 km Tallinnast ja 7. I algas üldine vastupealetung, mis vähem kui 2 nädalaga viis Narvani ja kuu lõpuks ka Eesti lõunapiirini.

¹ «Sotsiaaldem.» 20. XII 1918.

² Helanen, lk. 221; «Pvl.» 31. XII 1918.

XVII Eesti Tööraha Kommuun

Eesti vastu sõda alustades kirjutasid eesti enamlased: «Meie ei hoople oma polkudega, meil on neid siin Nõukogude Venemaal ainult kaks.»¹ Selle kohaselt lugesid ka Eesti enamlased seda «iseseisvust», mida Moskva valitsus neile Euroopa pärast soovitanud, ainult «tembutamiseks»: «Kui maja põleb, siis ei hakka aruga inimene mööblit tolmust pühkima ja lilli aknal korda seadma. Niisugust pilti aga pakub väikerahvaste kodanluse kirglik «iseseisvuse» kuulutamine sel silmapilgul, kus terve maailm revolutsioonitules põleb.»

Moskvas kiirustati aga tagant «iseseisvuse» väljakuulutamisega, et kohalikest kodanlikest «uuestisünnitustest» ette jõuda. Välismaalimale pidi asi nii paistma, nagu oleksid Saksa okupatsioonivägede lahkumisel kohalikud sovetivalitsused automaatselt jälle pukki tõusnud ja seega piirirahvaste enesemääramise teostanud.

Läti enamlased olid juba varematel nõupidamistel uhkelt seletanud, et nad vajavad kõige vähem fiktsioone välismaade jaoks. Palju rohkem panid nad rõhku, et nende nõukogude valitsus tõesti kohapeal, s. o. Riias moodustataks või vähemalt Riia seltsimeeste nõusolekul ja osavõtul. See nõusolek Riist tuli alles detsembri keskpaiku. Ja 17. XII, sama päevaga, mil Läti punaväed vallutasid Valga, dateeriti manifest, mis algas kõrgelennuliselt: «Maailma revolutsiooni nimel, mis ühendab ja päästab kõikide maade töölisi, meie allakirjutajad (P. Stutška, J. Daniševski, J. Lenzmann), kuulutame, et tänasest päevast peale kõik riiklik võim Lätimaal on uuesti nõukogude-valitsuse käes.»

Olnud Vene nõukogude valitsuse esimeseks toeks, nägid läti enamlased nüüd endis maailma revolutsiooni esimesi eestvõitlejaid. Nende manifest lõppes lootusega, et «rutuline nõukogude-valitsuse võit... Lätimaal saab olema õige abinõu põleva tõrviku viskamiseks meie vaenlaste revolutsioonilisse püssirohukeldrisse.» Lätlased läksid isegi nii kaugele, et ühtaegu manifestiga kutsusid kuus ette, 13. jaanuariks Riiga kokku Läti nõukogude kongressi. See peetigi täpselt samal päeval ning Vene Vzik'i esimees Sverdlov ja Moskva soveti esimees Kamenev käisid seal lätlasti nende teenete eest tänamas.

¹ «E. Kätiv. Teat.» 28. XI 1918.

Eesti enamlased ei läbenud mingit Tallinna nõusolekut oodata. Narva jõudnud, kuulutas oktoobri parteikonverentsil valitud revkom, kelle nimel kirjutasi alla kaks «lendavat agitaatorit» — J. Ikmelt ja J. Kasemets — 28. novembril välja Eesti nõukogude vabariigi, ametliku nimetusega «Eesti Tööraha Kommuuna». Nimetus «kommuuna» pidi tähendama, et siin pole tahetud luua mingit iseseisvat riiki, vaid ainult üht kommuunat teiste endasarnaste seas. Kommuuna valitsuse esimeheks ja sõjaasjanduse juhatajaks määrati J. Anvelt, rahvusvaheliste läbirääkimiste juhatajaks J. Mägi.¹

See valitsus avaldas kohe manifesti, mis ei olnud pühendatud maailmarevolutsioonile nagu lätlastel, vaid Eesti Ajuti-

«Kõigi maade proletaarlased, ühinege!» — enamlaste propagandaplakat kommunismi ülemaailmse levimise kohta.

sele Valitsusele. Kuulutati lindpriiks «EAV, kõik tema agendid ja toetajad, kõik mõisnikud ja papid. Igaüks, kes tema käskude täitmist nõuab, kästi samas paigas maha lasta».

Mõni päev hiljem sai J. Anveldi valitsus Vene rahvakomissaride nõukogu tunnustuse, kes kirjutas omalt poolt ette Vene sõja- ja tsiviilvõimudele pakkuda igasugust abi Eesti nõukogude valitsusele ja tema vägedele Eesti vabastamiseks

kodanluse ikkest. Vene rahvakomissariaati volitati laenama Anveldi valitsusele 10 miljonit rubla ja tootluskomissariaati ning riigimajanduse ülemnõukogu temaga kaubavahetuse üle kokku leppima.²

Tunnustuse otsust omalt poolt kinnitades avaldas Vzik kindlat usku, et «luuakse kõikide endise Vene riigi piirides asuvate rahvaste töötavate kihtide vaba, vabatahtlik ja äravõitmatu liit».

«Krasnaja Gazeta» avaldas selle puhul 28. XII kaunis otsekoheselt oma veendumust, et «vabalt ennast määranud nõukogude vabariigid seda enam Nõukogude Venemaa pole graviteerivad, mida enam neid ähvardab liitriikide imperialism».

Oma sisemise nõrkuse tõttu seisid eesti enamlased kahe propagandaülesande ees, mis käisid üksteisele vastu. Oma pooldajatele Eestis, kellele nende nõrkus polnud aladuseks, pidid nad kinnitama, et Vene sõjaväed tungivad Eestisse. «Seltsimehed Eesti soldatid, töölised, maatamehed ja väike-

maapidajad! Vabadus läheneb teile Narva poolt!... Eesti saatust on otsustatud. Valgel kaardil ei ole jõudu, et punaväe tuhandeid tagasi lüüa... Tele, seltsilised, võite punavägedele oma kaasabiga võitu palju kergemaks teha.»

Nii seisis Anveldi üleskutses. Punavägi pidi mängima peaosa, kohalik töörahvas pakkuma ainult abi.

«Kahtlemata oleksid meie Eesti kommunistlikud väeosad kaugemale Eestisse tungides nõrgaks jäänud... Aga meie, eesti kommunistid, ei ole üks!... Suur kommunistlik Venemaa toetab meid sõjalise jõuga.» Nii julgustas «E. Kütliväe Teataja» 21. XII. Samal ajal pidid aga Eesti enamlased välismaailma ees fiktsiooni hoidma, et Eestis mingit vägede sissetungimist ei ole, vaid siin toimub ainult Eesti töörahva enesemääramine. J. Anvelt andis 29. XII radiogrammi:

«Eesti kodanlus levitab laimuteateid, nagu oleks Venemaa Eesti okupeerinud ja rikuks nüüd eestlaste enesemääramise õigust. Ärge uskuge seda. Kordame veel, et Eestis on proletaarlik revolutsioon, mitte okupatsioon.»

Enesemääramise rikkumise vastu avaldas Anveldi valitsus koguni protesti, kui Soome abi Eestisse jõudis. Protestinoodis, mille Vene väliskomisar Tšitšerin 10. I Soome volinikule Ursinile edasi andis, öeldi, et viimaste Eesti kodanluse rünnakutes olevat Soome rügementide juuresolu avalikuks tulnud. Seda kinnitavat ka EAV 27. XII üleskutse abipalvega, mis sisaldas provokatsioonilist valet, nagu saadaks Vene nõukogude vabariik Eesti okupeerimiseks vene, läti ja hiina vägesid. Mingit okupeerimist võraste vägedega ei olnud, jutud hiina vägedest olnud aga perfidne laim. Soome vägede vahelesegamine rikkuvat kõiki rahvusvahelisi korraldusi ja suhteid. Soome tööliste kutsuti üles võimsa hoobiga oma äraandliku kodanluse käest mõõka ära lööma.¹

Erilise hooga jutustasid eesti enamlased «mittevahelusegamist» saksa soldatitele. Radiogrammis kõigile Saksamaa sovettidele ütles Eesti Tööraha Kommuuna Nõukogu: «Narva äravõtmisel selgus, et valgekaartlasi toetas osa Saksa sõjaväge, kelle eesotsas seisid saksa ohvitserid. Soldateid peeti vale abil Narvas kinni ja saadeti tööliste vastu välja. Eesti Tööraha Kommuuna nõukogu avaldab kahetsust, kui Narva äravõtmisel mõned saksa petetud soldatid kannatasid. Narva jäänud ja meie poole tulnud soldatid on vabad. Meie võtame kõik abinõud tarvitusele, et nad vabalt kodumaale võiksid pöörduda. Kurbade tagajärgede ärahoidmiseks palume kõikidele Eestis olevatele saksa soldatitele teatada, et nad kodanlasil endid petta ei laseks ja klassivõitluse vahele ei segaks.»²

Saksa vägede tegevusest Baltimaal käis Vene ja Saksa valitsuse vahel ka otsene radiogramide vahetus. Saksa välissekretär dr. Solf telegrafeeria 4. XII Tšitšerinile, et raudteede veerev koosseis olevat tarvilik evakueerimiseks. Kuna Vene väed kohalikest kokkulepetest kinni ei pea ja sageli kõige hoolimatul kombel enne evakueeritavate vägede lahkumist raudteel kohale sõidavad, olevat Saksa väejuhatust väga sageli sunnitud raudteeliikumist katkestama. Vene väed olevat ka Saksa vägesid rünn-

¹ «E. Kütliv. Teat.» 1. XII 1918.

² Ü — 88—160.

¹ Ü — 88—163.

² «E. Kütliv. Teat.» 7. XII 1918.

nud, mille vastu siis vastuabinõusid tarvitusele on võetud. Täiesti põhjendamatud pealetungid on Vene väed ette võtnud Pihkva ja Narva vastu. «Saksa valitsus palub tungivalt juhatada Vene vägesid vajadusele korraldatult teotseda, et meie omalt poolt, vastu oma tahtmist, ei oleks sunnitud edasisi vastuabinõusid tarvitama.»

Tšitšerin vastas 6. XII radiogrammiga Solfile ja Saksa sovettidele, protestides selle vastu, et vene rahva varandust viiakse okupeeritud maadelt ära kui sõjasaaki, samas ka, et Saksa vägi kaitseb kontrrevolutsioonilisi bandesid — see võivad tuua saatuslikke tagajärgi. «Vene valitsus püüab hoiduda kõigist konfliktidest Saksa sõjavägedega, kuid viimased igatahes ei tohi abi anda Vene ja Saksa revolutsiooni vaenlastele.»¹

Neis Moskva—Berliini radiogrammidest rääkis peremees peremehega otsekohest keelt, «enesemääramise» fiktsioone vajamata, sest kummagi sõjaväel ei võinud olla mingit kahtlust, kellega neil on tegemist. Ja sel radiogrammide vahetamisel oli tagajärgi: pärast Narva vallutamist ei olnud Saksa vägedel enam Eestis ühtegi kokkupõrget punavägedega.

Varsti nägi aga Eesti Tööraha Kommuuna valitsus, et temalegi pole «iseseisvus» nii tühine sõnakõlks, nagu ta arvanud. Enda märkamata said eesti enamlased «separatistideks», kelle peale Vene võimudele käidi kaebamas. Ja tühiseks osutus enamlaste lendlehe hooplemine, et «meie vahel ei ole rahvuslikku vaenu, nagu kodanlaste keskel».

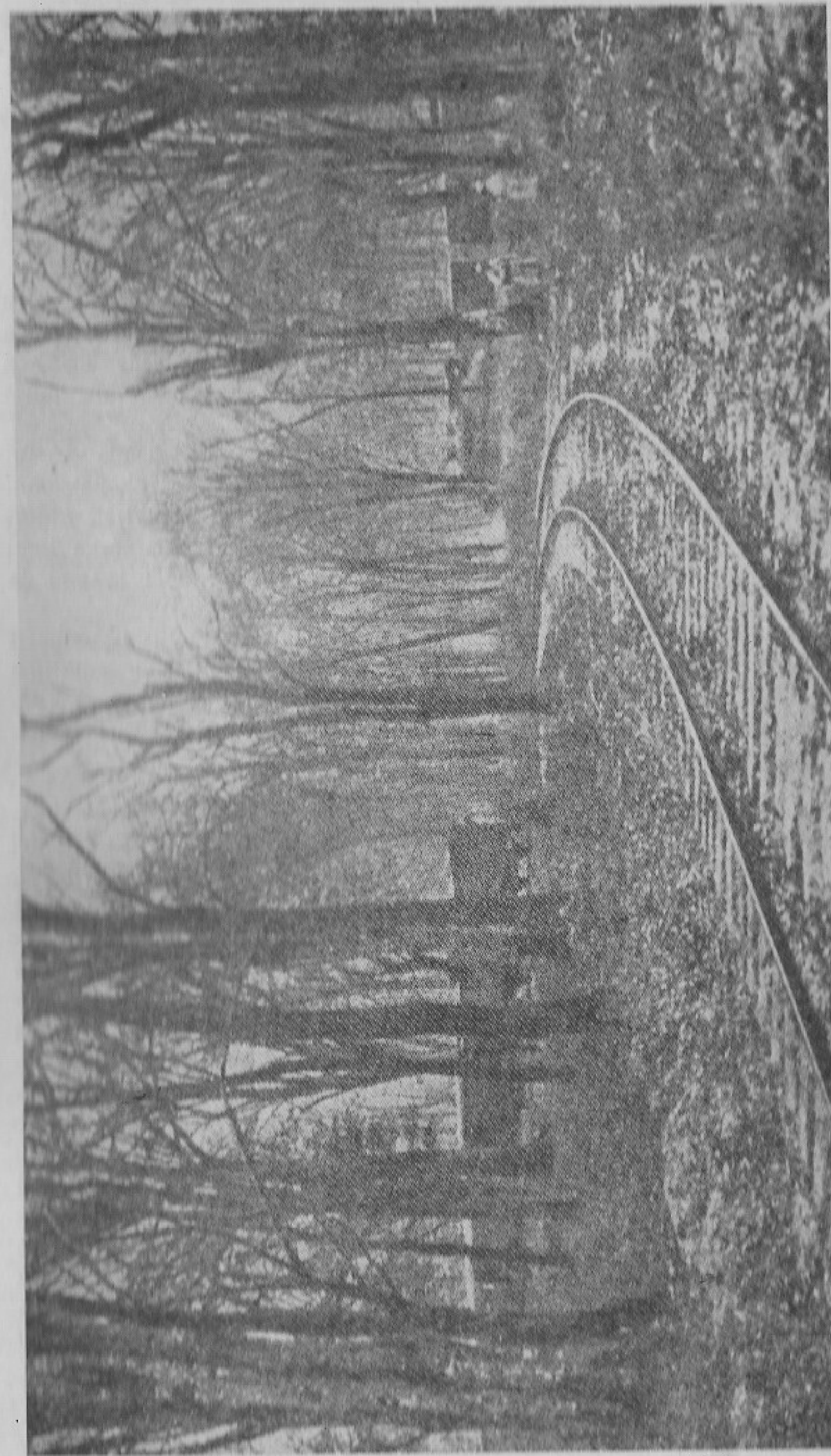
Asi algas «piiride küsimusest». Narva kalevi- ja linavabrikute vene töölised ei tahtnud kuuluda Nõukogude Eestisse. Nende komiteed mõistsid hukka Eesti Tööraha Kommuuna tegevuse: see ajavat taga Eesti rahvuslikke huve, ei hoolivat Vene rahvuslikest huvidest, tahtvat Venemaa küljest liiga palju maad Eestile. Eesti Tööraha Kommuunal ei olevat midagi ühist kominterni põhimõtetega: igal pool seadvat nad asjaajamise ainult eesti keeles sisse ja tõrjuvat venelased eemale. Piiriks ei lugevat nad loomulikku piiri — Narva jõge, vaid tahtvat ka Saksa imperialistide «erapooletut riba» selle idakaldal.

Venelased otsustasid jalamaid «revolutsioonilise enesemääramise» toime panna, Eesti Tööraha Kommuunast lahti lüüa ja Jaanilinna uue soveti ning parteikomitee asutada.

Ka suhted vene ja eesti punaväelaste vahel teravnesid. Äranälginud Venemaalt tulnud, püüdsid venelased Eestis nii palju «soomust» kokku rüüstata, kui vähegi said. Eesti enamlased hoiatasid nende kui huligaanide ja rüüstajate eest maarahvastki.

Tülisid lahendama sõitsid 17. XII Narva kaks Venemaa suurust: Petrogradi soveti esimees Zinovjev ja põhjarinde juhataja Pozerin. Mii-tingul Narva Aleksandri kirikus pani Zinovjev vene punaväelastele süda-

¹ «Sev. Kom.» 10. XII 1918.

Metsatukk Compiègneis.

Vasikul marsal Fochi, paremal Saksa delegatsiooni ronn, kus toimusid vaherahu läbirääkimised maailmasõja lõpetamiseks.

mele, et nad Eestis korralikult käituskid. Pozerin aga mõistis Jaanilinna venelaste «mässu» hukka ja seletas, et Vene nõukogude valitsus ei segavat end Eesti asjusse.¹

Piiri kaitsmine ei teinud vähem muret kui piiri ajamine. Kui toiduainete väljavedu Eestist Venemaale nii suureks läks, et Narvas enam leiba ei jätkunud, keelas Eesti Tööraha Kommuuna Nõukogu 31. XII vaba sisseõidu Venemaalt ära.² See tegi Eesti ja Vene sovettide vahekorra veel teravamaks nagu seda varsti Anveltiki tunnistas.³ Ja tülid ei piirdunud üksnes toiduainetega.

Loode-Vene raudteede küttevarustuse volinikule Hmelevskile keelas Võru täidesaatev komitee töö ära — seks olgu luba Eesti Tööraha Kommuuna valitsuselt, kes ainuüksi võivat käsutada Eesti metsade ja teede üle. Siis tuli Petrogradist Eesti Tööraha Kommuunale käsk — Hmelevskile mitte takistusi teha, sest muidu jäävad raudteed seisma.

Venelased kurjustasid Eesti Tööraha Kommuuna «separatismi» vastu: eestlased aga heitsid oma enamlastele ette, et need Vene okupatsiooni maale toonud, ja enamlastel tuli oma lendlehtedes üsna koomiliselt kinnitada, et Eesti Tööraha Kommuuna olevat Eestimaa ikka päris tööga kuulutanud «vabariigiks, millel piir ümber on ja mille üle kõik kraami ja toiduainete väljavedu kõvaste keelatud on».

Ka Eesti Tööraha Kommuuna juhid said neid vastuolusid valusalt tunda. Anvelti käsutasid Vene punaväe ülemused lihtsalt kui poliitilist komissari Vene diviisi juures ja kui selle vastu taheti toetuda Eesti Tööraha Kommuuna valitsuse esimehe õigustele, siis reageeris Pozerin sõnades, mis «trükimusta ei kannatanud».⁴

Mitte paremini kui venelastega läksid eesti enamlastel suhted ka läti enamlastega. Seal sai tüliõunaks Valga. Läti enamlased lugesid seda nii enesestmõistetavalt oma linnaks, et P. Stutška oli väga üllatatud, kui talle Moskvast ametlikult teatati, et ka Eesti nõukogude valitsus Valga peale pretendeerib. Stutška vastas, et Valgat on alati peetud Läti linnaks ja et praegu on ta sõlmpunktina Lätile majanduslikult ja sõjaliselt tarvilik. Aga kui just nõutakse, siis võiks küsimust hiljem tööraha hääletusega lahendada. Selle hääletuse ettevalmistuseks tassisid siis läti enamlased Valgas eestlasi erilise hasardiga tšeka tapakomisjoni kätte.

Kõige täbaramas seisukorras oli Võru, sest tema peale pretendeerisid koguni kolm nõukogude valitsust. Ametnikel oli seal raske otsustada, kelle sõna kuulata. 26. jaanuaril vangistas Eesti sisekomissar Käspert Võru jaamaülem Riivese sellepärast, et see polnud täitnud Võru täidesaatva komitee käsku ega võtnud maha jaamas väljapandud Vene dekreete ja

¹ «E. Kütiv. Teat.» 19. ja 21. XII 1918.

² *Ibid.*, 7. I 1919.

³ «Tööl.» 25. III 1919.

⁴ Ü — 88—164.

määrust. Riives vabastati alles Vene 7. armee komissari vahelesegamisel. Sama Riives palus 30. jaanuaril Petrogradist seletust, missugune valitsus palka maksab, sest kõik teenijad on määratud Loode-Vene raudtee poolt, jaam asub Eesti piirides, kuid teenijaskond Valga-Petseri kuulub Lätile.

Analoogilised ja veel halvemadki rahvuslikud tülid olid ka Läti nõukogude vabariigil. Vitebski kubermang tahtis Latgalet Läti küljest ära enda külge isegi — usulistel põhjustel: katoliiklikud latgalid ei sallivat luterlike lätlast. Ja juudi kommunist Ozupa mobiliseeris Vene põhjaoblasti parteikomitee ning Leninigi läti enamlaste «antisemitismi» vastu, mille peale läti kommunistid vihaselt vastasid, et Riia juutidest olevat alamkühidki aina spekulandid, kes end ikka poliitilise ilmastiku järgi seadvat ja «Saksa orientatsiooni» pooldavat, kuigi nad ka Vene nõukogude pealinnades endile kohe võimsat «proteksiooni» oskavat leida.

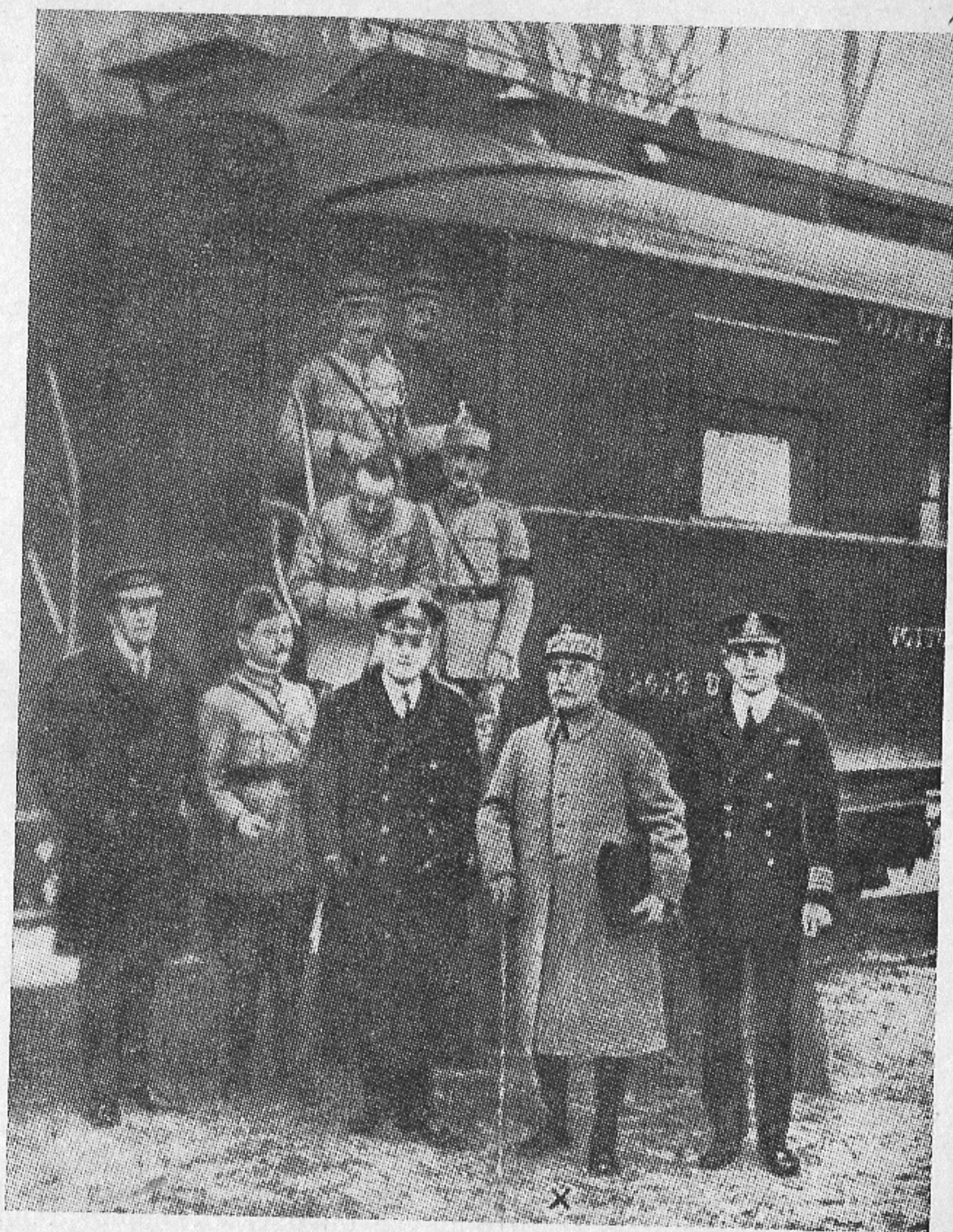
Kogu see piirirahvastest enamlaste «separatism» ajas Moskval varsti südame nii täis, et sealne enamlaste õhtuleht avaldas oma äärmist üllatust läti, eesti ja leedu seltsimeeste «šovinistlike ihade» üle: «Kui III internatsionaali ideed täielikult valitseksid läti, eesti ja leedu tööraha juhtide mõtete üle — kes teab, võib-olla ei oleks meil üldse ammugi enam staabi teadetes vaja läänerinnet.»

III internatsionaali ideed pidid Moskva arvates muidugi olema Moskva ideed. Kuni piirirahvastest kommunistid Moskva landsknechtidena tema kodusõdasid sõdisid, olid nad küllalt internatsionalistid. Millest aga Moskva ei suutnud aru saada, oli see, miks neilsamadel internatsionalistidel, kui nad oma kodumaale satuvad, kohe ka mingisugused oma «separatistlikud» ideed ilmsiks tulevad.

Enamlaste ebaõnnestumine

Kui enamlased Narva vallutasid, avanesid nende ees kõige lootusrikkamad väljavaated. Saksa lagunevad okupatsiooniväed tõttasid koju. Eesti korraldamata sõjajõud ei suutnud veel vastu panna. Ja sõjast kurnatud Euroopa lamas halvatuna uute revolutsiooniplahvatuste ees.

J. Anvelt võis Narva sovetis 5. XII kiidelda: «Arvatavasti võime varsti Saksamaa enamlisele valitsusele õnne soovida... Imperialistide raudrõngas Venemaa nõuk. vabariigi ümber ei ole kaugeltki nii hirmus, kui seda kujutatakse. Kõige vägevam imperialistlik riik Inglismaa on pealetungi jaoks jõuetuks tehtud, sest et Inglise töölised end vaheleseganud on ja milgil tingimisel ei luba, et Inglise valitsus end revolutsioonilise Venemaa siseasjusse segaks. Mis puutub hädaohusse idast, siis pole ka see nii hirmus, sest niisugust suurt maaplarakat, nagu Siber, lõpulikult äravõtta

Marssal Foch
(x märgitud), liitriikide vägede ülemjuhataja oma staabiga vaguni ees,
milles 11. nov. 1918 sõlmiti vaherahu.

Oli veel üks eripõhjus, mis punavägesid palju kinni pidas ja andis Eestile võimaluse «võita kõige kallima asja sõjas — aja». Jõudes nälgunud Venemaalt Eestisse, kus veel toiduaineid võrdlemisi saadaval, hakkasid punaväelased kõigepealt rüüstama. Ainult seega on seletatav, miks nad just pealetungi esimestel nädalatel, kus vastupanu kõige vähem, nii tigusamul edasi jõudsid, liikudes Narvast Jõhvini kõigest 4 kilomeetrit ja Pihkvast Võruni 6 kilomeetrit ööpäevas edasi.

Eesti enamlased kaebasid ise hiljem, et ka Eesti Tööraha Kommuuna sõjaväevalitsus olnud «võimetu ja saamatu». Oma väge täiendas ta algul ainult vabatahtlikega, keda aga leidis vähe, ja alles 18. XII kuulutati välja esimene määrus mobiilsaatsiooniks. Puudusid vilunud sõjamehed ja koostöö Vene VI, X ja XI diviisiga, kellele eesti komm. väeosad operatiivselt allusid, oli halb, isegi terav. 19. detsembril nõudis Eesti Tööraha Kommuuna, et kõik väeosad alluksid temale, mis Vene väeülemuste poolt kõrgilt tähele panemata jäeti.

Peale puhtsõjaliste vigade, mis punaväe sissetungi nurja ajasid, oli veel rida sisemisi põhjusi, enamlaste poliitilisi vigu, millest osa paistis neile enestelegi silma, osa aga oli tingitud sündmuste sügavamast loogikast. Nende üldtulemusena osutus Eesti Tööraha Kommuuna jõuetuks viima tähelepanavat osa eesti rahvast mässule EAV vastu. Selle asemel, et Eestis edasi tungides laviinina kasvada, punaväe rusikas aegapidi «auras välja». Eesti Tööraha Kommuuna ei saanud selleks, milleks tahtis — revolutsioonivalitsuseks. Ta jäi ainult okupatsioonivalitsuseks. Kavatsed kihtide kodusõda lõppes rahvusvahelise välissõjana.

Enamlaste eneste seas avaldati arvamust, et «Eesti on iseloomulik väikekodanluse «demokraatlik» maa, millele lähemal aegadel ei suurtodanluse ega töölise diktatuur ei saa omane olla». Enamlastel puudus täitsa haritlaskond. Larisa Reisner kirjutas Narvast «Izvestijale», et eesti haritlaskond olevat tervenisti «valge» ja eesti punaväe eesotsas seisvat väheste eranditega Vene ohvitserid. Anvelt rajas oma poliitika «sõjaväe kui tähtsama revolutsiooniteguri peale». Vene punaväe toetusel ja maailmarevolutsiooni ootusel lootis ta eesti rahva oma arvestustest hoopis välja jätta võivat.

Kui Saksa väe kokkulangemisel hakati Moskvast Baltimaadele nõukogude valitsusi moodustama, siis toonitasid balti enamlased kohe, et nad lähevad «otsusteed sotsialismile». Isegi vana Stutška, keda mõned seltsimehed hiljem kirusid «kadetiks», hüüdis: «Kapitalismi teed ei saa enam käia, on ainult üks tee — kommunismile, olgugi nälja ja lagunemise kaudu.»

¹ Anvelt, J.: Tööraha võimuvalitsuse kindlustamisest, Petrograd, 1919 (edaspidi Anvelt), lk. 4.

² Ibid., lk. 7.

Eesti Tööraha Kommuuna majanduse juhataja H. Pöögelman võttis endale juhtimõtteks «terve Eesti majanduslikku elu ühe keskkoha alla koondada, vastupidi sellele, kuidas see asi on Venemaal», Venemaa seltsimeeste poliitikat luges Pöögelman liiga paindlikuks ja «vähemlaslikuks». Majanduspoliitika otseseks ülesandeks pidi olema kommunistliku korra maksmapanemine. Mingeist vahepealseist üleminekujärkudest ei tahtnud enam kuulda.

Maapoliitikas taheti kohe alustada üldise sundkollektiviseerimisega, mida Venemaal alles 10 aastat hiljem julgeti ette võtta. Mitte ainult et loobuti mõisate tükeldamisest ja kuulutati nad kroonumõisateks tsentraliseeritud juhtimisega, vaid hakati «kommuunat» ka väikemaapidajale peale sundima. «Et ühtlast tarbeainete jagamist võimaldada,» ütles Pöögelman, «peame kõik varandused ja saadused täielikult oma kommuuna kätte võtma... Terve Eesti põllumajandus peab Eesti Tööraha Kommuuna käes olema. Meil tuleb maaelu kommunaalsele alusele seada, külates väikemajapidamised ühisteks suurmajapidamisteks ühendada.»

Eesti Tööraha Kommuuna juhtide meeli valdas üldse äärmine radikalism. Vaevalt leidis utopiat, mida kohe ei tõtatud teostama.

Üks tähtsamaist otsustest, kiitleb Anvelt, «oli kahtlemata kapitalistlike korra palga ära kaotamine ja ühtlase elamisraha määramine».¹ Pöögelman kuulutas ühes Narva kiriku miitingukõnes ühtlase elamisraha «ühiks kommunismi nurgakiviks». See pidi nimelt tähendama palgatöö ära kadumist. Iga kommuuna tegelane või tööline, olgu õppinud või õppimata, noor või vana, osav või oskamatu, sai ühesuuruse elamisraha. 1918. a. detsembris määrati selleks 500 rbl. kuus. Loodeti, et määratu suur lihttööliste enamus leiab määruse täitsa loomuliku olevat. Kuidas see aga mõjub töö viljakusele ja korraldusele, sellest ei küsitud.

See spartalik ühetaolisus vajas aga kohe erandeid. Kõigepealt tegid seda komissarid iseenestele. Kui «vastutavatele tegelastele» lisasid nad enestele kohe 20 protsenti juurde — «hoolsuse eest». Järgmised erandid tuli teha eriteadlastele-sõjateadlastele, inseneridele jne., kus põhjuseks nimetati mitte enam «hoolsust», vaid labast kapitalistlikku võistlust: «Tuleb rohkem maksta,» ütles Anvelt, «sellepärast, et Venemaa ka nendele rohkem maksab.» Nii lühike kui Eesti Tööraha Kommuuna eluiga oli, sellest jätkus enamlastelegi äranägemiseks, et «ühtlase elamisraha põhimõte on kokku varisenud».

Kultuuri alal valitses kirju, kuid seda radikaalsem vaadete segu. Hariduskomissar A. Vallner, kes Maapäeva esimehest läbi kukkudes enamlasteks vihastunud, jutlustas kirikuis kuradist kui esimesest revolutsionäärist. Sentimentaalne viiulikunstnik E. Sõrmus armastas aga kontsertmiitinguil end võrrelda Kristusega.

Pastorid kuulutati juba Kommuuna esimeses manifestis lindpriiks. Varsti tuli meelde, et see käib ainult ühe usutunnistuse kohta. Siis anti 10. XII

¹ Anvelt, lk. 35.

dekreet, et «kõigi usutunnistuste papid kui valeõpetuste laialilaotajad tunnistatakse kontrrevolutsionäärideks ja seega tööraha vaenlasteks ja keelatakse nelle Eesti piirides viibimine ära». Paar päeva hiljem keelati ära ka kõigi usutunnistuste pühade pidamine. 30. XII anti määrus kirikute ja palvemajade hooned ära võtta. Need dekreedid, ehk küll mõnes Vene komm. lehes (nagu «Krasnaja Gazeta») kiidetud, tekitasid nurina eestlgi enamlaste seas. Eesti kompartei 1919. a. märtsi konverentsil Luugas kaevati, et usuvabaduse vastu on olnud liiga vali.

Omapärane ususõda arenes selle dekreeidi pärast Tartus, kui sinna asusid Vene punaväe osad. Linna komandant Kisselev andis 5. I 1919 «käsu nr. 4 Tartu linnale», mis punaväe ülema suus kõlas enam kui paradoksaalselt:

«Käsin avada kõik õigeusu kirikud ja asuda jumalateenistuste pidamiseks, kuni eridekreetideni ses asjas Vene vabariigi rahvakomissaridelt.» Käsu oli eimikski pandud mitte ainult Eesti Tööraha Kommuuna dekreet, vaid ka Eesti Tööraha Kommuuna ise. Vene punaväe komandör teda ei tunnistanud, vaid käskis oodata dekreete Venemaalt.

Tartumaa täid. komitee otsustas seepeale 6. I 1919 «Travinski staabi esindajale ettepanna komandant Kisselev ära kutsuda ja teda sundida oma käsku nr. 4 tagasi võtma, sest et see Rahvakomissaride Nõukogu dekreedile vastu käib»². Kahjuks ei jõudnud see kahe kommunistliku võimu ususõda juriidilisele lõpule, sest nädal hiljem langes Tartu Eesti vägede kätte.

Oma radikaalsuses ei tunnistanud Anveldi «nõukogude valitsus» nõukogudegi võimu, vaid seletas avameelselt, et tahab seda ära kaotada. Ta ei lasknud valida ei nõukogusid ega täidesaatvaid komiteid, vaid nimetas nende liikmed omalt poolt, nagu tsaar nimetas oma senaatoreid. «Valimise läbi,» seletas Anvelt, «võib meile vaenulik ollus nõukogudesse peaseada. Ja lõpuks ei võigi põhimõtteks olla nõukogude võimu maksku mis maksab alles hoida. Vaid meie eesmärk on — kommunistide valitsus. Ka Venemaal on töö praegu samas sihis käimas.»³

Sama umbusaldusega, millega Eesti Tööraha Kommuuna kutselised revolutsionäärid käsitasid eesti töörahvast, vastas töörahas ka neile. Niipea kui punaväe sissetungile järgnes tagasilveerimine, hakkasid enamlased kaebama, et töörahas neid ei toeta. «Laiemat tööraha hulka kogu meie klassivõitluse puhul vaadeldes tuleb tahtmata lugu eeslist meele, kes heina ja õlekimbu vahel nälga suri, sest ta ei teadnud, kumbast enne söömapidi hakkama... Nad on «erapooletud.»³

Eesti Tööraha Kommuuna juhid ei vajanud rahva toetuse otsimist, sest nad olid oma lootuse pannud sõjajõule. Et aga

¹ «Edasi» 13. I 1919.

² «Tööd.» 25. III 1919.

³ Ibid., 19. I 1919.

sõjavägi oli Vene ülemjuhatuses käes, siis jäi Eesti Tööraha Kommuuna võimu ainukeseks tõeliseks funktsiooniks — sise- mine terror. Kommuuna juhtidele ei teinud muret ka kõige lapsikumate utoopiate dekreetimine. Nad uskusid, et kui kül- lalt elanikke maha lasta, siis võib mis tahes ühiskonnakorra kehtima panna.

Terror polnud nende käes mingi ekstsess kodusõja ägeduses. See oli kainelt ette arvestatud, manifestides välja kuulutatud ja plaanikindlalt läbi viidud valitsemissüsteem, mis rahva verd tarduma pannes pidi igasuguse vastupanu juba ette halvama.

Veristest ähvardustest kubisesid enamlaste lehed: «Eesti proletariaat on halastamata oma vaenlaste vastu. Meie ei pane enne sõjariistu käest, kuni viimane mõrtsukas-kodanlane, viimane valgekaartlane Eestis hävitatud ei ole... Meie ei tunne halastust oma klassivaenlaste ees!»¹

Kohe maale jõudes määrati psühhopaatilise sisekomissari J. Käsperti all erakorralised kontrrevolutsiooni vastu võitlemise komisjonid (tšeka) tööle. Päevakäsk nr. 1 käskis igal pool nimekirjad koostada kõikide «valgekaart- laste» kohta, «kõikide üle, kes ühes valgekaardiga põgenenud» ja «kõikide ülemalnimetatud isikute perekonnaliikmete üle, kes kohale jäid» (vrd. tah- vel XXI).

Ehk küll kõik poliitiliselt vähegi väljapaistvamad isikud olid ühes Eesti väega taganenud, ei olnud tšekal siiski ohvritest puudu. Vähe oli enam- laste lehti, kus mahalastute nimekirju ei ilmunud. Selleks polnud mingit konkreetset süüd vajagi.

Ühestainsast «Töölise» numbrist, 21. II 1919, loeme: «Pärnu maakonna kontrrev. vastu võitlemise komisjon maha lasknud 14 isikut. Võru komis- jon 26. jaanuaril maha lasknud 14 isikut, neist 2 naist «valgekaardi poole- hoidjat». Võru komisjoni karistussalk maal maha lasknud kolmes vallas 12 isikut, neist 2 naist; ühest vallast sisse nõudnud 29 471 rbl. 50 k.»

Võeti hulgaliselt pantvange, kelle arvel pressiti omastelt raha välja, mõnest tuhandest kuni 25 000 rublani pea kohta. Aeg-ajalt lasti pantvange ka hulgaliselt maha — «repressaali». Tööliste koosolekutel viidi läbi reso- lutsioone, nagu 18. XII Aseri vabrikus, kus nõuti kolme vangistatud enam- lase eest «300 pantvangi mahalaskmist eesti kodanluse hulgast».

Et vange Sangaste keldris kuulipildujaga maha niideti, Tartu Krediitpanga keldris kirvestega notiti, Narvas mustuse- aukude äärel maha lasti ja Rakveres neid endile hauda kae- vama sunniti — sääraseid asjad olid enamlastele nii vähe ekstsessid, et nendega veel tagantjärele avalikult uhkustatigi. Kui enamlased Eestist välja kihutati, kahetsesid nad, et on veel liiga vähe tapetud (Anvelt 1919. a. märtsi parteikonve- rentsil). Enamlaste jaoks polnud mitte enamlane üldse inime- negi ja seepärast imestasid nad, mida terrori tapatalgutes üldse hukkamõistmisväärselt leitakse. Põrandaalune «Kommu-

¹ «E. Kütiv. Teat.» 12. XII 1918.

nist» kaebas: «Eesti välisesitused laotavad peale muude vale- teadete väljamaal laiali kuulsaid «enamlaste veretööde ohv- rite» pilte ja nimekirjasid.» See olevat aga kelmus, sest need «ohvrid» olevat ainult «vihasemad rahvavaenlased ja sulid».¹

Peavalu tegi enamlastele ainult see, et tšeka tapameistrid, peale selle, et nad on mõrtsukad, on ka tihti — vargad. «Kae- batakse, et kontrrevolutsiooni vastu võitlemise salgad kuri- tegusid toime panevad, kinnivõetavate valgete raha, taskukel- lad ja muud väärtasjad nende tasku kaduvat — isegi nende isikute omad, keda pärast tuleb lahti lasta. Need etteheited on õigustatud. Aga näidatagu, kuidas saab seda kõike teisiti teha?»² Anveldi kahtlus näis õigustatud olevat: kuidas saab hulgalisi mõrtsukatöid toime panna ilma kriminaalse ollu- seta?

Pantvangide kohta saatis Anvelt Kommuuna nimel radiogrammi K. Pätsile: «Iga kommunisti eest, keda teie puudutada julgete, vastutavad pantvangid oma peadega. Esi- mesteks langevad Karl Luts, Otto ja Olümpia Mägi, Huik- man, vangistatud ohvitserid ja teised pantvangid. Võtke vastu ettepanek vangisid esimeste vastu ümber vahetada.»³

K. Päts vastas 8. jaanuaril Anveldile, et EAV on põhi- mõtteliselt nõus vange vahetama ja valmis läbirääkimistesse astuma; ootab konkreetseid ettepanekuid. Anvelt soovis 16. jaanuaril Raskolnikovi ja teiste vangistatud kommunistide välja- vahetamist. Eesti poolt hakati koguma enamlaste poolt pant- vangidena kaasaviidud Eesti kodanike nimesid. Läbirääkimis- test sai asja alles 1919. a. lõpuks, kui koos oli 246 nime.⁴

Anvelt hakkas eesti tööraha toetust otsima alles siis, kui see juba hilja oli.

¹ «Kommunist» 11. III 1919.

² J. Anvelt, «Tööl.» 25. III 1919.

³ U — 87—149.

⁴ S — 52—209.

Vene valgete propagandaplakat: Trotski kolbahunniku otsas.

10. I 1919 üleskutses lõi ta alarmi: «Soome lihunikude löögirühmad on Eestisse jõudnud... Ja meie seltsimeeste häbiks — need löögisalgakesed viskasid meid Tallinna alt tagasi ja tõstsid valgete lagunevates ridades jälle meeleolu... Pole kahtlust, et äraantud jaamadele teised järgnevad, kui igaüks meist kõike ei tee, mis meie võimuses... Kõik töörahvas sõjariistul Tulgu kõik vaprad, kus nüüd nende koht on... Mobiliseerimine on nende jaoks, keda me sunnime töörahva eest võitlema.»¹

Kuid see ei mõjunud enam mitte ainult töörahvale, vaid ka enamlaste juhtidele. «Võru täid. komitee liikmed põgenesid öösel vastu 15. jaanuari (s. o. kui Eesti väed olid alles Tartus) valgete tuleku kartusel Võrust välja ja plagasid Pihkva poole. Põgenemine sündis täieste salaja ilma kellegile teadmata... Pihkvas võeti nad Eesti Töörahva Kommuuna käsul kinni ja saadeti tagasi uue esimehe O. Rästase käsutuse alla.»² Palju parem polnud seisukord ka Narvas.

«Narva jõudes ei suutnud ma saada mingisuguseid täpseid teateid rindest. Keegi ei võinud midagi kindlamat öelda. Kõik laotasid ükskõiksesti käsi ja kehtasid õlgu. Meie ärevate küsimuste peale kas vaikisid või arutasid kuulduste järgi. Ja mitte ainult rindest, vaid ka seisukorrast linnaski ei võinud nad midagi öelda. Kõige rohkem vihastas paljude meie Vene-maa seltsimeeste ükskõiksus. Igal pool tundus, nagu see nii peaks ole-magi ja imestuda pole midagi... Lähenedes rindele endale, veendusin, et seal lugu on veel hullem — ei ole küllaldast sidet polkude ja naaberbri-gaaside vahel. Kasarmutes sama pilt, mis rindel: lohakus, vastutamatus ja «mõistlik, seltsimehelik» sabotaaž. Igal pool laiskus ja vastutuse puu-dus.»³

See alus, millele Eesti Töörahva Kommuuna oma veriseid utoopiaid tahtis rajada, oli Vene punaväe laiskus, ükskõiksus ja korralagedus. Kui hoogne vastupealetung oli lõõnud selle laisa ükskõiksuse ülepeakaela põgenema, siis oli ka Eesti Töö-rahva Kommuuna kadunud kui painav unenägu.

¹ «E. Kätiv. Teat.» 11. I 1919.

² «Tööl.» 19. I 1919.

³ Kljaos-Kljavin, «Petr. Pravda» 31. I 1919.

XVIII Välissuhted ja välisabi

Eesti Avitamise Peatoimkond

Soomes võeti ette aktsioon abisaamiseks ka Eestimaa aadli poolt. Aastavahetusel avaldas landrat parun Alfred Schilling Helsingis rüütelkonna komitee ja peamehe poolt käsu Soomes viibivale Eestimaa aadlimeestele tulla kodumaad kaitsma. Louhivuorile seletas Schilling, et Eestis võitlevat enamlaste vastu 700 baltlast. Schilling suhtus kahtlevalt Eesti ülemjuhatusse. Rindel olevat eestlastel ainult 300 usaldatavat meest ja Tallinnas umbes 1000 ratsanikku. Kaitseliidust ei olevat abi. Ta soovitas Louhivuorile, et soomlased andku ülemjuhataja või vähemalt ülemjuhataja staabiülem.²

Ka Soome vabatahtlike eneste seas oli varem soove kuulda, et Eesti—Soome ühisvägede ülemjuhatajaks ajutiselt mõni Soome või Rootsi kindral palutaks, kes Soome vabadussõjas lugupidamise võitnud.³

3. jaanuaril teatas Louhivuori EAP-le, et Mannerheim pida-vat soovitavaks nimetada Soome vabatahtlikele Eestis ülem-juhataja. Kolmest kindralist — Berg, Ignatius ja Wetzer — olevat ta kõige kohasemaks pidanud viimast. Et vabatahtlikke saadetavat üle 2000 mehe ja neile loodetakse valitsuse toe-tust, siis olevat ülemjuhataja ka sõjaliselt tähtis.

Wetzer oli rootslane, Mannerheimi isiklik sõber, poliitiliselt tagasihoidlik ja isiklikult korrektne. EAP oli samal koosolekul valmis teda valima. Kuid Wetzer seadis tingimusi. Muudetagu EAP lepingu § 2 Eestiga nii, et vaba-tahtlike äralaskmine sõltuks EAV ja Wetzleri kokkuleppest, ja § 7 nii, et Eesti ja Soome ülemjuhatajad mõlemad oleksid ühetaolisel seisukohal. Ka küsis Wetzer EAP seisukohta selleks juhaks, kui temale usaldataks ka Eesti väe ülemjuhatus. EAP kiitis 7. I § 2 muutmise heaks, eeldusel, et Wetzer selle üle EAV-ga kokku lepi. § 7 muutmise loeti sõjalise küsimusena ainult Wetzlerile ja Eesti ülemjuhatusse kuuluvaks, kuigi tähendati, et Soome vabatahtlikud tegutsevad EAV all. Üldise ülemjuhatusse küsimuses arvati, et see on üksnes EAV ja Wetzleri vahelise kokkuleppe küsimus.

¹ Allpool lühendatud kujul EAP.

² EAP protokoll 31. XII 1918. — U.

³ St. kapten Laurson polk. Sootsile 21. XII 1918.

EAP-le esitati ka vene kindrali Arsenjevi palve saata Soomes olev vene ohvitseride salk, umbes 1000 meest, Eestisse Wetzери alla. Wetzер olevat asjaga nõus. EAP oli aga vastu ja jättis asja Eesti enda otsustada.

Wetzери saatmise kavatsustest teatas Kallas 7. jaanuaril K. Pätsile, lisades juurde Louhivuori seletusi, et selles asjas ei võta EAP seisukohta, kuid eestlaste ühisrindest venelastega ei ole vaimustatud, ja kutsuks siis vist oma väeosa tagasi; igitahes kutsub tagasi, kui neid peaks sunnitava üle Eesti piiri Venemaale minema, nagu see seisnud kindral Gorbatovski ettepanekus. Eesti avitamine ei pidanud üle minema Venemaa intervenueerimiseks.

Eesti seisukohast asjas oli sõjaminister 4. jaanuaril Hankole telegrafeerinud, nimetades teda sõjaministri asemikuks: «Maapäev palus, et Inglismaa meie maal võitlevatele vägedele ülemjuhatajaks inglise kindrali määraks, kelle alla kõik rahvuslised vägede juhatajad käiksid. Nii jääks ka Soome kindral, kelle ametisse astumine ülemjuhataja arvates siis kohe tarvilik oleks, kui juba paargi Soome pataljoni siia jõuavad. Oleks tarvis aga kindral, keda nii soomlased, kui rootslased vastu võetavaks peaksid. Sarnane olevat kindral Wetzер. Katsuge teda tingimata võita.»

Wetzери kaugemale ulatuvate kavatsuste puhul tähendas Laidoner 10. jaanuaril: Eestimaal kahte paralleelfronti luua ei ole võimalik. Kas soomlased minu alla, või mina nende alla... Ei mõtle, et Eesti võiks omad väed Soome ülemjuhataja alla anda.

Küsimus lahendati nii, et Wetzер töötas Eesti ülemjuhatusel all. Ta osutus selles delikaatses situatsioonis nii taktitundeliseks, et kuskil ei tekkinud hõõrdumisi. 20. jaanuaril andis ta Tallinnas oma esimese käsu, milles teatas, et on 9. jaanuari lepingu järgi EAP ja EAV-ga vastu võtnud kõigi Soome vabajõudude juhtimise, käies operatiivselt Eesti ülemjuhatusel alla; et vabajõud võivad lahkuda Eestist, kui olud nõuavad ja kui EAV selle üle Wetzерiga kokku lepib, niisama ka, et vabatahtlikud käivad Soome sõjaseaduse alla. Wetzер jäi Eestisse märtsikuu alguspäevadeni.

Eesti Helsingi esinduse poole pöördusid mitmed vene ohvitserid ettepanekutega moodustada salku, et võidelda Eestis enamlaste vastu. Soomlased ei vaadanud sellele üldiselt hea pilguga, kuigi mõned soomlased, osalt vist ka Wetzер seda soovisid. EAP tegelased hoiatasid, et venelased hakkavad hiljem nõudmistega esinema.¹

Pärast seda kui Tallinnas olid olnud mõned kokkupõrked soome vabatahtlike ja vene ohvitseride vahel, tuli venelaste küsimus EAP-s 17. I lähemalt arutusele. Mag. Ruuth soovitas K. Pätsile teatada, et soomlased ei

¹ A. Hanko 10. I 1919 K. Pätsile, R — 6—9.

või anda toetust venelastele. Pangadirektor Honkajuuri pidas soovitatavaks, et Soome valitsus ei laseks venelasi relvastuda Soomes ega sõita Eestisse. Dr. Ivalo toetas külma eitavat suhtumist venelastesse. Alkio pidas venelaste siirdumist Eestisse kahe teraga mõõgaks, sest nad tahtvat anda Petrogradile tagasi tema endise poliitilise tähtsuse. EAP jõudis üksmeelselt venelaste saatmise vastasele seisukohale ja otsustas sellest teatada nii Soome kui Eesti valitsusele.

Samal EAP koosolekul jutustas mag. Ruuth oma Tallinna-reisist, et eestlased lootvat Soome—Eesti uniooni ja olevat võõrastunud, et see kavatsus ei leia vastukaja Soomes. Eestlased soovivat Soome—Eesti komisjoni loomist, kes uniooni kavatsusi arutaks.

Kui Päts oli Soome—Eesti uniooni üle avalikult sõna võtnud, kirjutas selle puhul «Suomen Sosiaalidemokraatti» jaanuari lõpupoolel: mõte olevat kahtlemata väärt, et tema üle järele mõelda. Eriti kui mõlemal maal on korda läinud kindlustada demokraatlik valitsusviis, olevat vennasrahvaste liidul veelgi suuremaid arenemisvõimalusi.

Samast küsimusest arvas prof. Grotenfelt: eestlased peavad otsima liitu ühe või teise rahvaga. Ses suhtes näib Eestile Soome kõige lähemal olevat. Kindel on, et Petrograd ei või enam Venemaa pealinnaks saada. Loomulikuks keskkohaks Venemaale on Moskva. Petrograd on ikka rahvusvaheline linn olnud ja oleks loomulik, kui temast tuleks rahvusvaheline kaubalinn oma erivalitsusega. Petrogradiga ühte läheks ka Kroonlinn, mille kindlustised tuleks maha kiskuda. Sel viisil saaks Ingeri küsimus rahuliku lahenduse. Neeva jõest põhjapoolsed kihelkonnad tuleks loomulikult liita Soomega. Raskem on Lääne-Ingeri küsimus, mis Soomes merega lahutatud. Seda maad võiks Eestiga liita, eriti seepärast, et sinna viimasel ajal palju eesti asunikke tulnud.

Soome—Eesti uniooni asjus sai aga Eesti valitsus tagasihoidva nõuande Pariisist. Poska teatas sealt (25. I 1919) Pätsile, et meeoleolu soomlaste vastu seal tänini palju paranenud

Ooberstleitnant Hans Kalm.

Soome vabatahtlikke Tallinna sadamas.

ei ole. Neile olevat lubatud esindus rahukonverentsil, kuid kahele esimesele saadikule, kes juba Londoni jõudnud, antud seal teada, et Prantsuse valitsus neid ei aktsepteeri. Seepärast, arvas Poska, oleks Soome uniooni asja alles täitsa võimaliku päevakorda võtta. «Aegamööda, kui meie eneste asi juba kindluma kuju võtab, tuleb ka selle küsimuse juurde asuda. Prantslased, kes meie rahva ja maa vastu väga heatahtlikud, olid näit. silmapaistvalt ärritatud, kui lehtedes Stokholmi telegrammid ära toodi Teie avaldustest Soome—Eesti uniooni kohta.»

Jaauuari keskel korraldati Soomes Eesti toetuseks «Eesti nädal», millest väga elavalt osa võeti. Mõni päev varem oli Helsingisse koondunud Kalmi «Põhja Poegadel» restoranides ja tänavatel kokkupõrkeid olnud «punastega». «Suomen Sosiaalidemokraatlik» kargas sellest kops üle maksa ja just «Eesti nädalaks» trükkis ta 16. jaanuaril ära mõni nädal varem Eesti «Sotsiaaldemokraadis» ilmunud Eesti tööministri A. Rei kirja, kus see oma abipalumiskäigust Soome sotsialistide poole jutustades oli nende informatsiooni põhjal tarvitanud mõne käre sõna Soome «valgete» kohta.

Soome kodanlikud lehed leidsid, et selle artikli avaldamine rikub Eesti avitamise meeleolu. EAP otsustas 17. I asjas selgust nõuda. «Suomen Sosiaalidemokraatlik» aga kahjurõõmutses 20. I: teadsime, et A. Rei artikkel ei meeldi meie kodanlastele, aga tahtsime valgustada Eesti sotsiaal-

demokraatia suhet meie valge terroriga, millega nüüd Eesti kaitsesõda tahetakse võrrelda, ja Eesti sotsiaaldemokraate holatada Soome vabatahtlike eest.

Soome-Rootsi lehed kasutasid vahejuhtumit kui põhjendust Soome—Eesti uniooni vastu, sest mõlema maa maailmavaated ja ühiseluline struktuur erinevat liiga palju. «Hufvudstadsbladet» seletas, et eestlastes olevat palju rohkem punast ollust kui Soomes. Kõgu tulevane Eesti riigiehitus omavat puht-sotsialistlikku struktuuri. Soomel olevat seetõttu Eesti ja teiste Põhja-maadega võimalik ainult kaitseseping Venemaa vastu, mitte rohkem.

Eesti «Sotsiaaldemokraat» saatis «Suomen Sosiaalidemokraatlikule» protesti selle vastu, et see on oma koduse vastulu kodanlusega üle kandnud Eesti avitamise küsimusse, kuigi Eestis olud on teisiti kujunenud. Oma suhtumise Soome vabatahtlikusse oli «Sotsiaaldem.» avaldanud juba varem J. Jansi kirjutises: «Kõikidele appitulejad soomlased mõistetakse kindlasti ajaloo ees õigeks, — need on inimesed kultuurväärtuste kaitsmise eest väljas. Ja kuigi Eesti s.d. l. partei neid hõisates vastu võtta ei saa, siis peab ta nendele kui sõjajärgsetele ometi tänulik olema... Soomlased on alati toore vägivalga abil kallaletungijad olnud. Nad ei saa teegi Eesti kodanlust süüdistada, et see neid tapnud oleks. Eesti kodanlus algas mahalaskmisi sõja hädaohu ees, et ennast mõrtsukatöö vastu kaitseda.»

Kindral M. Wetzer.

EAP juhataja Louhivuori ise sõitis Tallinna ja seletas otsusekoheselt K. Pätsile, kui Eesti poolt ei õiendata, et tema valitsus ja rahvas pole minister Rei sõnade taga, siis muutub EAP töö võimatuks.³ Läbirääkimine lõppes sellega, et peaministri asetäitja ja tööhoolekandeminister A. Rei esitas valitsusele oma lahkumispalve, mille EAV võttis 24. jaanuaril teatavaks. Dr. Kallas teatas 20. jaanuaril Soome valitsusele ja lehtedele, et Eesti valitsusel ei ole midagi tegemist selle artikliga ja ta kahetseb selle avalikkuse ette pääsemist.⁴ «Suomen

¹ «Sotsiaaldem.» 23. I 1919.

² Ibid., 10. I 1919.

³ Helanen, lk. 132.

⁴ «Sotsiaaldem.» 23. I 1919.

Soome vabatahtlike kolonn Peetri väljakul Tallinnas.

Sosiaaldemokraati» aga hakkas varsti kirjutama «valgest terrorist Eestis» — see olevat veelgi hirmsam kui Soome kodu-sõjas ning sundinud ka Eesti sotsiaaldemokraate valitsusest lahkuma. Eesti «Sotsiaaldem.» vastas selle peale, et «meie Soome nimekaim suurendab liiasti... Aga et meie kodanlised kihid just Soome eeskujul terrori korraldada püüavad, on vastuvaidlemata.»¹

Soome sotsialistide poliitika oli üldse väga kõikuv. Sotsialistlik «Työn Valta» jutlustas parempoolse sotsialistliku rühma asutamist, sest senises parteis pooldavat punakaartlik ollus vaevalt parlamentaarset demokraatiat ja kalduvat enamlusele. Alles seitsaastik kui maikuus Soome sotsialistide kaks mõõdukamat juhti, J. V. Keto ja prof. Voionmaa, külastasid Eestit, muutus «Suomen Sosiaaldemokraatti» suhtumine Eestisse jälle sõbraliku-maks.

Oli ka teistsuguseid katseid Soome ja Eesti vahel tüli teki-tada. 1919. a. jaanuari lõpul pöördus paar eestlast, kes ütle-sid endid olevat Eesti ministeeriumi saadetud, Uusimaa kuber-mangu sõjasaagiameti poole, esitades Eesti poolt nõudmisi Makelo kindlustuse kohta, sest need olnud Peeter Suure kind-luse üheks lüliks, mis kuuluvat Eestile.² Et selleks polnud keegi volitusi andnud, luges J. Laidoner väga võimalikuks, et siin on tegemist kuritahtliku provokatsiooniga.

¹ «Sotsiaaldem.» 18. II 1919.

² «Helsingin Sanomat», ajaleht (edaspidi «Hels. San.»), 24. I 1919.

Soome vabatahtlike paraad Peetri väljakul Tallinnas.

Abi Skandinaaviast

1918. a. detsembri alguses pöördusid Eesti eridelegatsiooni poole Stockholmis mõned Soome vabadussõjast osa võtnud Rootsi ohvitserid ettepanekuga koguda 1000 rootsi vabataht-likku Eesti vabastamiseks enamlastest. Kui sellest koju tea-tati, saatis EAV 20. detsembril välisministri asetäitja O. Strandmani ühes kindralstaabi esindaja polk. Mut-tiga Stockholmi läbirääkimisteks.

Rootsi oli aga Riia landesrat oma diplomaatilise tegevuse keskkohaks valinud. Balti regentnõukogu väliskomissarina oli H. v. Stryk 13. XI 1918 Riist ühes parun Moritz Schillingiga, Vene välisministri Sazanovi endise sekretäri, sõitnud Stockholmi, et saavutada liitriikide tunnustust Balti hertsogiriigile. Oma lootused pani ta selle peale, et Stockholmi entente'i ringides arvamused eestlaste ja lätlaste juhtidest mitte kõige paremad ei oleval.¹ Stockholmis pöörduti Rootsi välisministri Hellneri poole palvega, et see Balti hertsogiriiki tunnustaks ja vahetalitajana sellele ka Inglismaa ning teiste liitriikide tunnustuse saavutaks.² Kuid sondeerimiste peale liit-riikide saatkondades vastati, et eeskätt otsitagu eestlastega ja lätlastega kokkulepet.

Kui K. Päts Saksa vangist tagasi jõudis ja EAV etteotsa astus, maalis Stryk selle riigipöördeks: Poksa valitsus olevat kukutatud ja «poolenamlik

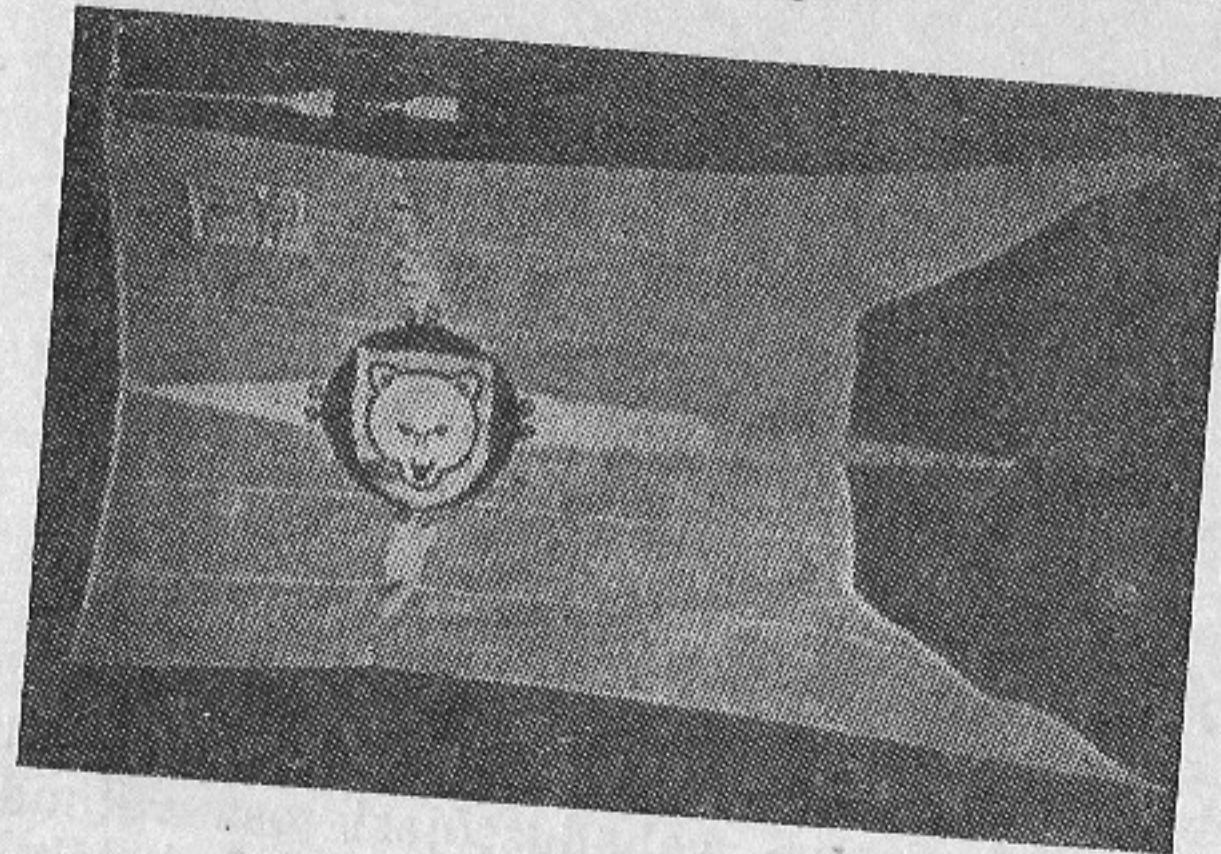
¹ Dellingshausen, lk. 295, 297.

² Ibid., lk. 346.

Pätsi valitsus» asemele astunud, kes kohe «enamlike uuendustega algust teinud»¹. Sääraste seletustega püüdis Stryk oma nootides liitriike veenda, et need seega vabanenud olevat kõigist kohustustest, mis nad Eestit tunnustades endi peale võtnud.

Saksasõbralikkust oli Rootsis rohkem parempoolseis ringkonnis. Nõnda leiti hiljem mõni vabatahtlik korraldaja, nagu major Mothander, baltlastega koos töötamas. Liitriikide-sõbralikumad, seega ühtlasi ka Eesti-sõbralikumad olid vasempoolsed ringkonnad. Kuid need olid ühtlasi ka patsistlikud, mispärast neilt tegelikku abi oli vähe loota.

Uhtaegu abiaktsiooniga Soomes pöördus A. Rei detsembri lõpul ka Rootsi sotsiaaldemokraatide juhi Brantingi poole telegrammiga, kus

«Põhja Poegade» rügemendi lipp.

palus Eesti sotsiaaldemokraatia nimel «toetust avaliku kaastundmuse avaldusega». «Julgustav sõna teie poolt on meile väga kalliväärtuslik.» Rei palvet toetasid omalt poolt telegrammidega Soome sotsialistide juhid Tanner ja Vuolijoki. Rootsi parteijuhatuse nimel vastas Branting kaastunde- ja õnnesoovimule ei pääseks

videga. «Kõigi väikerahvaste ühine huvi on, et kunagi võimule ei pääseks vägivald, kust ta ka tuleks.»² Kui Strandman ja Mutt Stockholmi jõudsid, valitses seal suur huvi Eesti vastu, mida eriti Eesti rootslaste rahvasaadiku Põhli propaganda oli tõstnud. Vabatahtlikeks käis end kõik-sugu rahvast pakkumas, kaardiväeohvitseridega alates ja ulakatega lõpetades. Rohke tülitamise pärast taheti Eesti esindajaid koguni hotellist välja ajada. Vabatahtlike organiseerijaks soovitati kas krahv Hamiltoni või kindral Hjalmarsoni, viiriikide esindajailt laenu. Inglased pärisid, mis tagatise laenu vastu võidakse anda, kui aga kuulsid Rootsi aktsioonist, muutusid kohe vastutulelikumaks ja seletasid, et nad olevat Rootsit kolm kuud Balti aktsiooniks õhutanud, kuid asjata. Kui Rootsi nüüd ise välja astuks, olevat inglased raha loota.³

¹ «Aftonbladet» 5. XII 1918.

² «Sotsiaaldem.» 17. ja 31. I 1919.

³ EAV protokoll 7. I 1919. — R.

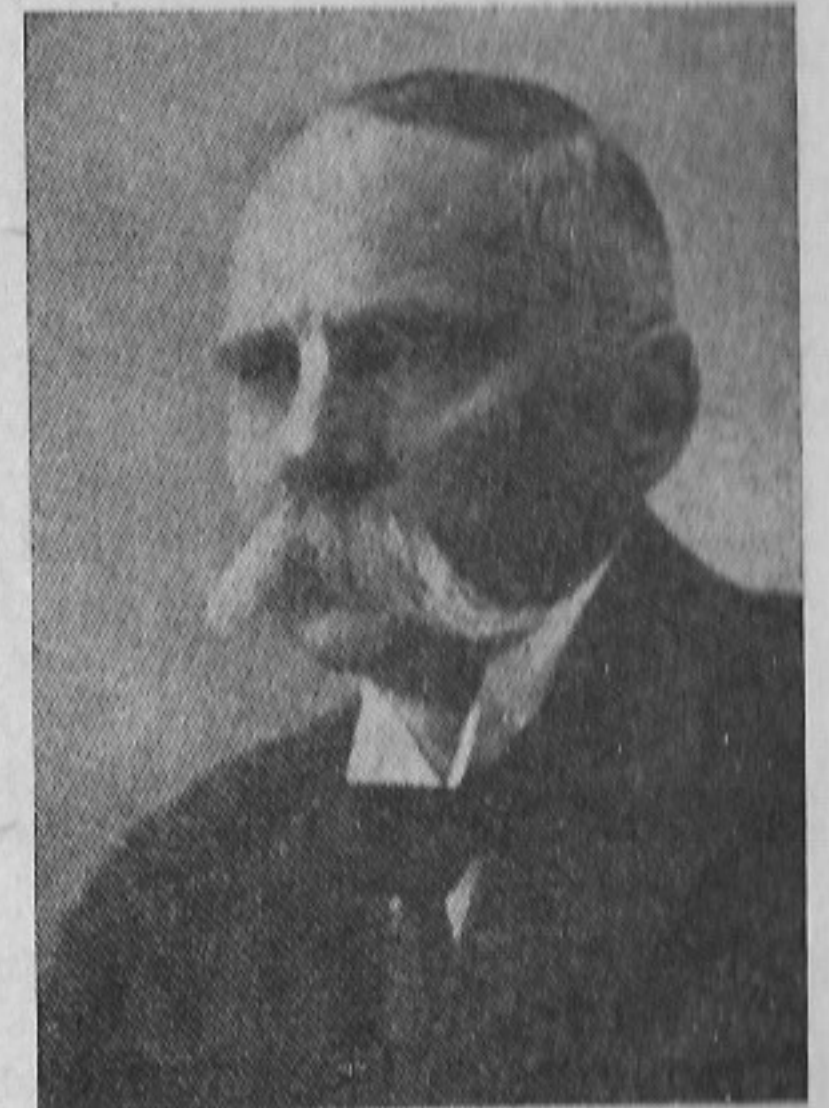
Asja korraldamiseks tahtis EAV K. Menningit Kopenhaagenist saadikuks Stockholmi üle viia. Seal tuli aga mitmesuguseid takistusi. Punaväe pealetungi murdumisega ei olnud Eestil enam nii tungivat huvi kalli välisabi järele. Rootsis hakkasid vabatahtlikke värbama lätlasted ja rüütelkonnad, kolmandaks pahandasid soomlased Rootsi vabatahtlike võtmise üle, seletades, et nendega olevat kokku lepitud, et ilma nende nõusolekuta võõraid hulka ei võeta. Seda nõusoleku tingimust teadis aga J. Laidoner ainult Soome kodanike kohta käivat.

27. jaanuaril sõlmis K. Päts major Carl Mothanderiga lepingu, millega ta kohustus paari nädalaga kuni 300-mehe-lis Rootsi vabatahtlike salka moodustama.

Ka lätlastel ei läinud korda Rootsit nii palju vabatahtlikke värvata, nagu algul oli arvatud. Stockholmi parempoolne «Svenska Dagbladet» pahandas selle üle: sõjasalga saatmisest Baltimaale ei tule midagi välja. Suurel ja rikkal Rootsimaal pole jõudu säärase salga varustamiseks, milleks oleks vaja kümnekonna miljoni suurust kindlustussummat. Meie Baltimaa sõprusest ei jätku säärase kapitali muresemiseks niisama vähe, nagu meie kiidetud inim-armastus ulatuks selleks, et päästa naaberrahvast ja endist Rootsi pinda mitme tuhande rootsi rahvusest elanikuga kõige hirmsamast hävitusest. Tundub peaaegu armetuna olla rootslane, kui selle üle mõtled!... Ühtlasi on see ka egoistliku loomusunni ja ärksa ärivaimu täielik puudus, kui selle juhuse Baltimaal mööda laseme. Eesti on Venemaa loomulik värv, loomulik laopunkt meie jaoks. Meie tulevased suured laevateed peab võima mere-taguse Eestiga ühendada. Ka Inglismaa on huvitatud Inglise—Rootsi—Eesti suurparve ühendusest. Rootsi praeguselt valitsuselt ei või aga midagi oodata, kõige rohkem — erapooletust.¹

Kord Mothanderi Rootsi vabatahtlike salgast ei olnud kõige parem. Ltn. Giuseppe Franchis ilmus 8. märtsil Narva Balti pataljonist, kuhu ta oli Mothanderi salgast omavoliliselt üle läinud, ja hakkas rootsi sõdurite seas agiteerima, et need niisama omavoliliselt kui temagi Balti pataljoni üle läheksid. Rootsi ohvitserid võtsid ta selle eest kinni ja andsid omavahe-

¹ «Sotsiaaldem.» 14. II 1919.

Dr. O. Kallas.

lise välikohtu kätte, kes ta 10. märtsil surma mõistis.¹ Selle järel sai 2. aprilli lepinguga major Lambert Hallén Rootsi salga ülemaks.

Franchise lugu tekitas Rootsi seltskonnas ja ajakirjanduses tormi ning pani senise abiandmise kinni. Leiti, et paljudel vabatahtlikel olnud kriminaalpolitseiga tegemist. Rootsi Punane Rist teatas ametlikult, et ta Eestile mingit abi ei anna, ehk küll olemas oli näit. 100 000-kroonine fond, mida Soome aitamiseks omal ajal ära tarvitada ei jõutud. Eestimaa parunid informeerisid avalikku arvamust, et Eesti ainult paßeril olevat, et temas ei olevat mingit korda ega kohut, kurjategijad jooksvat vabalt ringi jne. Soomlased loobusid Rootsi vabatahtlikele Eestisse sõiduks passe viseerimast.²

Rootsi salgast kirjutas kpt. C. V. Nyholm «Berlingske Tiden- des» 4. aprillil 1917, et salk olnud liiga kähku formeeritud, seepärast sisaldanud ta ka vähem terveid elemente. Kui hiljem hakkas major Mothanderi asemel salka juhtima major Hallén, Rootsi kindralstaabi ohvitser, kes Soome vabadussõjast osa võtnud, hakati talle takistusi tegema Rootsist paremate meeste muretsemisel. Tema ettepanekul vallandati salk mai- kuus ja see läks üle Vene Loodearmeele.

Laialdast vastukaja leidis Eestile abiandmise aktsioon Taanis — oli ju Eesti seal igale koolipoisile tuntud Taani vane mast ajaloost ja Taani rahvuslipu, Danebrogi, saamisloost. Abi korraldamiseks asutati Kopenhaagenis komitee ins. A. Westenholzi juhatusel: Alex. Foss, adv. Knud Dahl, Inglise sõjal. esindaja Kopenhaagenis kolonel Wade, Taani 3. div. staabi- ülem kol.-lt. Sturup, asjaajajana üliõpilane lt. Gudme ning Soome kindral Lode.

Ltn. Iwar de Hemmer Gudme oli Soome vabadusvõitlusest osa võtnud. Novembri lõpul juhtis Kopenhaageni Inglise sõja- atašee kolonel Wade tema tähelepanu Eesti vabadusvõitlusele. Esiteks mõtles Gudme hakata Madsen-automaatpüssi kooli juhatajaks Taani instruktoritega. Et aga asi pikale venis, tuli ta mõttele formeerida vabatahtlike salk. Saades rahalisi luba- dusi Taani tegelastelt, direktoritelt A. Westenholzilt ja Kunda tsemendivabriku ühelt peaosanikult Alex. Fossilt, sõitis ta 8. I 1919 Eestisse, kus suusõnal kuni 1000-mehelise salga kohta kokku lepidi. Westenholz üksi, kes Siiamis enne sõda suure varanduse kogunud, annetas 50 000 kr.

Et taanlased soovisid Soome vabatahtlike juhatus all võidelda — ainukese tingimusega, et sinna ka riigirootslasi ei

¹ Kindral Tõnisson 11. III 1919 kindral Laidonerile.
² A. Posti 8. IV J. Poskale.

Helsingis valitseva korterikriisi tõttu tuli dr. O. Kallasel töötada E. Schwalbe magamistoas.

võetaks —, siis käisid pärastised läbirääkimised suurelt jaolt EAP, osalt aga K. Menningi ja üksikutele juhtumitele Kopen- haageni Inglise saatkonna kaudu. 17. jaanuaril teatas Louhi- vuori EAP-le, et Rootsist lähevad abiväed Läti ja Taanist Eestisse. 22. I sõlmis Kallas Louhivuoriga lepingu, millega Soome kindral Torsten Lode volitati Eestisse saatma Soome vabajõudude ülemjuhatus alla kuni 1000 taani vabatahtlikku. Lühikese ajaga andis end üles umbes 2000 endist Taani sõdu- rit ja ohvitseri. Värbamist takistas aga Eesti rahapuudus. Seal tulid inglased abiks, andes salgale 1000 sõduriülikonda. Taani salk äratas seepärast Eestis tähelepanu oma täieliku varustu- sega.¹ Ka takistas värbamist vastuagitatsioon, mis Kopenhaa- geni enamlussõbralike sündikalistide poolt ulatus kuni büroo akende purustamiseni ja ärasõitjatele käsitsi kaillaletungimis- teni. Et Kopenhaagenis oli käimas Vene tsaristide suur põran- daalune tegevus, kes katsusid osalt käsikäes baltisakslastega (Kopenhaagenis Liphardt, Rootsist Stryk, Pilar, Saksamaal Dellingshausen, Volck jt.) Taani vabatahtlikke oma poole

¹ Helanen, lk. 151.

Taani vabatahtlikud Tondil.

võita, siis sai ka Eesti asi seal tagurliku maigu ja mõõdukadki sotsialistid pöördusid selle vastu. Taani saksameelsed lehed, nagu «Politiken», teisest küljest kujutasid lugu nõnda, nagu oleks Eesti valitsus niisama hea kui enamlik, ja Taani radikaalne Zahle valitsus läks nii kaugele, et keelas ära vabatahtlike suuremal arvul saatmise ja tõstis värbamise tähtsama toe, direktor Westenholzi vastu kriminaalkaebuse.¹

Märtsi alguses teatas Lode Kopenhaagenist, et lähemal ajal võiks 900 meest ära saata, neist 250 meest lähemal nädalal. 26. märtsil sõitis salk, ligi 200 meest, Kopenhaagenist Gudme juhatusel välja. Esimene taanlaste salk, 16 meest kpt. Paludani juhatusel, oli juba Eestis Narva all lahingus. Oma sõjategevust alustas uus salk maikuus Võru all endise Taani kapralitekooli ülema kpt. R. G. Borgelini juhatusel ja tubli väeosa tegutses kuni oma lepingu lõppemiseni augusti lõpul.

Sellega taanlaste värbamine piirdus, sest Soome vabajõud lahkusid varsti Eestist ning Eestil puudus raha suurema salga palkamiseks.

¹ K. Menning 1. V 1919 välisministrile, R — 6—33.

Leping Lätiga

Läti riigi algus oli märksa raskem Eesti omast. Tal ei olnud üldvalitud maaesindust, nagu Eestis oli Maapäev. Kaheksast poliitilisest erakonnast demokraatlikul platvormil kokkuastunud rahvusnõukogu kuulutas 18. novembril 1919 välja Läti iseseisvuse. Raske oli sellele sakslastelt tunnustust saavutada. Ometi võttis 27. novembril Läti valitsus okupatsioonivõimudelt asjad üle ja järgmisel päeval lõpetas Balti regentnõukogu oma lühikese tegevuse terava protestiga «kuni Balti küsimuse rahvusvahelis-õigusliku selgitamiseni».

Kuid Saksa sõjavõimud jäid kohale ja võtsid oma erilise hoole alla regentnõukogu asutatud Balti Landeswehri, kelle formeerimine läks palju jõudsamini kui Läti sõjajõudude korraldamine. Kolm vabatahtlikku Läti kompaniid, mis esialgu formeeriti, alistati Landeswehri staabile.²

Läti Ajutises Valitsuses ei olnud esiotsa sõjaministri kohta mõeldudki. Alles kui punaväed pealetungi alustasid, kutsuti 6. detsembril endine riigiduum liige ja Läti pataljonide asutaja J. Zalit sõjaministriks.

Läti peaminister Ulmanis sõitis Tallinna, et ühise kaitse üle läbi rääkida, kuid EAV ei leidnud võimalikuks Lätiga ühendust luua.³ Tallinnast telegrafeeris Ulmanis koju, et enamlaste hädaohtu alla ei hinnataks ja Landeswehri asjas enam ei kõheldaks.⁴

Baltlased olid võtnud punaväe pealetungi kui «Jumala andi», mis sunnib pärisrahvaid veel kord sakslastelt abi otsima, seega baltlastele järele andma.⁵ Winnig oli nõudnud, et Läti rahvusnõukogus veerand kohti ja valitsuses kaks ministrit (nende seas põllutööminister) antaks baltlastele. Winnigi staabis, kus ta lähemaks kaastööliseks oli 8. armee poliitiline ohvitser, balti rittmeister von Scheubner-Richter, hiljem Hitleri 1923. a. novembri riigipöördekatse vaimne autor, arutati, et läänes löödud Saksa-maa peaks seda kindlamini nüüd idas külge klammerduma.

Algul panid lätlased vastu. Kuid hädaohu kasvamisel 7. XII sõlmis Läti valitsus Winnigiga esimese lepingu vägede moodustamise ja varustamise kohta. Kui aga punaväed juba Riiale olid lähenemas, oli Läti valitsus sunnitud 29. XII Winnigiga sõlmima veel teise lepingu, selle kurikuulsa lepingu, millega kõigile välismaa vabatahtlikele, kes vähemalt 4 nädalat Lätimaad enamlaste vastu kaitsnud, lubati kõik Läti kodaniku õigused.

Kuna Landeswehr Riia väravate ees punavägesid katsus tagasi hoida, hakkas 29/30. XII ööl üks Läti rood Riias mässama. Läti võimude palvel

¹ Tobien, II, lk. 252.

² Balt. Landeswehr, lk. 7.

³ J. Kuke kõne 27. detsembril 1918 Maapäeval.

⁴ S — 5—37.

⁵ Winnig, lk. 59.

Kapten G. Semitan.

musel oli ka Louhivuori ja seda otsustas ka EAP. Veidi vastutulelikuma seisukoha võttis EAP 12. II 1919, kui Saksa saadik vabahärra Brück oli Louhivuori poole pöördunud, kas saaks Soome jõude kasutada ühes sakslastega punaste lätlaste vastu, kui raha selleks mujalt tuleb. Louhivuori oli vastanud samuti eitavalt nagu Ulmaniselegi, ja Alkio toetas Louhivuorit, öeldes, et Soome peaks ennem Ida-Karjalat tähele panema. Kuid Lavonius tähendas, et Eesti on hädaohus, kuni Läti on enamlaste käes. Louhivuori vastas selle peale: Eesti väed ongi juba Lätimaal, et enamlasi Eesti rajast eemal hoida. Olevat juttu olnud Laidoneri ja Pätsiga selleks isegi Pihkva ja Volmari vallutamiseks, kuid Wetzterile oleval järele kirjutatud, et soomlasi ei saa siirduda üle Eesti rahvuspiiri, seepärast ongi ta loobunud soomlasi Jamburgi vastu saatmast.

¹ Berzin, lk. 15.

avasid Inglise sõjalaevad, mis Düünal seisis, roodu peale tule ja see alistas. 2. I lahkusid lätlased Riist ja 8. I ka Miitavist. Liibavi üle kolides saatis Läti valitsus 12. I Kopenhaagenisse ja Stockholmi välisabi otsima oma peaministri K. Ulmanise, rahaministri K. Purinši ja põllutöoministri J. Goldmani. Rahvusnõukogu esimees J. Tšakste ja tema abi G. Zemgals olid juba ees Stockholmis läbirääkimisi pidamas. Rootsi vabatahtliku kor-puse moodustamise üle. Need läbirääkimised olid juba tulemusi andmas, kui äkki katkesid — baltlased olid asjasse vahele seganud ja rootslasi tagasi peletanud.¹ Baltlased ei näinud hea silmaga, et lätlased mujalt välisabi otsisid, vaid tahtsid, et nad Saksamaaga ja järelikult baltlastega selles asjas lähema kokkuleppe sobitaksid.

Lätlased palusid siis välisabi ka Soomelt. Louhivuori teatas 4. II EAP-le, et Ulmanis palunud Eestis tegutsevaid Soome vabatahtlikke Lätimaa vabastamiseks. K. Päts pooldavat osa soomlaste sinna saatmist. Lätlased lootvat oma maa puhastamisel 6000 meest mobiliseerida; varustuse saaksid nad Inglismaalt. Louhivuori küsimuse peale, kas eestlased ei võiks Lätimaa vabastada, vastanud Ulmanis, et ei enamlased neid pelga. Ulmanisel olevat lootust Rootsist saada 3000 meest, kui rahaline külg korraldataks, kuid nõudmised oleval liiga kõrged.

Mannerheim oli selle vastu, et Soome vabatahtlikud üle Eesti rahvuspiiri läheksid. Samal arvamusel oli ka Louhivuori ja seda otsustas ka EAP. Veidi vastutulelikuma seisukoha võttis EAP 12. II 1919, kui Saksa saadik vabahärra Brück oli Louhivuori poole pöördunud, kas saaks Soome jõude kasutada ühes sakslastega punaste lätlaste vastu, kui raha selleks mujalt tuleb. Louhivuori oli vastanud samuti eitavalt nagu Ulmaniselegi, ja Alkio toetas Louhivuorit, öeldes, et Soome peaks ennem Ida-Karjalat tähele panema. Kuid Lavonius tähendas, et Eesti on hädaohus, kuni Läti on enamlaste käes. Louhivuori vastas selle peale: Eesti väed ongi juba Lätimaal, et enamlasi Eesti rajast eemal hoida. Olevat juttu olnud Laidoneri ja Pätsiga selleks isegi Pihkva ja Volmari vallutamiseks, kuid Wetzterile oleval järele kirjutatud, et soomlasi ei saa siirduda üle Eesti rahvuspiiri, seepärast ongi ta loobunud soomlasi Jamburgi vastu saatmast.

EAP otsustas siis 12. II, et sakslastele ei või Lätis abi anda, kuid Eestis olevaid soomlasi võib, kui sõjaline seisukord nõuab, tarvitada sakslaste toetamiseks. Lavonius soovitas veel teatada, et soomlased sakslastesse külmalt ei suutu, vaid tarbe korral võtaksid asja arutusele.

Lätlased pidasid Helsingis läbirääkimisi ka sealse vene pagulaste rahvuskomiteega, kuhu kuulusid endise IV riigiduumi abiesimees vürst Volkonski, vasempoolne monarhist krahv Buxhövdén ja endised kadetid Peeter Struve, prof. Kartašev ja E. Ljatski. Läbirääkimiste aineks oli venelaste, soomlaste, eestlaste, lätlaste ja leedulaste ühisrinne enamlaste vastu ühise ülemjuhatus all, kelle liitriigid määraksid; vägede varustamine ja toitlustamine lepinglaste eneste poolt nende vägedele vastavalt; tarbe korral lepinglaste vägede laskmine oma territooriumile; mittesegamine teise lepinguosalise aiseasjusse; vägede viimine üle rahvuspiiride erilliste sõjakonventsiioonide järgi; viibimata palve liitriikide poole, et nad saadaksid 5 diviisi abiväge ja sõjalaevastiku sadamatesse.

Neist läbirääkimistest dr. Kallasele teatades avaldas Läti asemik adv. Becker arvamust, et see kava tulevat liitriikidelt, kes oleval ka Soomele mõjunud, et see ei seisnud vastu oma vabatahtlike saatmisele Eestisse.¹

Selle kava kohta tähendas Laidoner: ühine rinne on väga soovitatav; kohalikud rahvad, eestlased, lätlased, leedulased ja kohalikud venelased, on aga väga nõrgad, et ainult oma jõududega suurveene enamluse vastu aktiivselt võidelda. Kui Soome ka riiklikult välja astuks, siis võiks juba palju rohkem ära teha; siis oleks ühine rinne suur strateegiline jõud. Ülemjuhatus peaks olema liitriikide poolt nimetatud kindrali käes. Vene kindral ei oleks sugugi soovitatav. Kõige soovitamam oleks inglase, prantslane või ameeriklane. Soome ülemjuhatus võiks olla sel korral, kui Soome ise ka riiklikult välja astub enamluse vastu Venemaal. Eesti oleval juba ametlikult inglaste poole pöördunud ühisrinde loomise küsimuses, kuid, nagu näha, liitriigid ei rutta selle asjaga ja seni peame igaüks ise oma jõude koondama.

Soome valitsuse palvel esitas Louhivuori 27. I Kallasele krahv Aleksander Buxhövdénile palve Soomes olevaid 1000 venelast, keda ta Soome valitsuse nõusolekul formeerivat, lasta Eesti väega liituda, et Lätisse minna sõdima enamluse vastu. Venelased oleval oma varustusega. Leping Lätiga oleval neil valmis, nad tahtvat lepingut teha ka Eestiga. Eesti iseseisvuse tunnustamiseks ei oleval neil õigust ega selle tunnustuse hankimiseks aega, kuid Eestis lubavat nad Eesti ülemjuhatus all sõdida, poliitilisi jutte võlka hiljemini ajada. Ulmanis aga teatas Kallasele, et nende leping venelastega on alles alla kirjutamata.²

10. I määras Läti valitsus kapt. Semitanit, väljateeninud jalaväeohvitseri, oma sõjaliseks esindajaks Eestisse, kuhu see jõudis 17. I. Kirikuõpetaja J. Ramman, Läti asemik Tallinnas, saavutas talle ja mitšman Gelbele loa tutvuda Eesti sõjaasjandusega.³ 20. I sai Semitan EAV-lt loa läti roodude korraldamiseks Tallinnas, Pärnus ja Tartus.⁴ 24. I andis EAV ülem-

¹ O. Kallas 7. I 1919 K. Pätsile, S—52.

² R — 6—18.

³ U — 107—6.

⁴ Berzin, lk. 15.

juhatajale korraldada Rammani palve jooksva arve avamiseks Läti oma-
kaitsele ja sõjaväele.

Jaanuari lõpul tegi Ulmanis K. Pätsile ettepaneku Lätile sõjalist abi anda.¹ Nähtavasti Maapäeva kokkutulekul oodava valitsuskriisi tõttu lükkas EAV 31. jaanuaril Ulmanise ettepaneku arutamise edasi; pärast kriisi möödumist 6. veebruaril aga kohustas sõjaministrit rutuliselt esitama lepingukava Läti valitsusega sõjategevuse kohta Eesti—Läti piiride ääres. Sõjaministri väljatöötatud leping anti EAV poolt 12. veebruaril Strandmanile ja Peetile parandamiseks, lätlastega läbi rääkides.

K. Ulmanis.

välja 25. ja 26. veebruaril.³

Lätimaale minek ei olnud Eesti vägedes populaarne. Kirjades ähvardati sel korral koguni «otsad ringi pöörata». Lpn. L. Hellat arutas kirjas, mida «Tallinna Teataja» ei pidanud kohaseks ära trükkida: «Aita koer kaevust välja — ta hakkab hammastega sulle käe külge.» See läti vanasõna klap-pivat oma loojate iseloomuga rohkem, kui arvata võib. 80-ndatel aastatel söönud lätlased Tartus eestlased ühisest korporatsioonist välja. Tiflisis söönud 1910. a. lätlased eestlased välja ühisest seltsimajast. Ükski rahvas

¹ K. Ulmanis 3. II 1919 K. Pätsile.

² Ü — 22—443.

³ Ü — 22—435.

2. diviisi staabist telegrafeeris 15. II kolonel Mutt Laidonerile: «Arvan tingimata tarvilikuks Volmari ja ka Lemsalu äravõtmise: 1, meie frondi seisukohad vähemalt kevadeni ei oleks siis halvemad, kui oleks Salise ja Sāde jõel, 2, meie vabastaksime lätlastele suurema tüki Lätimaad, kus nad end mobiliseerida ja korraldada võivad, et kõige lähemal ajal ja mitte hiljem kui kevadeks põllutöö ajaks meid Läti väerinnalt vabastada... Lätlastel siin tahtmist on, ka kindral Wetzer on nõus.»²

Laidoner vastas, et leping Lätiga on niisama hea kui valmis ja seepärast võib lätlasi kogu Eestimaal kui ka okupeeritud Läti maakondades kohe organiseerima hakata Eesti sea-duste järgi. Üldine lätlaste mobilisatsioon kuulutatakse

ei olevat nii tänamatu ja kade eestlaste vastu. Ei tohtivat lubada, et Läti valitsus koondaks Eesti vägede selja taha teist enamlaste väge, — mis taga-tis on, et nad niisama mässama ei lähe, nagu Riias oli? Kas rootslased seepärast Lätile appi tulemises tagasihoidlikud ei olegi, et lätlastel peale enamlaste muud midagi ei olegi? Läti valitsust kaitsevat Liibavis ainult mõni üllõpilane ja näputäis ohvitseri, kuna Riias harilik nähtus olevali läti isa — miljonär, poeg aga enamlane. Ja lõpuks, kas ei tule Eestil, kui Läti valitsus pukile pääseb, temaga hõõrdumisi piiri, m. s. Valga pärast ja kas meie endised liitlased ei muutu siis meie igavesteks vaenlasteks? Saak-sime läbi ka ilma lätlasteta.¹

Omalt poolt tähendas J. Laidoner lepingu kava kohta: Eesti varustaks Läti väge võimalust mööda, kuid soovitav oleks, et Läti valitsus ise korraldaks võimalikult rutem oma väe varus-tamise. Võimaliku Soome abi peaks Läti korraldama mitte otse, vaid Eesti valitsuse kaudu. Läti väed läheksid Eesti ülemjuhatuselt Läti ülemjuhatus alla alles siis, kui Läti allaap läheb Läti territooriumile. Seni peaks Läti vägi igas suhtes Eesti ülemjuhatus alla käima. Tuleks lahendada küsi-mus, kas Valga kuulub Eestile või Lätile, ning sellest sõltu-valt ka raudteede küsimus. Mõisaküla—Valga tee peaks täitsa Eesti ekspluateerimisele kuuluma, Valga—Volmari ja Valga—Marienburi teed võiksid aga Lätile minna, kuid mitte enne, kui Eesti väed Lätist tagasi tulevad, niisama ka Heinaste sadam.

Need tähendused võeti ka arvesse lepingus, mis 18. veeb-ruaril kirjutati alla K. Pätsi, Rammani ja Georg Semitani poolt. Selle lepinguga (§ 7) loeti ajutiselt kuni lõpliku eri-lepinguni Eesti külge Mõisaküla ja Ipiku vald Volmari maa-konnast ja Soro, Paju mõisa, Homuli, Luke ja Laitsna vald ühes Valga linnaga Valga maakonnast. Valga—Marienburi raudtee osa väljaspool Eesti territooriumi lubati Lätile. Val-gas ja piirivaldades kohustus Eesti arvestama Läti elanike huvisid (§ 10). Oma sõjaväe varustamise kulud kohustus Läti hilpea kui võimalik tagasi maksma (§ 9).²

Läti tsiviilvolinikuks Põhja-Läti vabastatud maakondades määras Läti valitsus oma ohvitseri ins. Markus Gailiti. Läti väeosade formeerimine edenes nii ruttu, et 31. märtsil käskis Laidoner juba formeerida Läti brigaadi staapi, nimetades bri-gaadiülemaks Semitani, kes oli Läti valitsuselt saanud voli-tuse ka kodanlikku valitsust Põhja-Lätis korraldada. Meelde tuleb, et eesti rahvas tahab läti rahvaga rahu elada ja sõdib ainult läti enamlaste vastu, nõudis Laidoner 8. aprillil,

¹ Ü — 87—44.

² Ü — 73—109.

et Eesti—Läti piirimaadel kord maksma pandaks, kus mõlema rahva sõjalised ja kodanlikud võimud käsikäes töötaksid. Eesti võimudelt nõudis ta, et mingisugust läti rahvuse haavamist esineda ei tohiks, ei tagakiusamist ega asutuste teenijate lahtilaskmist ainult sellepärast, et nad eesti keelt ei mõista. Teisest küljest tuletas ülemjuhataja Läti elanikele meelde, et erakorraline sõjaseisukord on raske kõigile, mispärast ka kohalikud Läti elanikud end raskete sõjanõudmistele alla peavad painutama.

Inglise admiralivastuvõtt.
Peaminister K. Päts ja ülemjuhataja J. Laidoner koos Inglise laevastiku-
ekspeditsiooni juhtidega. Vasakul istub admiral Sinclair.

Helsingi Vene Komitee

Soome sai 1918. aastal üheks vene pagulaste keskuseks. Siin sobitas endine tsaariaegne peaminister Trepov von der Goltziga uut Vene valitsust ja krahv Buxhövdén sõitis Bresti — kindral Hoffmanniga Petrogradi vallutamise üle kokku rääkima.¹

Kui sakslased kokku varisesid, pöördus Trepov ühes end. Vene Kaukaasia rinde ülemjuhataja kindral Judenitši ja prof. parun Taubega Stockholmi liitriikide saatkondade poole. 14. XII memorandumis Ameerika saadikule kutsusid nad liitlasi viivitamata alustama otsustavat võitlust enamluse vastu, sest et muidu jõuab ta korraldada oma vägesid ja Saksa revolutsioon tõstab oma prestiiži. Parimaks sõjategevuse baasiks enamluse vastu soovitasid nad Baltimaad ja Soomet, Petrogradi külje all, keda mingid kindlustused siia poole ei kaitse, kuna elanikkond, kes enamlust juba maitseada saanud, suhtub sõjategevusse sümpaatiaga. Baltimaa tähtsamad sadamad ja linnad tuleks liitriikide vägedega okupeerida, et venelastel organiseerumist võimaldada. Praegu oleks Soomes ja Baltimaal küllalt 50 000 liitriikide sõdurit; jäädakse aga hiljaks, siis võib palju rohkem vaja minna. Endist vene sõjavarustust olevat Soomes palju, kuid toitu on vaja väljast tuua. Koha pealt ja Põhja-Venemaalt võiks kokku saada 10—12 tuhat vene sõdurit, kelle hulka võiks tõsta 50 000-ni, mis nõuaks kuus 50 miljonit rubla ülalpidamiskulusid.²

Stockholmis sai Judenitš mulje, et venelased liitriike ei huvita. Temaga kõneldi küll palju, kuid ta jäeti tühjade kätega.³ Kui ta jaanuari alguspäevil Helsingisse tagasi sõitis, saatsid lehed teda kui Balti ühisrinde ülemjuhatajat.⁴ Ta ise aga, kuulates laeval süngeid arutlusi Venemaa seisukorrast, arvas, oma pikki vurre sikutades: «Veel halvemaks läheb!»⁵

Alles kui eestlased Narva tagasi võtsid, andis Judenitš endast jälle elumärki. Ta seletas lehtedele, et Narva võtmine olevat lõplikult paljastanud enamlaste peataoleku. Petrogradi võiks võtta jalutuskäigul, kuid ei tohi midagi ette võtta õnne peale, kuni pole teada, kas liitriigid on meiega. Eeskätt on vaja Soomelt luba siinsete venelaste formeerimiseks. Hoogsast pealetungist Petrogradile jätkuks küllalt enamluse kukutamiseks.⁶

¹ Kirdetsov, G.: U vorot Petrograda, Berlin, 1921 (edaspidi Kirdetsov), lk. 27 jj.

² For relat. II, lk. 857 jj.

³ Ivanov, N. N.: Arhiv graždanskoi vojnõ I, Berlin, 1926 (edaspidi Ivanov), lk. 8.

⁴ «Times» 4. I 1919.

⁵ Kirdetsov, lk. 8.

⁶ «Inform.» 23. I 1919.

Liitriikidega koostöötamiseks oli vaja vene pagulaste esindus Soomes laiemale alusele seada. Selleks peeti 14. jaanuaril Viiburis ülesoomeline konverents, kus valiti vene komitee, keda Soome valitsus oli valmis tunnistama Vene ametlikuks ja konsulaaresinduseks. Osavõtjad ise tahtsid luua puhtpoliitilist organit, kes hakkaks lahendama eelseisvaid üldvene ülesandeid. Enamuses oli suurkodanlus, kellest oma orienteerimiskusega paistis silma naftamagnaat S. G. Lianozov. Komitee esimeheks valiti endine Vene Ajutise Valitsuse ministri ja kadett, nüüd liitlassõbraliku «rahvusliku tsentrumi» juhatuse liige prof. A. V. Kartasov. Tema abiks valitud vürst Volkonski, endine Riigiduumas abiesimees, kui hiljutine «saksa sõber» kaotas varsti oma mõju ja lahkus Soomest, kuna asemele kerkisid endised kadetid prof. V. D. Kuzmin-Karavajev, endine «Retši» toimetaja prof. J. V. Hessen, E. I. Kedrin jt.

21. I teatas Judenitš Omskisse Koltšakile, et tema ümber on ühinenud kõik erakonnad — kadetid ja parempoolsed ning kaubanduse-tööstuse esindajad on lubanud finantstoetust. Peale Põhjakorpuse Eestis ja vabatahtlike Soomes ja Skandinaavias võivat veel saada kuni 30 000 sõjavangi, kes väkke kõlbaksid. Entente'i abi olevat mõõdapääsmatult vajalik, kuid senised läbirääkimised pole andnud positiivset vastust. Liitriigid peaksid mõjutama Soomet, et see ei takistaks Vene asja ja uuesti avaks piiri Vene pagulastele; niisama tuleks mõjutada ka Eestit ja Lätit. Vaja sõjavarustust ja toiduaineid — ilma toiduaineteta ei saa Petrogradi võtta, sest linn sureb nälga. Entente'i sõjajõude pole vaja, küllalt on ainult sõjalaevastikust; kui aga sõjajõude saab, siis lihtsustab see ülesannet.¹ Koltšak vastas kuumat tervitusega, pidades äärmiselt tarvilikuks tihedat sidet ja tegevusühtlust ning saates kohe miljon rubla kõige rutuliseimateks kuludeks. Oma saatkonnal Pariisis käskis ta kohe Judenitši kõigiti toetada prantslaste ja inglaste ees, rõhutades, et Judenitši ülesastumine tõendab liitriikide silmis kõigi enamlusvastaste liikumiste ühinemist.

Soomlaste suhtumine venelastesse ei olnud kõige parem. Maaliitlane Alko esitas 10. jaanuaril eduskunnale arupärimise venelaste kokkuvoolamisest Soome, mis süvendavat Soome tootlusraskusi; pealegi olevat venelased Soomele vaenulikud. Ta nõudis omavolilise juurdevoolu takistamist ja ülearuste väljasaatmist. Ka parempoolsed «Hufvudstadsbladet» ja «Iltalehti» hoiatasid venelaste eest, kes ähvardavad «Vene karu ärkamisega», ja soovitasid Vene pagulasi mobiliseerida ning Eestisse saata.² Kuigi mõned soomlased ka venelaste Eestis-

segi saatmisele viltu vaatasid,¹ sai Judenitš ometi varsti Soome valitsuselt loa venelastest Soomes 250-mehelisi salku koondada.²

Vaatamata soomlaste hoiatustele võttis Eesti oma kitsikuses vastu ka venelaste pakkumisi. 22. detsembril sõlmis T. Jürine lepingu alampolk. Badendickiga, kes kohustus 20 päevaga formeerima kuni 400-mehelise salga vabatahtlikke ja andma Eesti ülemjuhatusse alla, kuna EAV pidi tooma salga liikmed Helsingist Tallinna. 29. detsembril kinnitas EAV lepingu kindralmajor Henningsiga, kes hakkas formeerima Tallinnas vene omakaitset ja rindele saatmiseks partisanisalku, kes operatiivselt kuuluksid Eesti ülemjuhatusse alla. Salga staap sai ainuõiguse Eestis vene partisanisalkade formeerimiseks; ta seisis ühenduses Vene ajutise nõukoguga Eestis ning ei tahtnud liituda mõne Eesti väeosaga lootuses, et liitriikide vägede kohalejõudmisel antakse talle eriülesanne väljaspool Eesti piire ning ta muutuks kaadriks suuremate jõudude moodustamisel pealetungiks enamliku Venemaa keskuste vastu. 3. jaanuaril andis EAV sõjaministrile õiguse teha 19–36 aasta vanustele Vene riigi alamatele ettepanek, kas astuda Põhjakorpusesse või lahkuda Eesti piiridest.

Jaanuari alguses päris endine Petrogradi advokaat N. N. Ivanov Judenitšilt, mis see arvab Põhjakorpusest Eestis. Too vastas, et need olevat puruks löödud banded, kuid et neid võiks ka korraldada. Seda ei saavat aga selles pärast, et eestlased nõudvat enesemääramist. Ivanovi märkuse peale, et Petrogradi seisukord olevat nii õudne, et ei võiks minutitki kõhelda Eesti tunnustamisega, vastas Judenitš: see jutt on olustarbetu. Mingit Eestit ei ole olemas. On olemas ainult tükk Venemaad, Vene kubermang ja Eesti valitsus on bande kriminaalkurjategijaid, kes võimu vallutanud ja kellega ma rääkima ei hakka.³

Paari nädala pärast oli Judenitš siiski nähtavasti ümber mõelnud ja saatis Eestisse kindral Arsenjevi, kes pidi siin ümber vaatama ja tarbe korral Põhjakorpuse juhatamise enda peale võtma. O. Strandmani küsimuse peale, kellena Arsenjev Põhjakorpust hakkaks juhatama, vastas see, et Koltšaki teenistuses oleva kindralina. Koltšaki suhtumisest Eestisse oli aga eestlastel nii halb arvamus, et Arsenjevi sõidust midagi välja ei tulnud.⁴

¹ «Kr. Arh.» XXXIII, lk. 89 jj.

² «Hufvudstadsbladet», Helsingi ajaleht (edaspidi «Hfdstbl.»), 28. XII 1918; «Iltalehti», Helsingi ajaleht (edaspidi «Iltalehti»), 10. I 1919.

¹ O. Kallas 26. XII K. Pätsile; A. Hanko 10. I K. Pätsile.

² «Sev. Z.» 21. I ja 20. II 1919.

³ Ivanov, lk. 16.

⁴ Ibid., lk. 18, 21.

Ivanov teatas Hankole, et ta tahaks ise vene väeosasid Eestis korraldada. Eesti iseseisvuse tunnustamise alusel.¹ K. Pätsi kutse peale sõitis ta Tallinna ja leidis seal Põhjakorpuse õige haledas seisukorras, ilma õige juhita ja poliitilise seljatoeta. Läbi rääkides EAV-ga, pani ta Helsingisse tagasi jõudes Judenitšile ette luua Põhjakorpuse jaoks Vene loode-keskus ning tunnustada Eesti enesemääramist. Judenitš oma nõunikega kuulasid vaikides ja arvasid, et asi tuleb läbi kaaluda. Järgmisel korral aga Judenitš teatas, et Venemaale on vaja sõjadiktatuuri ja ei mingeid seltskondlike keskusi, et mingisuguste eestlastega läbi rääkida pole vajadust ja et kui vaja tuleb, siis «liitriigid suruvad teie eestlaste peale ja nad ei piuk-satagi».²

Ivanov, kes mõne nädala eest oli Petrogradist välja pääsenud ja teadis, kui pikisilmi seal vabastajaid oodati, oli kui puuga pähe saanud. Helsingi «Russki Listokis» avaldas ta 28. jaanuaril üleskutse venelastele, mille Kartašov nimetas «Vene töö lõhkumiseks». Ta kutsus kõhklemistest loobuma ja siiralt kokku leppima väikeste, kuid iseseisvate rahvastega. Selle järel pöördus ta tagasi Eestisse.

Nüüd saadeti Eestisse ka Judenitši saadikud. Kirdetsov ütleb, et tal kulunud palju vaeva, et viia Kartašov läbirääkimistele eestlastega, — nagu Ivanovgi, oli Kirdetsov Tallinnas leidnud, et eestlased suhtuvad venelastesse palju sõbralikumalt kui soomlased.³ 12. veebruaril teatas Louhivuori EAP-le, et vürst Volkonski ja Buxhövdén sõitnud Eestisse ilma Soome kui ka Eesti loata. Kes peale Volkonski sõitis, selle kohta lähivad andmed lahku. Kirdetsov ütleb, et kindral Suvorov ja polk. Hörschelman, A. P. Rodzjanko aga, et kindral Gulevitš ja Lianozov.⁴

Nagu Kirdetsov ütleb, hakanud Volkonski delegatsioon eestlastele rääkima «Eestimaa kubermangu omavalitsusorganite volitustest, Tallinna sadama, raudteede, posti ja telegraafi üleandmise tingimustest vene organisatsioonidele ja Judenitši ühise ülemjuhatuses sisseseadmisest».

EAV-le esitas delegatsioon lepingu kava sõjaoperatsiooni ettevalmistamiseks enamlaste vastu, baseerudes Eestil. Vene poolt lubati täielikku tunnustust mitte eesti rahva iseseisvusele, vaid «iseseisvale tegevusele». «Küsimus eesti rahva riigiõiguslikust seisukorrast ühenduses tema enesemääramisega kuulub rahvusvahelise rahukonverentsi lahendada.» Lubati mitte segada Eesti siseasjusse ega oma vägesid ka edaspidi mitte kasutada mingis Eestile kahjulikus sihis. Ainukeseks sihiks olevat võitlus enamluse vastu ja õiguskorra

¹ A. Hanko 10. I 1919 K. Pätsile, R — 6—9.

² Ivanov, lk. 23.

³ Kirdetsov, lk. 84.

⁴ Ibid., lk. 38; Rodzjanko, A. P.: Vospominanija o severozapadnoi armii, Berlin, 1920 (edaspidi Rodzjanko), lk. 17.

jaluleseadmine Venemaal. Vene väeosad käiksid Vene sõjalis-poliitilise keskuse ülemjuhataja alla, Eesti piirides operatiivselt Eesti ülemjuhatuses alla, tingimusega, et Vene väeosi ei tõkeldataks ega segataks; Venemaal aga kuuluksid kõik rahvused, seega ka eestlased, Vene ülemjuhataja alla. Eesti varustaks kogu väge 6. XII 1918 lepingu alusel; lõpparve tehtaks hiljem ning Vene väe kulud tasutaks Vene valitsuse poolt. Eesti sadamad ja raudteed oleksid Vene väele vabalt kasutada. Petrogradi varustamine toimuks esimene kuu ilma tollita. Leping kehtiks, kuni Petrogradis on moodustatud täieõiguslik Vene valitsus, keda lepinguosalisel Vene organisatsioonid tunnustavad. Need organisatsioonid «kohustuvad toetama eesti rahvast tema vajaduste rahuldamise küsimustes, mis rajatud tema kultuursetele, usulistele ja rahvuslikele isearasustele».¹

Seega nägi lepingu kava ette ühist sõjakäiku Petrogradi peale Judenitši ülemjuhatusel, kuid vastutasuks hoidus diplomaatlikult Eesti iseseisvuse tunnustamisest, kõneldes ainult eesti rahvast, aga mitte riigist, lubades üldsõnalist toetust «eesti rahva vajadustele». EAV otsustas 8. veebruaril venelaste ettepanekud lahtiseks jätta, kuni on teada Soome seisukoht.

Kui 2. diviisi ülem V. Puskar 15. II küsis, millega läbirääkimised venelastega lõppesid ja kas maksab Balahhovitšit toita või mitte, vastas ülemjuhataja Laidoner: läbirääkimised ei ole veel lõppenud ja saavad vist edasi kestma soomlastega; ilma soomlasteta meie valitsus vist suuremaid lepinguid venelastega ei tee. Balahhovitšit peame edasi toitma. Seda lepingut murda ei ole poliitiliselt kohane.

Puskar kurtis, et «Balahhovitš, kurat, ei täida käsku, — juba ammu pidi minema üle Peipsi ja liikuma Pihkva poole, kuna siamaani istub Piirisaarel». Pihkva korpus ei olevat väärt, et nendega veel läbirääkimisi pidada. «Oleksid nad natukegi mehed, siis võiks neid Pihkvasse viia.» Laidoner vastas: tean seda kõike väga hästi, aga üldine poliitiline seisukord ei luba, et meie neid likvideeriksime, siis süüdistataks meid terves maailmas, et meie ei lubanud Venemaad päästa.²

15. II teatas N. Judenitš J. Laidonerile, et Arsenjev ei tule Põhjakorpuse komandöriks, ja 20. II, et Arsenjevi asemele mõtlevat ta määrata kindral Suvorovi, kes selle kirja toovat. «Tervitades Teid Eesti väe ülemjuhataja kõrgel kohal, mees pidades meie endist ühist teenistust, olen rõõmus, et mul nimelt Teiega tegu on. Minu plaan on lihtne sõjalisel, aga keeruline poliitilisel suhtes — aidake mul seda teostada. Ja nimelt luua enamlaste pihta Petrogradi suunas, baseerudes Eestil. Olen valmis ka koostööks soomlastega.

Meie delegaatide läbirääkimiste käik Tallinnas on Teile teada; läbirääkimiste jätkamiseks Helsingis ootame Mannerheimi tagasijõudmist. Mis

¹ R — 104/7—20—12.

² O — 22—384.

kõigest sellest välja tuleb, näitab aeg, kuid nüüd palun Teid avameelselt rääkida läbi G. M. Suvoroviga ja välja selgitada:

1) Kas ei saa olema takistusi teda lasta korpust kamandama? 2) Kas võib juba nüüd saata Eestisse rindele toimetamiseks need roodud, keda mul korda läheb formeerida Soomes ja kas saate Teie neid relvastada? Üle 1000 püssi ja 20 kuulipilduja selleks pole vaja ja kui osutub võimalikuks anda 4 kahurit, siis on sellest meile täitsa küllalt. Kõik vene salgad, kuni nad on Eesti territooriumil, seisavad Teie ülemjuhatuse all.

Teatan Teile, et ma iial ei anna käsku Põhjakorpusele ega minu uutele väeosadele pöörata täake Eesti vastu ega lähe ise Eesti vastu.¹

J. Laidoner tundis Judenitšit oma teenistusest Kaukaasias. Judenitš oli olnud tema aegu Kaukaasia väeringkonna staabi-ülem ning staabiülem ka asevalitseja krahv Vorontsov-Daškovi juures, kes oli kõrgesti haritud liberaal, armastas enda ümber iseseisva iseloomuga mehi, mispärast polnud kohalike venelaste poolt sallitud. Judenitš oli kindralstaabi ohvitser, kes tundis oma ala ja kellel oli julgust otsuseid teha ja ka ülemuse ees oma arvamustest mitte loobuda. Temagi oli oma aja kohta liberaal. Teda peeti Erzerumi vallutajaks ja türklaste võitjaks. Kõneldi küll ka, et see tema nooremate staabiohvitseride teene olnud; igatahes pidi ta siis mees olema, kes noorematelegi algatust ei keelanud.

Kui Laidoner Judenitšit jälle nägi, ei tundnud ta teda enam ära. Revolutsioon oli Judenitši nagu paljud teisedki venelased maha muljunud. Ei olnud enam endist tahtejõudu. Judenitš ei suutnud end enam maksma panna ei poliitiliselt ega sõjaliselt. Poliitiliselt ei näinud ta aru saavat oma uuest seisukorrast interventsiooniväe ülemjuhatajana: tema vägi organiseeriti sõjateaduse vastu ja massi ei mõistnud ta endaga kaasa kiskuda. Ta sattus liiga oma ümbruse mõju alla, kus ohvitserid peale Arsenjevi ja Glasenapi olid enamikus tühjad karjeristid. Need Laidoneri muljed näisid Judenitši kõikumistes juba selle Helsingi tegevuse esimestel kuudel kinnitust leidvat.

«Times» kirjeldas Judenitšit kui sündinud juhti: üle 6 jala kõrge, painduv, ilus kuju, läikivate silmadega.

Gough muigas hiljem selle kui valgete tüüpilise propaganda üle — Judenitš olnud pigem vana, lühike ja paks. Ta ei olevat just väga osav, kuid lihtne, vana džentelmen, pigem farmeri tüüpi. Mitte poliitik, vaid aus, otsekohene mees, mis oli rohkem, kui seda olnud enamik vene valgetest.²

Goughi iseloomustusega käib ligikaudu kokku ka Loodevalitsuse liikme V. Gorni oma: vaikiv, läbikäimisest hoiduv, sügavalt ükskõikne ümbruse vastu, olnud Judenitš kaua aega mõistatuseks oma abilistele ja nõunikele.

¹ Ü — 130—25; Ü — 130—36.

² «Daily Herald», Londoni ajaleht (edaspidi «D. Herald»), 14. II 1920; «Manch. Guard.» 7. II 1920.

Kõigist pealekäämistest hoolimata, et Judenitš peaks pöörduma Soome riigihoidja Mannerheimi poole, kes valmis venelasi aitama, punninud Judenitš kindlasti vastu: Mannerheim olnud Vene teenistuses ainult kindralmajor, Judenitš aga — jalaväekindral; järelikult peaks mitte tema Mannerheimi, vaid Mannerheim tema juurde tulema. Ka osutunud Judenitš hiljem iseloomutuks, otsustusvõimetuks ja loiuks — algatusvõimelise, kangekaelse ja liikuva Rodzjanko kõrval.¹

Vene valged hakkasid liitriikidele peale käima, et nad suruksid Eestit neile enam vastu tulema. Eesti peale olid nad juba detsembrist saadik kaevanud. Nõnda oli Vene mereväekapten Tšetveruhhin Prantsuse sõjalisele esindajale Stockholmis kurtunud, et Vene valgete olukord olevat Eestis halb; eestlased, nii rahvuslased kui ka enamlased, segavat Vene väe arenemist. Pärast Volkonski delegatsiooni nurjumist kaebas juba Judenitš ise, et mehi olevat Eestis küllalt, aga puudus olevat relvadest ja eestlased panevat vastu vene vägede suurendamisele. Olevat absoluutselt vajalik, et entente intervenueeriks Eesti valitsuse juures, kes nõudvat venelastelt enda iseseisvuse tunnustamist, mida need aga anda ei või.

Eestlaste kohta levitati jutte, et nad üle ühe kuu enamlastele vastu panna ei suuda, seda enam, et neil ka soome sõduritega palga maksmata jätmise pärast raskusi olevat.

Judenitši delegaadid Helsingist hakkasid Stockholmis ja Kopenhaagenis liitriikide saadikutele peale käima. Kaevati nii Eesti kui ka Soome peale.

Judenitš palus, et Tallinna linn ja Eesti raudteed võetaks liitriikide kontrolli alla ja et Tallinnas ja Pihkvas loodaks venelastele baasid, kuhu Saksamaalt vene sõjavange võiks juurde saata. Eestit soovitas Judenitš Venemaaga tihedalt ühendada. Eestlaste iseseisev tegutsemine olevat kodusõjas kahjulik üldvõitlusele ja liitriigid ei peaks seda sallima. Judenitš lubas mitte segada Eesti siseasjusse, kuid palus Eesti väge alistada ajutiselt liitriikide ja Judenitši komando alla; neid vägesid väljaspool Eestit kasutama olevat Judenitš valmis kokkuleppel Eesti valitsusega. Kui kokkulepe Eestiga joores, siis olevat ka soomlastega Petrogradi vabastamise üle kergem kokku rääkida.

Nende palvete kohta arvas Prantsuse Stockholmi saadik Delavaud: kõik rahvad, kes Vene all elanud, umbusaldavat venelasi nii, et ilma liitriikide tagatiseta nendega koos töötama ei hakka. Mõned venelased avaldavat pealegi Soome kohta samu pretensioone mis tsaariajalgi. Igaüks kartvat seal teise edu rohkem kui enamlasti. Balti koalitsioon tuleks liitlas-

¹ Gorn, V.: Graždanskaja voina na severo-zapade Rossii, Berlin, 1923 (edaspidi Gorn), lk. 79, 172.

tel enestel luua, andes üldiseks ülemjuhatajaks kas Judenitši või mõne Prantsuse kindrali.

Kui tähtsaks aga Eesti väejuhatuses peeti venelaste korraldamist, näitab polk. Puskari telegramm 21. veebruaril ülemjuhatajale ja peaministrile: «Seisukord nõuab, et sõda tingimata kevadeks lõpetataks, mis on võimalik ainult siis, kui lätlased Riia linna ja venelased Luuga ja Dno ära võtavad. Lätlastest loodan jagu saada, kuna Vene ülesande läbiviimiseks palun Ajut. Valitsuse poolt järgmisi rutulisi korraldusi: 1) okupeeritud Venemaa jaoks on vaja otsekohe organiseerida või määrata valitsus, kel oleks ülemvõim okupeeritud maal, 2) Vene vägi kasvab iga päevaga suuremaks. Tõuseb küsimus, kas meie väike riik jõuab neid üleval pidada. See küsimus on vaja ruttu läbi arutada, sest ajaviitmine pikendab sõda.»

Puskarile vastas Laidoner 22. veebruaril, temagi mõtlevat, et sõda võime ainult siis lõpetada, kui enamlus piiridest kaugemale aetakse, s. o. kui Petrograd, Pihkva ja Dno puhastatakse. Seda ei saavat aga nii ruttu teha.

Kui N. Ivanov Tallinna tagasi pöördudes siin venelastele hakkas soovitama eestlastega käsikäes töötada, leidis ta sõjameeste seas arusaamist esialgu ainult punaste poolt ületulnud partisanide ülemalt alampolk. Bulak-Balahhovitsilt. Teised ohvitserid andsid tema aga «kahjuliku agitatsioonist eest» kohtu alla. Üheks kohtunikuks määrati jaanuari lõpul Liibavist Tallinna jõudnud polk. A. P. Rodzjanko, Riigiduuma esimehe vennapoeg, maailmasõja alguses Pärnust taganemisega kuulsaks saanud Rodzjanko poeg, endine kavalergard, kuulus ratsatehnik, ilma kõrgema sõjalise hariduseta, kuid energiline ja avarama vaatega mees. Rodzjanko, kuulates üle kaebealuse, sai mitmes asjas tema mõtteosaliseks ja andis otsuse, et süüdistuseks pole alust.¹

N. Ivanov moodustas enda ümber Tallinnas poliitilise ringi, kuhu kuulusid endine Riigiduuma liige Riist vürst S. P. Mansõrev, Tallinna adv. I. M. Gorškov jt., ning hakkas märtsi keskel välja andma oma lehte «Novaja Rossija». Kohalike venelaste esindaja P. Sorokini toetusel pöördusid nad veebruaris EAV poole märgukirjaga, kus tähendasid, et vene väeosade kahemõtteline seisukord Eestis, nende poliitilise aluse puudus teevad muret nii EAV-le kui ka Vene poliitilistele organisatsioonidele. Kui see vastutamatu sõjaline jõud Venemaale jõuab, võib tekkida seal juhuslik võim, mis oleks kahjulik nii Vene seltskonnale kui ka Eesti rahvuslikele püüetele. Helsingi vene tegelased olevat aga andnud eitava vastuse ettepanekule moodustada Vene loode-keskus. Seepärast olevat Nõukogude Venemaa enamlusvastaste organisatsioonide esindajad ja kohalikud venelased sunnitud ise asutama ajutise rahvavõimu Loode-Venemaa jaoks demokraatlikul alusel, kes Eesti enesemääramist tunnustaks, lootuses, et Koltšaki

¹ Rodzjanko, lk. 18.

edasitungiga Venemaa 1919. a. suvel või sügisel vabaneb ja demokraatliku keskvalimuse moodustab. Päriti, kuidas suhtuks EAV säärasesse Vene loode-keskusesse, kas lubaks talle eksteritoriaalsuse ja astuks temaga läbirääkimistesse.¹

Põhjakorpuse ülem polk. Dzerožinski õiendas varsti, et komitee ei seisa mingis ühenduses korpusega ega ole korpuse staabis komitee olemasolust mingit teadet.²

N. Ivanovil läks siiski korda korpuse staabiülema kohalt lahti kangutada vanameelset v. Wahli, kes tegelikult korpust juhtis, ning seda asendada eestlastega paremini sobiva polk. O. Krusenstjerniga.³ Nähtavasti Ivanovi mõjul toimus ka vene rahvusministri määramine EAV-sse. See oli märksa hiljem saksa ja rootsi omadest. 20. I volitas EAV peaministri läbi rääkima Tallinna vann. adv. abi Aleksei Sorokiniga, kes vene elanike poolt oli rahvusministriks valitud. 19. II teatas EAV Sorokinile, et peetakse võimalikuks teda siis rahvusministriks tunnistada, kui ta kindlais sõnades Eesti riigi iseseisvust tunnistab ja teatab, et on Eesti kodanike-venelaste esindaja. 28. II järgnes Sorokini tunnistamine vene rahvusministriks.

Et Põhjakorpus oli juba Eesti piiridest välja jõudmas, siis tuli tal oma 6. XII 1918 lepingut EAV-ga uuendada. See pörkas aga poliitilistele raskustele. Esimest esitatud lepingukava vastuvõtmatuks lugedes tähendas Laidoner: «Minu arvamine on, et ilma poliitilise ja finants-rühmata Põhjakorpus lõpupeude lõpuks mitte midagi ära teha ei saa. Teisest küljest võib Põhjakorpuse asja, s. o. sõjakäigu kasuks Venemaale enamlaste vastu töötada ainult sarnane poliitiline rühm, keda tunnustaks mitte ainult Põhjakorpus, vaid ka Eesti vabariigi valitsus. Seks peaks see rühm omalt poolt selgelt tunnustama Eesti iseseisvat riiklikku olemist. Selles on kogu küsimuse raskus; selles on ka Põhjakorpuse saatuse.»⁴ See Laidoneri ennustus osutuski Põhjakorpusele prohvetlikuks.

Seda oma saatuse küsimust Põhjakorpus lahendada ei suutnud ja seepärast jäid tema suhted Eestiga kahemõtteliseks ja pinevaks. Revolutsioonisõjas tavalised omavoliaktid lisasid sellele pinevust alatasa juurde. 6. aprillil oli K. Päts sunnitud Laidonerile kirjutama: «Palun Teid oma võimu maksma panna, et Põhjakorpuse etteotsa isikud saaksid, kes suudavad väeosa sundida meie riigis maksma pandud korda austama. Mina ei suuda enam neid kaebusi välja kannatada, mis iga päev saan.»

Poliitilise umbusalduse ja ebamäärasuse õhkkonda Põhjakorpuse ümber püüdis lahendada tema ülem Dzerožinski 29. aprilli teadaanne Liibavi riigipöörde puhul: korpus kin-

¹ R — 104/7 — 20.

² «Sotsiaaldem.» 15. IV 1919.

³ Ivanov, lk. 32.

⁴ S — 33—256.

nitab oma lojaalsust Eesti valitsusele ja mittesegamist Eesti
alseasjusse, seades oma ülesandeks enamluse kukutamise
Venemaal; Venemaa ja Eesti tuleviku küsimuse otsustamise
ta annab aga usaldavalt liitriikide kätte.

Ingeri küsimus

Kui Eesti vabastatud, olid need mitte üksnes lätlased ja
venelased, vaid ka väike ingeri hõim, kes nüüd lootis Eesti
piiridelt alustada oma maa vabastamist.

Ingeri pagulaste komitee pöördus Helsingis EAP poole, et
see peale Eesti ka muude soome hõimude huve hooldaks ja
Ingeri komitee ning Soome valitsuse vahel vahemeheks hak-
kaks. EAP sõjatoimkond arvas olevat paraja silmapilgu inger-
laste aitamiseks, sest enamlased olid paljudel kodusõja rinne-
tel kinni ja suurriigid olid oma rahuläbirääkimiste kallal, nii
et kummaltki poolt polnud karta suuremaid takistusi.¹

Kui EAP 1. III asja arutas, oli dr. Ivalo põhimõtteliselt poolt, kuid kaht-
les, kas asja võib juba otsustada. Honkajuuri pidas nagu Ivalogi tähtsa-
maks Aunuse avitamist; igatahes pidas ta enne tarvilikuks selgitada Ing-
lise seisukohta. Ka dr. Vinter pidas tähtsamaks Ida-Karjalas operatsiooni
ette võtta, enne kui lume minek tegevust raskendaks. Mag. Ruuth hindas
silmapilku ingerlastele soodsaks, kuid dr. Holma hoiatas liigse optimismi
eest. Petrogradi lähedus tegevat seal küsimuse keerulisemaks; ka olevat
Ingeri sõjalised ressursid teised kui Eestis. Louhivuori kujutas võimalikku
operatsiooni nii ette, et Soome—Eesti jõud vallutaksid Petrogradi ja peak-
sid endi käes, kuni peaksid loovutama selle kellelegi teisele. Tingimuseks
oleks, et Inglismaa varustaks Petrogradi ja kindlustaks, et Vene laevastik
ei lähe hädaohhtlikuks Soome lähel. Ingerlaste kavatsust, et paar tuhat
soomlast teeks Karjala maakaela kaudu või Laadoga ümbert üheaegse
pealetungi Ingeri jõududega, olevat võimatu teostada. Jääb Suur-Soome
sündimata, siis võib ingerlasi ainult seega aidata, et maalt aetakse enam-
lased välja ja kindlustatakse talle kultuurautonoomia.

Louhivuori ja Alkio ettepanekul otsustas EAP, et sõjatoim-
kond jätkaku ingerlastega läbirääkimisi ja ingerlastel luba-
tagu Soomes leeri koguda, kuni jõuab aeg neid enamlaste
vastu saata. 4. veebruaril volitas EAP oma juhatajat nõutama
Soome valitsuselt ingerlastele koonduskohta, varustust ja
sõiduhõlbustusi. Varsti oldi nii kaugel, et märtsi alguses sõi-
tis Soomest ingerlaste esimene väike sõjasalk Tallinna.

¹ Helanen, lk. 137.

Vahepeal pöördusid Ingeri esindajad ka EAV poole, kes
17. veebruaril volitas peaministrit asja ülemjuhatajaga läbi
arutama ja kindlat ettepanekut tegema. Kuid Ingeri küsimus
tähtendas Eestile ühtlasi ka Petrogradi operatsiooni ja selle
kohta oli EAV juba Volkonski delegatsioonile vastanud, et
Eesti ei tee venelastega lepingut enne, kui need esitavad
Soome valitsuse nõusoleku Soome osavõtuks. Ühteaegu oli
EAV 7. veebruaril otsustanud Soome valitsuse esindajaid Tal-
linna kutsuda Soome—Eesti vahekorra üle läbi rääkima.
Soome valitsuse liikmete asemel tulid Eesti iseseisvuspäevaks
kõlalistena EAP liikmed: Louhivuori, Honkajuuri, Lavonius,
Holma, kes 24. veebruaril pidasid Tallinnas soome vägede
staabis hotellis «Peterburi» EAP koosoleku kindral Wetzeri ja
peaintendant ooberst-ltn. Göösi osavõtul ning pidasid nõu ka
Eesti valitsuse juhtidega.

Ülemjuhataja J. Laidoner seletas siis Louhivuorile oma mõt-
teid: Eestil on vaja Venemaa vastu puhvrit enamlaste uute
pealetungide ärahoidmiseks. Kui vähegi organiseeruda, võiks
enamlasi Petrogradist välja lüüa. Ingeri küsimuse lahendamis-
est ei saa juttu olla ilma Petrogradi võtmiseta. Nüüd oleks
võimalus Suur-Soomet rajada. Kas edaspidi veel niisugune
juhus kordub, pole teada. Liitriikidelt pole mõtet selleks luba
küsida, sest Venemaa liitlastena nad seda luba ei või anda.
Kuid ligem ülesanne oleks Soomet sõtta tõmmata. Petrogradi
vallutamine oleks tähtis nii Eestile kui ka Soomele. Selleks
oleks vaja kolm diviisi: Eestilt üks ja Soomelt kaks.

Helsingi tagasi jõudes võttis Louhivuori need mõtted
27. veebruaril EAP-s arutusele. Ta küsis, mis teha selle ära-
hoidmiseks, et enamlased ei saaks Eesti vastu koondada liiga
suurt ülekaalu, näiteks 100 000 meest, ja Eestit uuesti vallu-
tada? Ainuke nõu oleks Petrogradi rünnata nii Soomest kui
Eestist ühteaegu. Võivat ka oletada, et kui Eesti jälle satuks
hädasse, tõmbaksid inglased Skandinaavia Eestile appi — kuid
allis jääks Soome sündmuste käigust kõrvale. Satub aga Eesti
jälle enamlaste alla ja kodanlik Venemaa sünnib liitriikide
abil, siis läheb Eesti venelastele.

Louhivuori soovitas EAP-le põhimõtteliseks seisukohaks, et
tarbe korral vallutatakse Petrograd kahepoolse rünnakuga,
milleks Soome valitsus hankigu liitriikide nõusolek.

Kallio ja Ritavuori soovitasid Soome valitsusega rääkida.
Ritavuori arvas, et seisukoha võtmine oleks veel enneaegne.
Kallio rõhutas veel, et liitriikidega peaks selged suhted saa-
vutatama. Ivalo oli asjas väheusklik ja arvas, et Eesti pääst-
miseks oleks tarbe korral ka muid teid. Holma soovitas mitte
rutata, kuid siiski maa meeolu ette valmistada Petrogradi
vallutamiseks.

¹ Louhivuori kiri 24. III 1919 K. Pätsile.

Nii läks EAP arvamus Laidoneri omast peamiselt selles lahku, et soomlased ei pidanud asja rutuliseks ja arvasid selleski vaja olevat liitriikide luba.

Louhivuori enda ja tema poliitiliste sõprade käsitus, nagu ta 24. märtsil Pätsile kirjutas, oli, et Soome kui ka Eesti vajavad hingamisaega oma siseasjade korraldamiseks ja väliseks kõvenemiseks, enne kui alustada võitlust enamlusest palju võimsama vaenlase — kodanliku Venemaa vastu. Siiski hoolitsegu mõlemad maad, et just nemad etendaksid peaosa Petrogradi vallutamisel ja määraksid kavad uue Venemaa sündimiseks, kui see sündimine näib tulevat paratamatult.

Laidoneri sõnad ja äge pealetung, mida enamlased veebruarilõpust Eesti vastu alustasid, viisid Louhivuori käsitusele, et aeg on tulnud alustada Petrogradi vallutamise suurettevõtet, sest kui Eesti läheks enamlaste kätte, siis rünnaku kasud ei tasuks enam kahjusid.

Nüüd esitas Louhivuori Laidoneri käsituse Mannerheimile, Soome pea-, välis- ja sõjaministrile. Üldine vastus oli seesama, mille Louhivuori ise juba Laidonerile andis: et Soome pole ettevõtteks valmis ei sõjaliselt ega poliitiliselt. Poliitiliselt olevat vaja entente'i nõusolekut, entente pole aga määratud oma seisukohta Vene küsimuses, ja kuni seda pole toimunud, ei salliks entente, et Eesti või Soome seda ettevõtet alustaksid.

Viimasele arvamusele kaldus ka Eesti välisdelegatsioon Pariisis, kui Poska seal 31. märtsil ette kandis K. Pätsi kirja ingerlaste abipalvest ja Petrogradi operatsiooni kavatsustest. Poska ise ütles kohe, et Petrogradi võtmisest ei tohi Pariisis üldse juttu teha; sedasama arvas ka Pusta.

Köstner soovitas siiski lansseerida mõte proovipallina lehtedesse, et näha avaliku arvamuse seisukohta. Pusta toetas mõtet tingimusel, et Petrograd vallutatakse ilma venelasteta, sest muidu pandaks kõik nende arvele. Poska jäi siiski oma arvamuse juurde, et sondeerimisest midagi ei tuleks, sest Prantsusmaa on Eesti iseseisvuse vastu; viimaks andis ometi nii palju järele, et Piip ja Pusta asjas liitlaste sõjaväelasi sondeerisid.

Kui Piip rääkis asjast Briti delegatsiooni sekretäri Carriga, sõnas see: «Meie ei saa aru, miks eestlased nii kipuvad Petrogradi minema.» Piip viitas Vene sõjalaevastiku hävitamise võimalusele. Carr vastas: «Kas arvate, et liitlased seda lubavad?»

Üldse said eestlased liitriikide esindajailt mulje, et Eestile ei lubataks Petrogradi suhtes vabalt talitada.¹

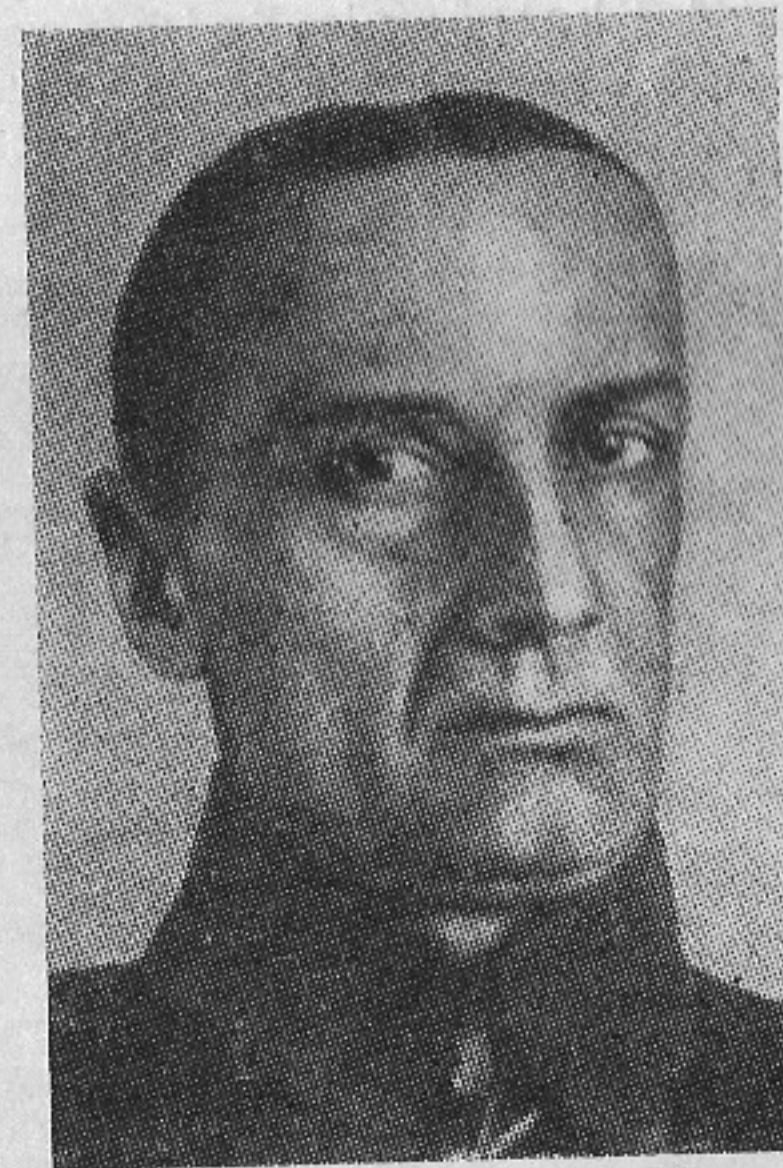
Et saavutada Soome abi Petrogradi vallutamisel, oli Judenitši komitee Helsingis asunud Soome iseseisvuse lojaalse

¹ A. Piibult isiklikult saadud andmed.

tunnustamise seisukohale.¹ Vene Londoni saadik Nabokov saatis need seisukohad Koltšakile edasi endapoolse toetusega: «Veenvalt palun teid läbi imbuda teadmise, et Soome iseseisvus on sündinud tõsiasi. Liitriigid vara või hilja tunnustavad seda ja pole mingit põhjust mõelda, et nad hakkavad tõsiselt arvestama, kuidas suhtub sellesse Vene valitsus, keda nad ise ei söanda veel tunnustada.»

Koltšaki välisminister Pariisis Sazonov telegrafeeris aga 24. veebruaril Koltšakile, et tema arvates ei ole keegi praegu õigustatud andma mingisuguseid deklaratsioone Soome iseseisvuse tunnustamise mõttes, sest see õigus kuulub ainult tulevasele Vene rahvuskogule. Ometi tulevat ajutiselt Soomes arvestada seisukorda, millele vastu töötama ollakse jõuetud, ja hoiduda tülidest Soomega. Koltšak nõustus Sazonoviga ja et Judenitši asja mitte hukutada, soovitas Sazonov siis veel (3. III), et Soome iseseisvusele vastu ei vaieldaks tingimusel, kui Soome annab tagatise Venemaa strateegiliste ja Petrogradi kaitse huvidele. Seda lahendust oleks Koltšak valmis toetama tulevase Vene rahvuskogu ees.

Siis telegrafeeris Judenitš Koltšakile, et tema seisukord Soomes minevat väga raskeks. Sakslaste mõju seal kasvavat ja venelastele tehtavat takistusi. Otsustades kihutuse järgi Viiburi ümbruses, valmistuvat soomlased Petrogradi vallutamiseks isegi ilma entente'i loata. Judenitš palus soomlastele tähendada, et see oleks ilma kokkuleppeta venelastega lubamatu ja tähendaks Venemaale vaenulikku akti. Ka sellega nõustus Koltšak ja tema välisminister Sazonov palus prantslasi ja inglasi, et need Judenitši kasuks nii Soomes kui Eestis vahele segaksid, hirmutades Saksa mõjudega, mis Soomest ka Baltimaale võiksid levida.

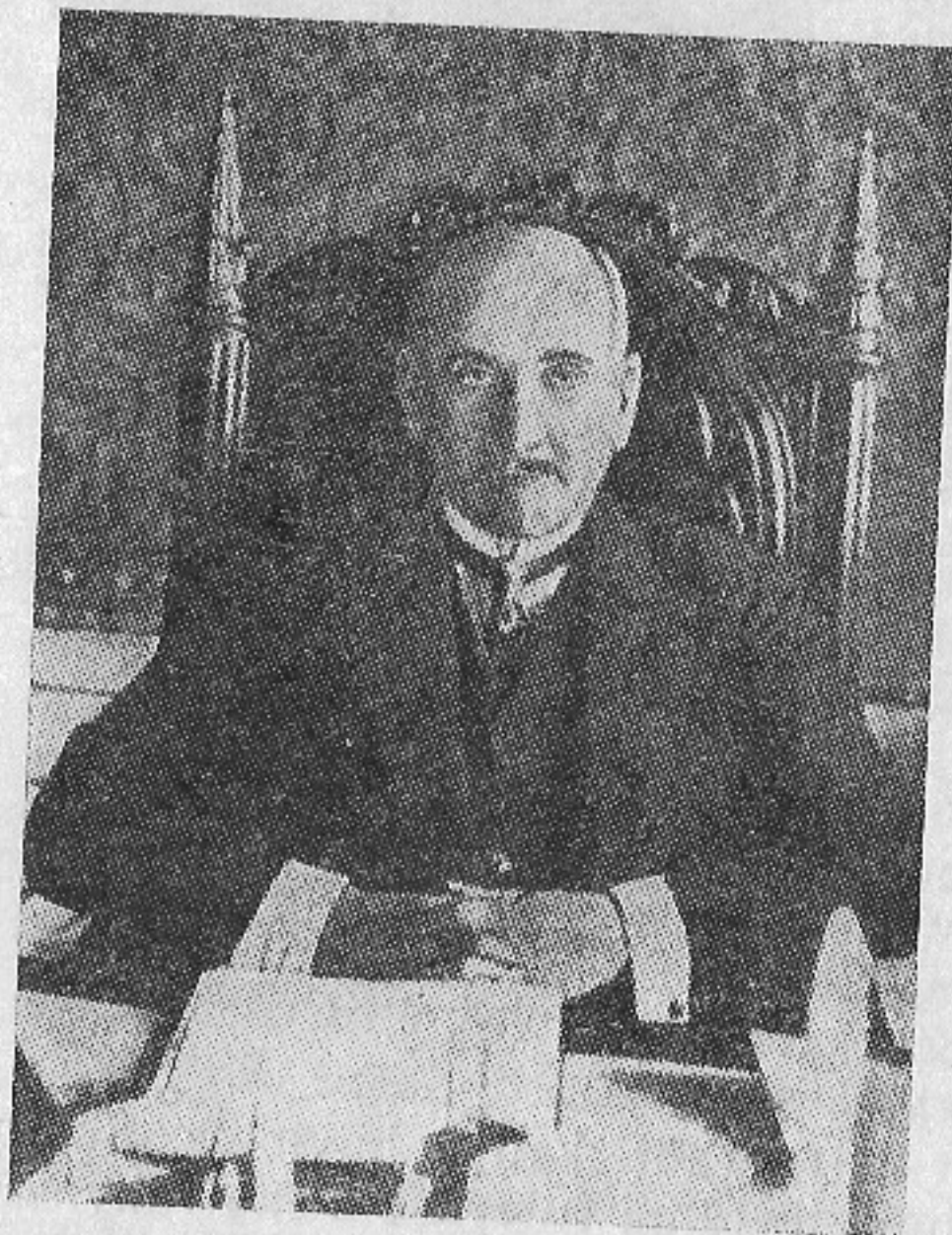

Admiral Koltšak.

¹ «Kr. Arh.» III, lk. 92 jj.

Kuna Soome valitsus oli tagasihoidlik, tekkis Ingeri operatsiooni mõte soome sõdurite eneste seas koha peal.

Juba veebruari keskel oli venelastel ja Balti pataljonil nõu Ekströmi soomlaste ja paari Eesti rügemendi abil rünnata Jamburgi, kuid Eesti ülemjuhatus arvas selleks varustuse ja raha puuduvat.¹ Soome vabatahtlike juhid Ekström ja Kalm arvasid, et kui uusi ettevõtteid ei tule, nagu rünnak Ingerisse, siis ei ole neil enam mõtet Eestisse jääda. Impulsiivne Kalm oli pealegi Wetzeriga tülli läinud, tema käsku täitmata jättes. Sellest

S. D. Sazonov.

tulist telegrafeeris K. Päts 7. II Hankole: «Isikliselt pole meil midagi Wetzeri vastu. Tema suhted on teravad Kalmiga, kes keeldub tunnistamast teda oma käskijaks. Laidoneri meelest oleks tüli vähem, kui oleks soomlasest kindral. Wetzer on kõigiti korrekt sõjamees, nii et see tüli pole tema süüks panna. Mis oleks, kui Nenonen ehk Kivekäs saadetaks?»

Samas asjas telegrafeeris A. Hankole 7. II J. Laidoner: «Olen veendunud, et Wetzer pilgukski pole ajanud parunite asja meie vastu. Peaküsimus, et Kalm ei taha tunnistada Wetzeri oma ülemaks ega täida käske ja Kalmi taga on tema rügement. Teiseks. Balti parunid peavad rootslasi oma sõbraks eestlaste vastu ja kõnelevad sel-

lest viisakusetult. Sellest tuleb Eesti sõjameeste eitav suhtumine Wetzeri rootslastest staabile.»

Kalmi asja saadeti märtsi alguses Tallinna lahendama EAP liige Holma instruksiooniga, et Wetzeri kõrvaldamine tähendaks Mannerheimi usaldusmehe kõrvaldamist, mille tagajärgede eest EAP ei saaks vastutada. Soome vabatahtlikke ei saa üle Eesti piiri viia. Kui selleks vabatahtlikke uuesti värvata tahetaks, on see lepingu rikkumine ja siis tuleb vabajõud Eestist ära kutsuda.

Kõelnud Tallinnas Wetzeri, Ekströmi ja Laidoneriga, teatas Holma 6. III Louhivuorile, et Wetzer lahkub haigena koju ja vaevalt pöördub veel tagasi. Kalm, kes oli tahtnud lahkuda, rahuldub sellega. Seisukorra teravus olevat seega kadunud. Soomlaste kojukutsumine tekitaks eestlastes paksu verd.

¹ Sideohvitser Sopanen 16. II 1919 EAP-le.

20. märtsil teatas Louhivuori EAP-le, et Eesti valitsus olevat Ingeri retkega nõus, Soome ei võivat aga poliitilistel ega sõjalistel põhjustel veel oma seisukohta avaldada. Soome vabatahtlikud tahtvat seepärast Eestist lahkuda. Et see aga Eestis paanikat ei tekitaks, kavatsesid värbamist uue lepingu alusel, milleks Kalm kava esitanud.

Louhivuori ettepanekul otsustas EAP 22. märtsil uuendada oma lepinguid niihästi Eesti kui ka Soome valitsusega, nii et Soome annaks varustuse ja ohvitserid, Eesti vastutaks aga retke kulude eest kaupade hankimisega Soomele.

26. märtsil kirjutasid Tallinnas K. Päts ja Ingeri ajutise komitee (Hoitokunta) volinikud J. A. Savolainen ja P. Tapanainen alla lepingule, millega ingeri sõjakõlvulistel meestel lubati Eestis korralduda sõjasalkadeks ingeri enda või tarbe korral vabatahtlike eesti või soome ohvitseride juhatusel. Ingeri väeosad on Eesti ülemjuhatusel all; Ingerimaa vabastamise korral võivad nad Eesti teenistusest lahkuda. Kogu varustuse annab ja kulud kannab EAV.

24. märtsil oli Louhivuori K. Pätsile teatanud, et EAP ei võivat Soome valitsuse vastu minna, kuigi Kalm olevat arvamisel, et kõigest hoolimata tuleks rünnata Petrogradi nii Eestist kui Soomest, sest oma mehi suutvat Kalm koos hoida ainult pealetungiks. Kui Eesti tahab soomlasi veel pidada, siis tulevat neid uuesti värvata, kuid need oleks ainult kaitsejõud, kes kaugemale kui 40 km üle Eesti piiride ei läheks. Louhivuori avaldas siiski lootust, et Eesti vastu peab, kuni Pariis lõplikult otsustab — enamluse võimulepääsemine Ungaris tõukaks ehk sellele kaasa.

Sedasama vastati ka H. Kalmile, kui ta märtsi lõpul tuli Helsingisse uut lepingut tegema Ingeri operatsiooniks. Kalmi ja EAP vahel järgnes siis terav kokkupõrge.¹

H. Kalm taotles Suur-Soome aate teostamist. Juba Helsingist laeval välja sõites oli tema meeste seas arvatud, et tagasi tuldaks rongiga.² Kalmi nõu oli, et Eesti piirilt ründaks Petrogradi suunas 25–30 tuhat meest Jamburgi kaudu. Üks osa neist pöörduks üle jää Kroonlinna vastu ja vallutaks selle, nagu a. 1921 vallutasid selle enamlased, — kiirete, hõredate ahelike vastu oleks kindluse kahurvägi võimetu. Samal ajal oleks Soomest Karjala kannase kaudu ja ümber Laadoga niisama Petrogradi rünnatud, vabastades seega ka Aunuse. Kõige raskem küsimus leiti kavas olevat Petrogradi toitlustamine. Kalm ja tema ohvitserid lootsid, et suur osa Petrogradi elanikke paeb ära Moskva poole, teist osa võiks Soome ja Eestisse saata Ameerika abiandjate hoolitseda, kuna varadest tühjendatud linn võiks jääda oma saatuse hooleks. Soome saaks idas siis endale loomuliku piiri, mis kulgeks üle Laadoga ja Aunuse järve Valgele merele.

¹ Kalm, lk. 277.

² Ibid. lk. 187.

Kui Kalm 14.—25. III selle plaaniga Soomes käis, valmistas seal juba jäägrimajor Gunnar von Hersen retke Aunusesse. Ooberst Aarne Sihvo uuris pealetungi võimalusi Karjala maakaela kaudu. Nendega ja Ingeri komiteega nõu pidades esitas Kalm oma kava peaminister Lauri Ingmanile. See ütles küll aru saavat asja võimalikust ulatusest, kuid ei lubanud valitsuse toetust. Kalm saatis kirja Mannerheimile, paludes luba uueks värbamiseks. Mannerheimi seisukoht oli, et kuna Eesti on vabastatud, on tarbetu saata sinna uusi vabatahtlikke.

Kalm pöördus tagasi Tallinna ja tegi pärast nõupidamist, millest võtsid osa K. Päts, kindral Larka ja kol. Relman, lepingu Ingeri komiteega. Suurem osa Kalmi rügemendist «Põhja Pojad» oli juba Soome tagasi pöördunud, ülejäänud osa läks nüüd üle ingerlaste väeossa. Seega ei pidanud enam kuuluma EAP alla, vaid nii majanduslikult kui operatiivselt Eesti ülemjuhatus alla.¹

Pikemate arutluste järel arvas EAP võimatuks jätkata oma asja ilma Soome valitsuse toetuseta, ehk küll Louhivuori avaldas lootust, et Soome valitsuselt saaks varustust, kui Eesti annaks Soomele vastukaupu. Et Eestil polnud raha palkade maksmiseks, otsustati Honkajuuri ettepanekul Soome valitsuselt selleks paluda 1,5 miljonit Soome marka. Kalm otsustati teenistusest vabastada. Kui Kalm teatas, et ta on teinud uusi teenistuslepinguid oma sõduritega, telegrafeeris Louhivuori 12. aprillil Laidonerile, et EAP pole Kalmi selleks volitanud ja lepingutel pole kehtivust.

Eestilt oodati mõnda aega vastust uue lepingukava kohta. 12. aprillil teatas Hanko Louhivuorile, et Eestis tahetavat ära oodata uue valitsuse moodustamist Asutava Kogu poolt, enne kui antakse vastus uute vabajõudude saatmise kohta. Selle peale andis EAP käsu mõlemad Soome rügemendid nende laokilemineku tõttu laiali saata.

Hiljem teatas Hanko Louhivuorile K. Pätsi poolt: Eesti oleks valmis tegema lepingut uute vabatahtlike saamiseks, aga sooviks teada, kuidas oleks EAP seisukoht, kui uus Eesti valitsus tuleks peaasjalikult sotsialistlik. Louhivuori vastas, et kui Eesti uue valitsuse ülesandeks on iseseisvuse kaitsmine, enamlaste mahasurumine ja õiguskorra põhimõtted, siis pole EAP-l põhjust abi keelata.

Et tarbe korral uusi vabajõude Eestile muretseda, kutsus Soome välisminister Enckell 19. IV kokku nõupidamise, millest võtsid osa ka peaminister Ingman, rahaminister Castrén, sõjaminister, saadik Tallinnas Kairamo, välisministeeriumi kantselei ülem dr. Idman, osakonna ülem vabahärra Wrede, EAP liikmed Louhivuori, Ivalo, Honkajuuri ja Holma. Kairamo raporteeris olukorrast Eestis. Tähendati, et meeolelu Eestis olevat praegu Soomele ebasoodus. Seda mõjustanud vabajõudude üleaisalöömised

¹ H. Kalm 8. II 1920 V. Helanenile.

Eesti Avitamise Peakomitee (EAP) liikmeid. Istuvad: Paloheimo, Ritavuori, Honkajuuri, Ivalo, Louhivuori, Alkio, Heikkinen. Seisavad: Castrén, Kokko, Ruuth. Ülesvõtte tehtud mälestuskoosviibimisel.

ja Soome spekulandid, keda Eesti ise sisse lasknud. Peapõhjus olevat aga, et Soome sotsialistid olevat oma kihutusega Eestis kahtlust äratanud soomlaste eesmärkide kohta Eesti abistamisel. Mõned Eesti ministrid sõbrustavat Soome sotsialistide perega. K. Päts olevat andnud telegrammi Eesti esindajale toimida nii, et Soome vabajõud kutsutaks rutemini Eestist ära. Kõik see tunnistavat, et ka lahkuv Eesti valitsus on võõrdumas Soome abist, kui see enam nii möödapääsematu pole, — mis veel siis, kui A. Rei saaks peaministriks?

Välisministri esituse peale otsustati siiski ühel meelel Eestile edaspidi abiandmist jätkata EAP kaudu, kus sõnaõigus oleks ka välis- ja sõjamineisteriumi esindajail, kuna Soome valitsus asja majanduslikult kindlustaks. Abijõuks oleks üks 3-pataljoniline rügement, kellel Soomes oleks 1000-meeline reserv, kuna Eesti ja Soome laevastiku vahel korraldataks koostöö. Välisministri esitises oli öeldud, et Soome reserve võiks kasutada Eestis ka siserahutuste vaigistamiseks ja Eestisse tuleks saata erikomisjon nõuandjaks siseolude korraldamiseks.

Soome välisministri vaated Eesti suhtes olid arvatavasti märksa mõjutatud Soome esimesest ametlikust saadikust Eestis, saksasõbralikust monarhistist ja väga parempoolsest senaatorist Kairamost. Kairamole oli Eesti «rysk och rött» — vene ja punane. Ta ei seedinud ei Eesti maauuendust ega eestlaste suhtumist sakslastesse ja lahkus Eestist hiljem ise, andes aset vabameelsele «Helsingin Sanomate» mehele Reijonenile.

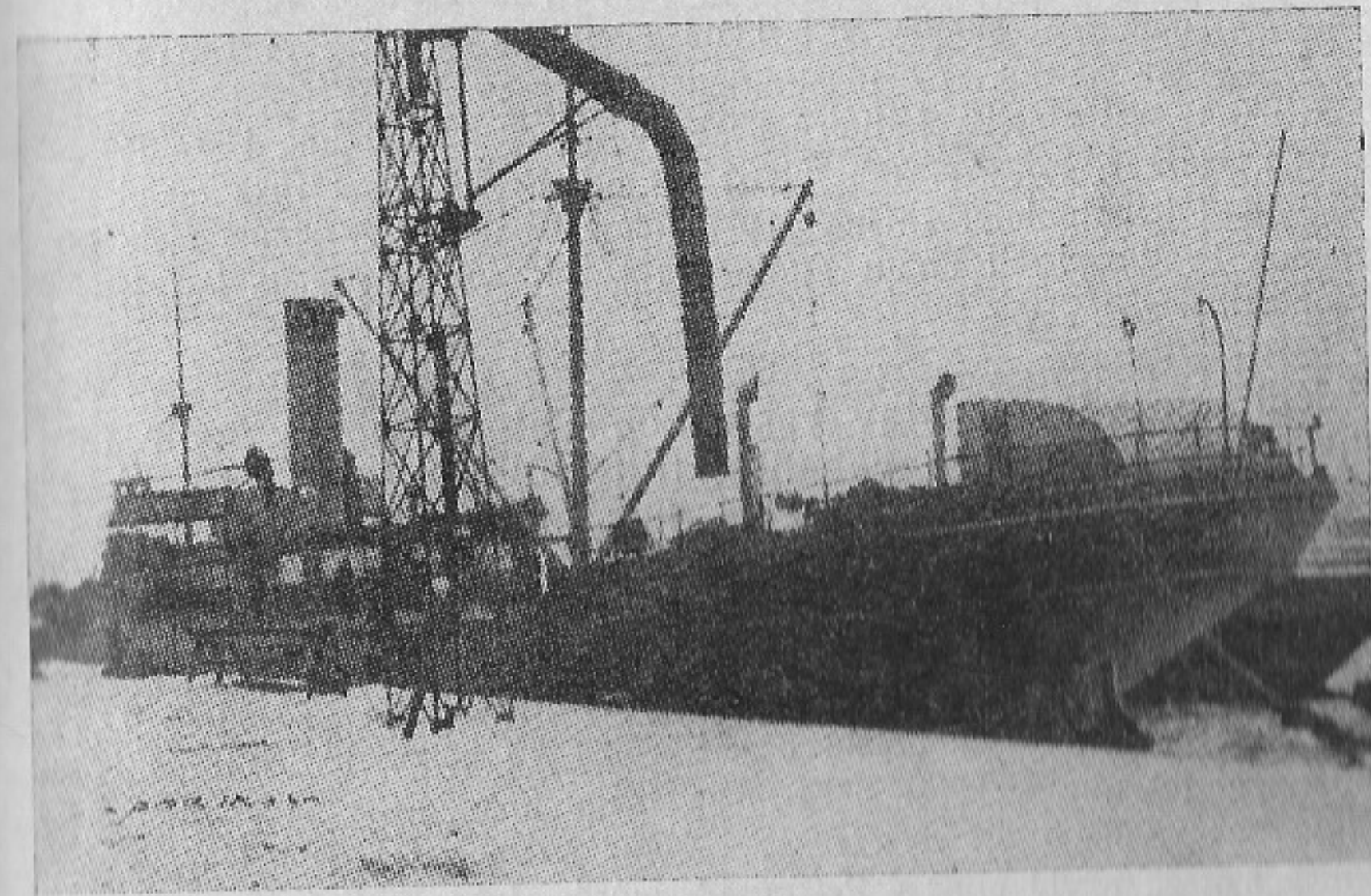
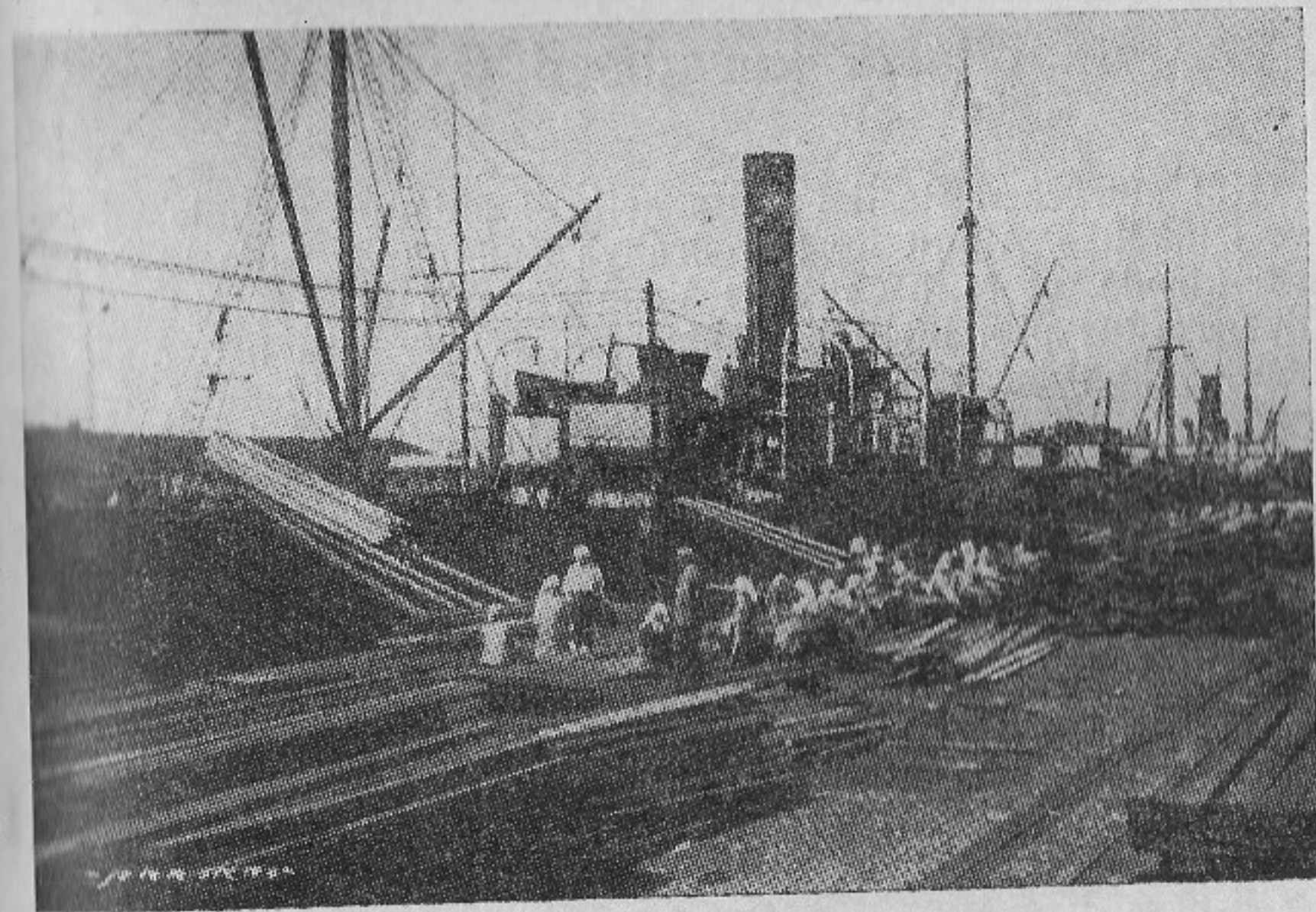
22. aprillil kiitis EAP välisministeeriumi nõupidamise otsused heaks. Teiste liikmete vastuseismisest hoolimata demissiooneeris Louhivuori EAP esimehe kohalt, põhjendades ajapuu-dusega. Kuid nähtavasti mõjutas teda Eesti meeleolu muutus Soome abi suhtes, Soome sotsialistide rünnakud nii nende lehes kui Eduskunnas Soome vabatahtlike üleaisalöömistele Eestis, kui ka konflikt Kalmiga.

Louhivuori asemele valiti EAP esimeheks Holma ja pärast Ivalo. Kuid EAP tegevus oli läbi, samuti nagu oli läbi Soome vabatahtlike tegevus Eestis.

«Iial ei unusta eesti rahvas seda abi, mida töid Soome sange-rikud pojad tema raskes võitluses riikliku iseseisvuse eest.» Nii telegrafeeris Eesti Asutava Kogu nimel tema esimees Rei Soome Eduskunnale.

Et Ingeri operatsioonist midagi välja ei tulnud, pöördus Soome rahvusliku noorsoo tähelepanu teise kanti — Aunuse retkele. Ingeri liikumise juhid aga ühes Kalmiga kibestusid EAP vastu. Herman Stenberg, Karjala rahvusliku propaganda juhataja ja Ingeri sõprade juhatuse aseesimees Helsingis, adresseeris nende organisatsioonide poolt EAP-le rea ettehei-teid «Põhja Poegade» rügemendi saboteerimise ja laostamise pärast: «EAP on hukutanud Soome asja Eestis ja tema liik-med tuleks selle eest vastutusele võtta.»

¹ Helanen, lk. 204.

Tallinna sadama pilte murdeaegadelt.
Ülal: Okupatsioonivõimud lasevad laadida metsamaterjali Saksamaale saat-miseks.

All: Aurik «Kajak» on Vabadussõja alguses saabunud pikisilmi oodatud toiduainetega.

Enamlaste kevadised pealetungid

Kui punaväed Eestist välja aeti, ei pidanud enamlased end veel lööduks. Ainult Eesti Tööraha Kommuuna esimees Anvelt sai kiruda, et ta liiga vähe Vene vägesid oli appi kutsunud. See eksitus pidi nüüd parandatama. «Odav läks neil maksuma võit,» ähvardas «Krasnaja Gazeta» Narva langemise puhul, «kallilt tuleb neil veel juurde maksta!... Punavägi peseb oma häbi ära vaenlaste verrega.»¹ Ja «Tööline» lohutas: «Kuni Narva langemiseni ei jõudnud meie vennad, punased proletaarlased Vene- ja Lätimaalt, Soome lihunikude vastu meie appi tötata. Aga nüüd tulevad nad iga päev.»²

Üldseisukorda hindasid enamlased optimistlikult: «Venemaa sõjatsensori süü pärast, kes tööliste eest meie viimaseid kaotusi varjata tahtis, nagu ülema sõjajuhatuse nõudmisel neid nüüd ühekorraga avaldas, paistab, nagu oleks tööraha Venemaa ei tea kui suured kaotused saanud. On tõsi, et Permi äravõtmine kaunis raske kaotus on, niisama ka kahe miinilaeva kaotus Balti merel... Mis taganemisse Tallinna sihil puutub, siis ei või selle üle nii väga kurvastada, kui arvesse võtame, missugustel tingimustel meie edasiliikumine seal sündis... 2 kuud ühtejärke lahingus... Narvast Tallinnani kõige pahemates loodustingimustes jalgsi.»

«Kuid teisest küljest: Lätimaa peaaegu terve vabastatud, Ukrainas edasitung, Harkov, Poltava, Tshernigov võetud, Uralis Ufast tükk maad edasimindud. Liitriigid interventsiooni plaanidest loobunud. Järeldus: meie taganemine Eestimaal oli ainult ajutine ja sellele vaatame meie kui jõudude koondamisele.»³

Kui punaväe otsustav vastuhoop Valgast põhja poole murdus ja Eesti ikkagi vabanes, tuli sõjakomissar Trotski ise Jamburgi ja Pihkva rinnetele, kus andis 11. veebruaril hurjutava päevakäsu:

«Seltsimehed! Ainult teie armee jaoskonnas nägi Nõukogude Venemaa imestusega kuni viimase ajani äpardusi... Mispärast? Nahahoidjad aru tihti deserteerusid ja kihutasid deserteerima ka kõikujaid. Säärane käitumine tegi teie armee kõige nõrgemaks, kõige jõuetumaks nõukogude vabariigi rohkearvuliste armeede reas... Nüüd pannakse sellele lõpp... Teie armee kaitseb teesid punase Petrogradi juurde. Juba Eesti ja Soome valgekaartlased hooplevad, et nad selle suure töölis-talurahva keskkoha ära võtavad. Seda ei tohi olla! Teie armee peab end parandama.»⁴

¹ «Kr. Gaz.» 24. I 1919.

² «Tööl.» 22. I 1919.

³ Ibid., 26. I 1919.

⁴ Trotski, Kak vooružalas... I, lk. 377.

Trotski võtab Moskvast vastu punaste läti küttide paraadi.

Vene sõjakomissar ähvardas halastamatute karistustega ja meelitas tasulubadustega oma mehi Petrogradi kaitsma, kuid ei rääkinud enam sõnakestki «eesti tööraha vabastamisest». Oldi vist tähele pandud, et sihuke jutt vene soldatile ei meeldi.

Petrogradi kaitsmise ettekäändel taheti aga siiski Eestimaad «vabastada». Selleks pani Trotski 18. veebruaril Pihkva rindel aluse «Eestimaa punaarmeele», mille komandöriks sai küll venelane M. Vassiljev, selle staabi operatiivosakonna ülemaiks aga eesti kindralstaabi ohvitserid Kork ja A. Kukk, sõjarevolutsiooni nõukogu liikmeiks Isak ja teised eesti enamlased. Eesti punabrigaad laiendati sealjuures L. Ritti juhatusel 6-polguliseks diviisiks, mida pidi täiendatama Eestist mobiliseeritavate meestega.

Sel ajal kui veebruari keskelt mai alguseni ligi kolm kuud Eesti rindel punaväe ägedad pealetungid üksteisega vaheldusid, tehti Moskvast plaane maailmarevolutsiooniks. Kominterni avamiskongressil, kus Eesti enamlasi

esindas H. Pöögelman, võeti 4. III vastu manifest kogu maailma töörahvale: «Väikestele rahvastele vaba olemise võimalust kindlustada võib ainult proletariaatlik revolutsioon... Kommunistlikud parteid ei kutsu ilal kunstlikult kodusõda välja; kui ta aga raudse paratamatusega üles tõuseb, siis püüavad nad seda võimalikult lühendada... ja kõigepealt proletariaadi võitu kindlustada.»¹

Ja kominterni pidulikul koosolekul 6. III ütles Lenin prohvetlikult: «Seltsimehed, kes siin saalis viibivad, nägid, kuidas asutati esimene nõukogude vabariik; nad näevad nüüd, kuidas asutati esimene kommunistlik internatsionaal. Nad saavad nägema, kuidas asutatakse ülemaailmeline föderatiivne nõukogude-vabariik.»²

Kuna kogu maailma töörahvale jutlustati väikerahvaste vabastamist, ründati Venemaa Kommunistliku Partei VIII kongressil 18.—23. III rahvaste enesemääramisõigust. Buhharin seletas seal, et see põhimõtte tekitavat kohe lahkarvamusi, kui teda tegelikult vaja teostada ning kõnelda rahvaste õigusest riiklikule lahkulöömisele. Sellepärast tuleks temast loobuda ja deklaratsiooni alusel, mille Stalin juba Bresti aegu III sovetide kongressil ette kandis, võtta asemele töörahva enesemääramine.³ Pjatakovi soovitas loobuda «töörahvagi enesemääramisest». Ei tohtivat lubada, et küsimusi, mis puutuvad kogu maailma proletariaadi huvidesse, otsustaks ainult teatava maa proletariaat. Kogu Venemaa nõukogude «enesemääramine» ei maksvat tühja munagi — see olevat kas lihtsalt diplomaatiline mäng, mida teatavail juhtudel vaja mängida, või veel hullem kui mäng. Tomski arvas, ei olevat ühtki kommunisti, kes rahvaste enesemääramist peaks normaalseks või soovitavaks nähtuseks. See olevat paratamatu kurjus, kuid mõni aeg tulevat seda veel sallida. Lenin sõitles aga seltsimeheliigse suurvene šovinismi eest. Rahvustega tulevat olla ettevaatlikum, sest ei ole midagi hullemat kui rahvuse umbusaldus. Vaja arvestada mitmesuguseid ajaloolisi olukordi. «Ära kiitle sõtta minnes, vaid kiitle sõjast tülles.» On vaja, et Saksa sotsiaalläraandjad ei saaks väita, nagu sunniksid enamlased oma universaalsüsteemi igal pool punaväe tääkidega peale. Lenini oportunistlik seisukoht võetigi Vene Kommunistliku Partei kavasse: «Küsimuses, kes on rahvuse lahkulöömise tahte kandja, seisab partei ajaloolis-klassiliselt seisukohal... Igatahes peab nende rahvaste proletariaat, kes oli rõhuja rahvas, olema eriliselt ettevaatlik ja osutama erilist tähelepanu rõhutud ja mitteühedõiguslikkude rahvaste töölismasside rahvustunnete jäänustele.»

Sel ajal kui Moskvast rahvaste enesemääramist likvideeriti, kerkis Eestis esmakordselt päevakorrale küsimus rahutegemisest Venemaaga. Eesti väed olid jõudnud oma rahvuspiiridele välja; said võimalikuks Asutava Kogu valimised

¹ U — 130—81.

² «N. Pravda» 11. III 1919.

³ Sjezd, VIII, Rossiiskoi kommunistitšeskoj partii, Moskva, 1919 (edaspidi VIII sjezd), lk. 40 jj.

ja valimiskampaanias kerkis küsimus, mis eesmärk on edaspidisel sõjapidamisel ning kas ei saa sõda lõpetada.

Veel 9. III oli «Sotsiaaldemokraat» seletanud, et rahu ei saa. «Allaandmine rahu ei too. Ainult sõda toob rahu, sõda, — kuni rahvusvaheliselt selline olukord luuakse, et venelased meile enam peale tungida ei või. See silmapilk jõuab loodetavasti hiliseks kevadeks või varasuveks kätte, nimelt siis, kui rahukongress oma töö lõpetab.»

Silmanähtavalt oli siin üle hinnatud interventsioonivastaste Lääne demokraatlike olluste tahet Venemaal status quo'd garanteerida; varsti tulid «Sotsiaaldemokraadile» uued mõtted: «Me oleme mitmele korrale arvamist avaldanud, et erarahu Eesti vabariigi ja Venemaa nõukogude riigi vahel vaevalt mõeldav on ja et ainult üle-Euroopaline rahvaste rahu ka meie sõja lõpetab. Kuid vahepeal on politikailmas mõndagi muutunud. Liitriikides, kõige ees nimelt Inglismaal ja Ameerikas on silmanähtavalt see vool kindlasti võidule pääsenud, mis Venemaa asjadesse segamise vastu on.» Vene mustasajaline valitsus oleks Eestile hulga hirmsamaks hädahuka kui Lenini valitsus. «Laguneva ja mädaneva nõukogude Venemaaga jõuame me vähemalt sõdidagi. Kui aga Koltšakid võimu endi kätte saavad, siis oleme kahtlemata esimeseks tapaohvriks, kuhu meie «separatismi» ja «Venemaa äraandmise» eest karistussalgad kaela saadetakse.»¹

Kirjanduslikud noormehed soovivat — võtame Petrogradi ära! Aga mis sellega siis ära on tehtud, kui Petrograd ka ära oleks võetud? Petrogradi võtmiseks soovitatavat ühist väerinda soomlastega, lätlastega, leedulastega jne. Ka selleks olevat aga suuri raskusi, isegi Soomes; Lätist ja Leedust aga ei saaks rääkidagi. Tilluke noor Eesti riik ei saa aga ääretu Venemaaga lõpmata sõda pidada. «Vaja on katsuda kuidagi viisi Vene enamlise valitsusega rahu teha.» Enamlased vaatavad küll rahulepingutele kui «paberilipakatele», kuid isegi pinev sõjariistade rahu on odavam ja kergem kui päris sõda. Olevat märke, et Venemaa rahu järele januneb. Hiljuti pakkus Tšitšerin liitriikidele tühistatud võlad maksvaks tunnistada ja muus asjus järele anda, kui aga rahu saaks. Ka olevat enamlased Leedu valitsusele rahu pakkunud. Enam kui loomulik oleks liitriikide ja rahukongressi poole pöörduda, et nad Eestit rahusobituses aitaksid.²

Venemaa rahutegatsuse uue tõendusena tõi sealt tulnud W. Masik teate Lenini seletustest komm. partei VIII kongressil: rahuettepanekuga liitriikidele olevat enamlased mõelnud lahtiütlemist kõigist neist maadest, mis praegu valgete käes. Nõukogude Venemaa vajavat nagu Brestigi aegu uut «hinge tagasitõmbamist».³

«Sotsiaaldemokraadi» rahujuttudest haaras kinni V. Kingissepp. Ametiühingute kesknõukogu «Töö Hääles» kirjutas ta 20. märtsil M. Ingveri varjunime all:

¹ «Sotsiaaldem.» 12. III 1919.

² Ibid., 15. III 1919.

³ Ibid., 8. IV 1919; VIII sjezd, lk. 13.

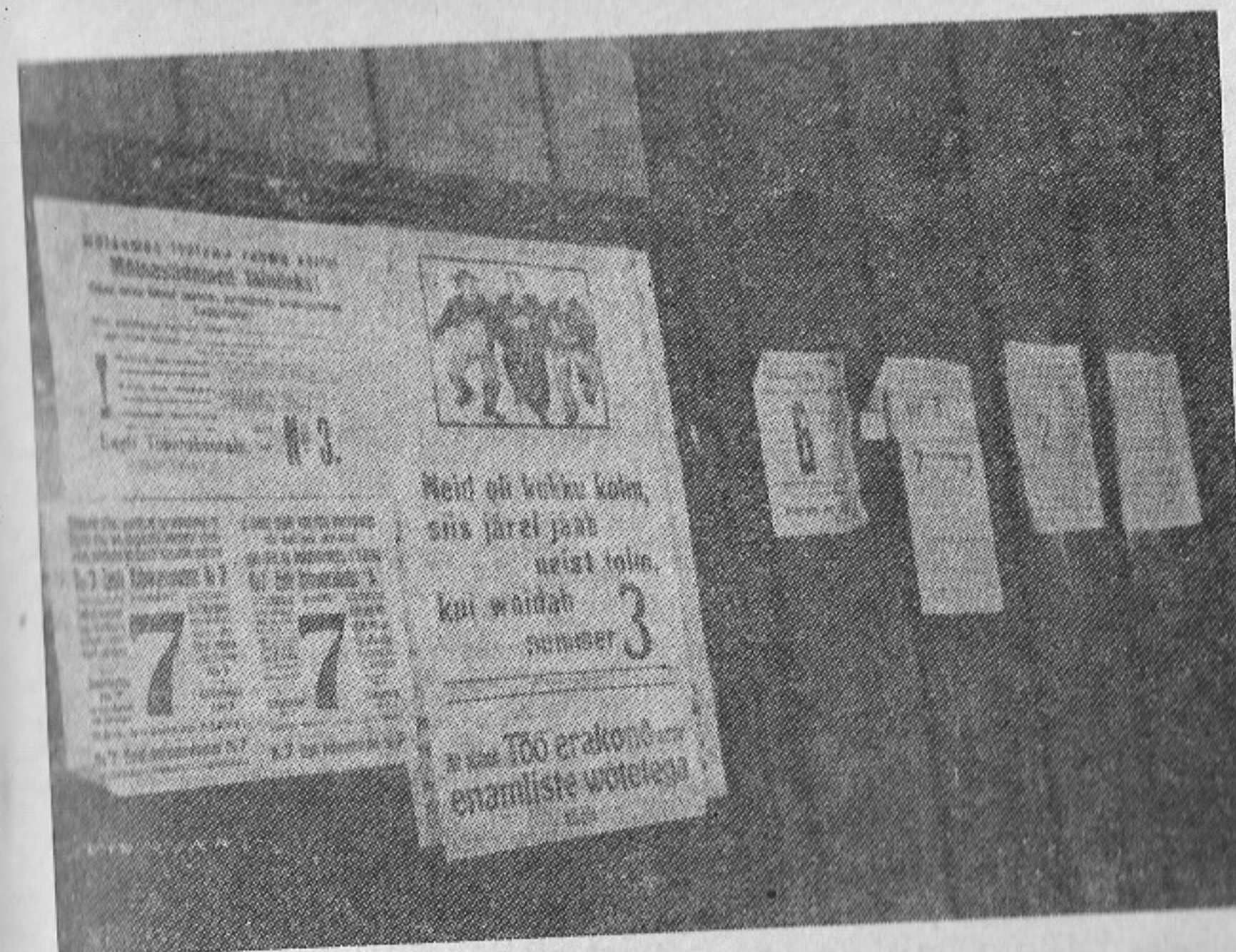

Toiduainetenappuse ajast.
Tänavapilt Tallinnas Vabadussõja algupöolelt: pikk kartuliootajate saba
kartulilao ees.

«Et «Sots.» allaandmise teel rahu ei taha, seda on ta küllalt kindlasti kinnitanud... Järelikult võib jutt olla ainult kompromissist, kokkuleppe rahust. Mis liiki ainete kohta käiks niisugune kokkulepe? Iseseisvus kui niisugune ei oleks rahule komistuskiviks, kui kellelgi huvitust poleks iseseisvuse tuuma vastu... Lenin sigitas mullu iseseisvaid vabariike, kuid iseseisvaid nõukogude vabariike. See on see tüliõun! Selles on rahu kokkuleppe aine! Ühiskondliku ja poliitilise korra asjus tuleks rahusobitajatel kokkulepet otsida.»

See oli õng valimistele minejaile: rahu saate alles siis, kui muudate Eesti nõukogude vabariigiks. Eesti enamlasted olid nüüd valmis selleks, millest nad loobusid 1917. ja 1918. aasta vahetusel, kui Lenin ja Eesti s.-r-id seda neile ette panid: nad olid valmis leppima Eesti iseseisvusega, kui see oleks nõukogude vabariigi iseseisvus.

Tõeliselt ei mõelnudki V. Kingissepp veel rahule. Seda ütles ta otse enamlaste üleskutses Asutava Kogu valimiste boikoteerimiseks ja demonstratsiooni hääletamiseks «ristilöödud

Asutava Kogu valimiste eel — erakondade kihutusplakateid Tallinnas.

tööraha» nimekirjale, kuhu etteotsa asetatud Tallinna all miinilaeval «Spartak» vangilangenud ja enamlaste arvates «salamahhi ärahukatud», tõeliselt aga Inglismaale vangl viidud Venemaa nõuk. merkolleegiumi ja ZIK-i liige Raskolnikov, pärastine Vene saadik Tallinnas. Selles üleskutses seisid:

«Klassisõda ei või lõppeda kokkuleppega! Emb-kumb: kas punaste võit ja töörahva nõukogude valitsus, või valgete võit ja kodanluse hirmuvalitsuse kindlustamine Asutava Kogu kaudu. Keskteed ei ole!... Tsaari poliitsei ja sandarmite surve peale vaatamata ei boikoteerinud meie riigidumat. Sest — siis oli revolutsiooni mõõn! Nüüd aga on revolutsiooni tõus üle terve maailma!... Mitte Asutavasse Kogusse lobisema, vaid püas käes punase lipu all! See on meie teel!»

Asutava Kogu valimised 5.—7. aprillini tõid aga enamlastele raske pettumuse. Nende boikott oli läbi kukkunud. Kõik kihid olid valimistest osa võtnud ja töölised ei olnud valinud isegi mitte enamlaste koalitsiooni sõpru, s.-r-sid, vaid vaenlasi — s.-d-sid.

«Estonia» hoonet kaunistatakse vanikutega Asutava Kogu avastungiks.

konverentsi ringides.¹ S.-d-de hooleks jäi enamlaste poolt maad kuulata.

Nähtavasti sel alusel toimusid V. Kingissepa sensatsioonilised külaskäigud s.-d-de pärastise siseministri A. Oinase juurde. Kingissepp kirus oma põrandaaluste abiliste aitamist, kurtis tüdimust ja pakkus end minema Venemaale rahu sobitama, kui talle selleks põhjust antaks. S.-d. Masiku kaudu kontrolliti aga veel kohalike enamlaste meeleolusid — need ei tahtnud rahust midagi teada. Sobitus jäi katki.

Võib-olla ühenduses selle aktsiooniga järgnes veel üks algatus — Ungari nõukogude vabariigi väliskomissarilt Béla Kunilt. 27. aprillil andis Vene Tsarskoje Selo raadiojaam Tallinnale edasi selle vahelisobituse ettepaneku, dateeritud 25. aprilliga. Järgmisel päeval kordas sedasama raadiot Moskva raadiojaam. Punaväe juhatus saatis seda raadiot eesti- ja venekeelseis lendlehtedes üle rinde Eesti sõdureile. Et Ungari enamlased seisid Moskvaga alalises elavas raadiovahetuses, siis peab oletama, et Béla Kun esines Moskva käsilasena.

¹ A. Piip, MIV, II, lk. 351.

«Miks ei jaksanud valimiste boikoteerimine neid luhta ajada?» Nii küsis põrandaalune «Kommunist» 1. V ja vastas ise: «Sellepärast, et tööliste hulgad ennast küllalt tugevatena ei tundnud sõjariistus vastuhakkamiseks ja, teiseks, usu kaotanud olid, et punased tulevad... Kuna Venemaa nõuk. vabariigil väerindu on, mis võrdlematu suurema poliitilise tähtsusega, kui Eesti väerind, siis on sõda siin juba 3 kuud vahelduva õnnega kestnud ja ilma otsustava tagajärjeta. Iga punaste taganemine on aga töörahvast ikka rohkem demoraliseerinud.»

Asutavas Kogus enamuse saanud erakonnad — s.-d-d ja tööerakond — otsustasid enne Asutava Kogu kokkuastumist ette võtta sondeerimisi rahuvõimaluste selgitamiseks. Tööerakond tegi seda prof. A. Piibu kaudu Pariisis rahu-

Raadios kõneldi kaasatundval toonil, kuidas eesti rahvas juba 5 aastat on pidanud asjata sõdima, ja pakuti verevalamise lõpetamiseks vahesõl-
lust.

Ehk küll raadio oli adresseeritud Eesti Ajutisele Valitsusele, oli Eesti Tööraha Kommuuna nõukogu see, kes selle puhul kohe avalikult sõna võttis — juba 1. V. Ta rääkis samas vaimus, milles kuu varem Kingissepp vastas «Sotsiaaldemokraadile»: Antagu tasuta kõik mõisad, vabrikud, suurtalud töörahva nõukogude kätte, lastagu kõik enamlased vabaks ja antagu neile täielik tegevusvabadus — siis ollakse nõus rahuläbirääkimisi alustama. «Eesti revolutsioonilised töölised volitasid oma nõukogude valitsust kõiki abinõusid tarvitusele võtma, et eesti töörahvast valgete valitsuse alt vabastada... Ja eesti töörahva valitsus kinnitab, et ta enne sõjariistu maha ei pane, kui see kõrge ülesanne on teostatud.»

Teiste sõnadega — rahu pakkumine pidi tähendama propaganda ofensiivi Eesti rahvahulkade ja eriti sõjaväe demoraliseerimiseks. Selleks kinnitas põrandaalune «Kommunist» Eestis: «Asutav Kogu ei anna teile rahu. Asutava Kogu tahtmist tehakse Pariisis ja Helsingis. Eesti kodanlus on end lhu ja hingega maha müünud liitriikide röövkapitalistidele ja Soome valgetele.»¹

See enamlike rahuofensiivide aeg — aprilli lõpupool — oli Eestile kõige raskem kogu Vabadussõjas. Viis kuud talvesõda hiiglapikal rindel — Eesti ida- ja lõunapiiril — olid sõdurid äärmiselt ära väsitatud. Asutava Kogu valimised olid pealegi kodurahu lõpetanud. Järjest langev rahakurss tõi rea töölistestreike, mida enamlased püüdsid üldstreigiks õhutada.

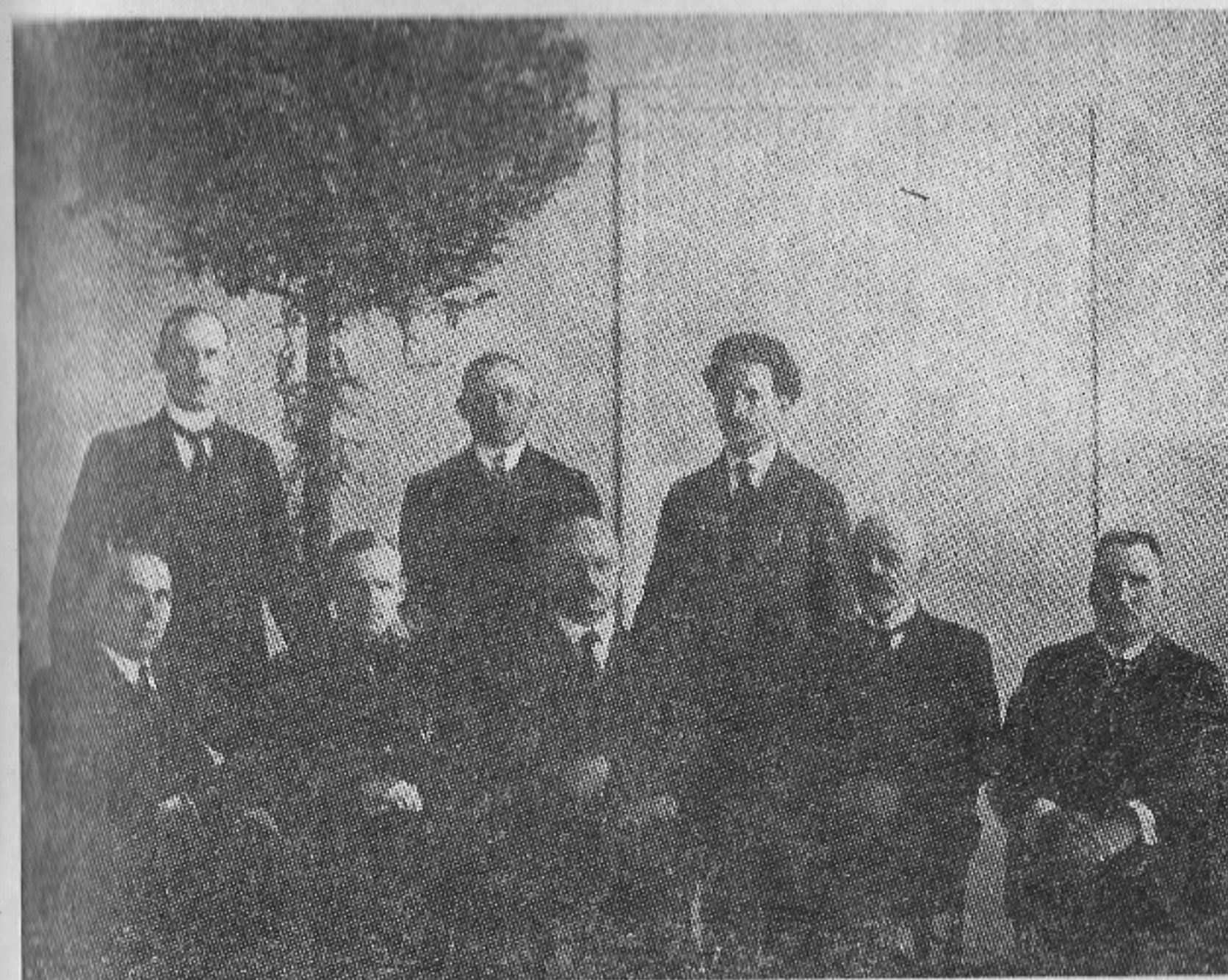
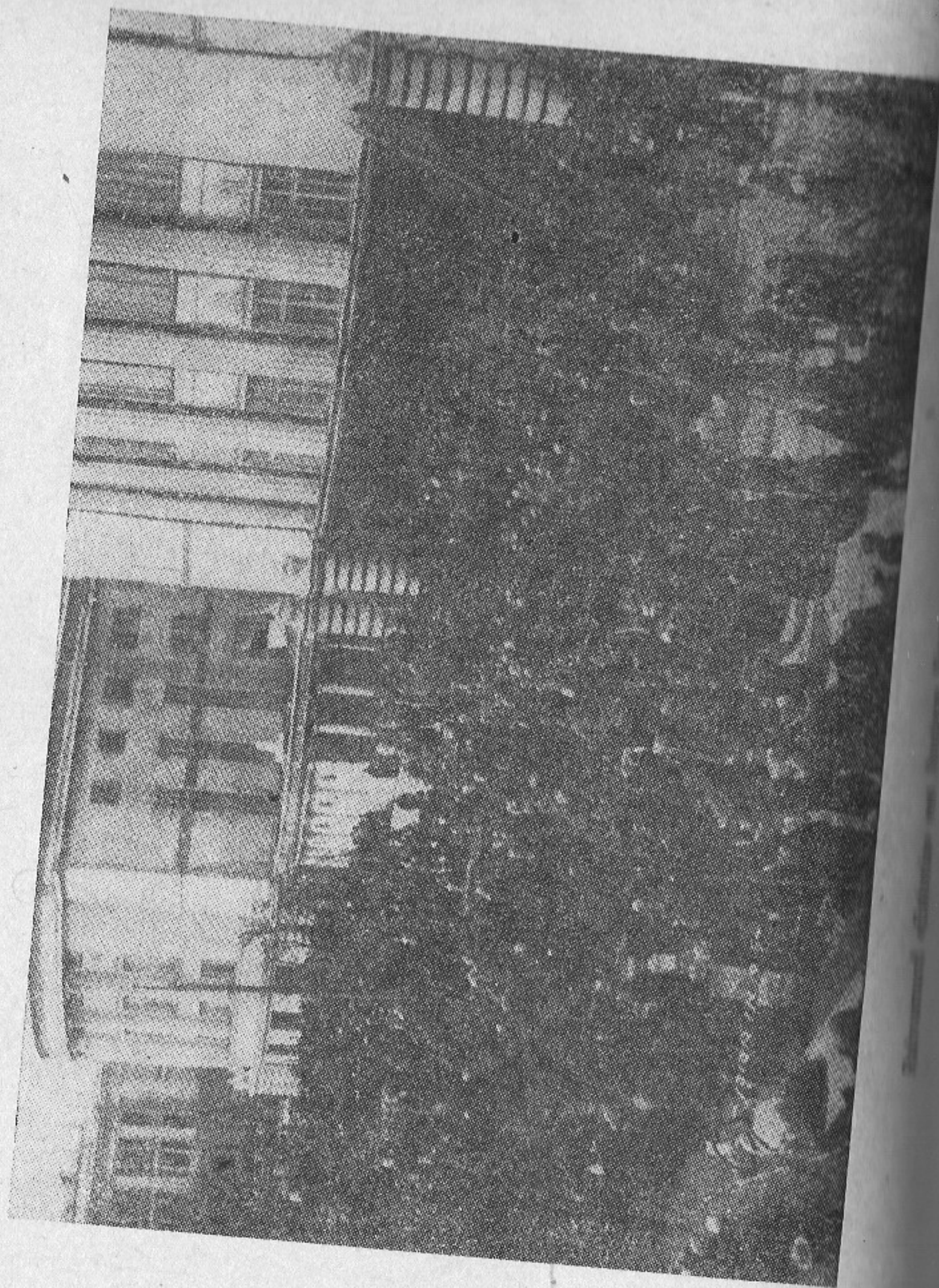
Asutavas Kogus deklareeris K. Ast 24. IV: S.-d. rühm arvab, et Asutava Kogu tähtsam ülesanne on rahu saavutada, kuid mitte iga hinna eest ja ilma mõtlemata.² Ainult s.-r. H. Kruus nõudis seal 3. V otsekohe vastaspoolele teatamist, et «valmis ollakse sõda lõpetama, kuigi liitriikidelt seks luba ei olevat ja sealt ehk koguni tahetakse käskida Eestile Petrogradi peale marssida, et lõpuks Eesti riiki kiviks lükata uuesti ülesehitatavasse Venemaasse»³. J. Seljamaa vastas käteplagina saatel keskelt ja paremalt poolt, et tee, mida Kruus soovib, võib Eestile surmahoobi tuua. «Kui rahuteele asume, siis kindlas teadmises, et võib-olla paari kuu pärast meid jälle sõjakeerdu ei kista.» Rahu olgu rahvusvaheline, mis kindlustaks Eesti iseseisvust ja sõltumatust.⁴

¹ «Kommunist» 11. V 1919.

² Asutava Kogu protokollid, Tallinn (edaspidi As. K. prot.), I istungjärg, lk. 38.

³ Ibid., lk. 321.

⁴ As. K. prot., I istungjärg, lk. 325.

Esimene Asutava Kogu poolt ametisse kutsutud Vabariigi Valitsus. Istuvad: J. Kukk (rahamin.), A. Oinas (sisemin.), O. Strandman (pea- ja sõjamin.), J. Poska (välismin.), J. Jaakson (kohtumin.). Seisavad: Th. Pool (põllu-töomin.), A. Palvadre (töö- ja hoolekandemin.), J. Kartau (haridusmin.). Pildilt puudub sel ajal välismaal viibinud kaub.-tööstusmin. N. Kõstner.

Seljamaa ja Asti seletustele vastas ka O. Strandmani valitsuse deklaratsioon 12. V: valitsuse kõige tungivam soov on saavutada rahu. Kuid rahu ei taheta teha lahus riikidest, kes Eestit seni on toetanud, ega ilma kindlustuseta, et eesti rahvas võib elada sõltumata iseseisvat elu.¹ Deklaratsioonis oli mõista antud, et liitriigid rahu vastu on, kuna palju tumedamaks jäi, et tõelisi rahumõtteid pole veel ka vaenlasel. Nähtavasti ei olnud Eesti Tööraha Kommuuna vastus Béla Kuni rahusobitusele siis Tallinnas veel teatav.

Eesti poolt ei antud Béla Kuni vahesobitusele vastust; ainult astuti samme Helsingis, et tarbe korral võiks Soomest veel abi saada. Kalmi ettepaneku peale vastas Laidoner 30. aprillil: oleks väga soovitatav abivägesid saada, et nende abil eesti sõdureile natuke puhkust anda. Kallas ja Larka esitasid palve, et Soome valitsus Eestit tunduvalt aitaks. Soome valitsus arutas siis asja koos Louhivuori, Ivalo, Honkajuuri ja Holmaga. Keelduvale seisukohale ei asutud, kuid kaheldi, kas

¹ As. K. prot., I istungjärg, lk. 458.

saaks küllalt mehi. Positiivseks tegutsemiseks moodustati väiksem komitee: Louhivuori, Ivalo, Holma, Göös, Honkajuuri, ltn. Peltonen, välisministeeriumi esindaja dr. Gummerus ja sõjamineisteriumi esindaja ooberst Tunzelmann. Esialgu kavatseti moodustada 500-meheline salk Tallinna ja selle ümbruse kaitseks. Valitsuselt taheti ohvitseri ja garantiid raha küsimuses. Raha asjus oli aga valitsus keelduval seisukohal.

Saadik Kairamo, kes just Tallinnast tulnud, arvas EAP 15. V koosolekul, et väike Soome jõud demoraliseeruks Tallinnas varsti ja tal poleks tähtsust. Ivalo, Gummerus ja Göös toetasid abiandmist. Ivalo tähendas, et tõuke uueks ettevõtteks andnud Soome valitsus, kes peab Eesti enamlusest puhtana hoidmist Soome poliitikale möödapääsmatult tarvilikuks. Dr. Winter ja Kokko kaldusid aga sinna poole, et Aunusesse tuleks enne uusi jõude koondada, sest asjad seal ei olewat head. Ooberst Tunzelmann vastas neile, et Eesti olewat strateegiliselt tähtsam kui Aunus. 500 mehestki olewat palju abi, kui nad tehniliselt hästi varustatud. Ivalo ettepanekul otsustati valitsusele kirjalikult ette panna, et ta tagaks retke majanduslikult. Valitsus seda ka tegi, andes 5 miljonit EAP käsutusse. Retke juhiks loodeti algul jäägrimajor Heiskaneni, siis jäägrikpt. Kumlini. Ringkondade esindajad, kes olid korraldanud värbamise Eestisse ja Aunusesse, pidades uue retke üle nõu, leidsid, et uue värbamisega poleks raskusi, sest Aunus enam mehi ei vajavat, kuid olewat teisi kahtlusi: kuulduki Soome ja Eesti valitsuse suhetest. Eesti valitsuse keelust baltlastele Eestisse pääseda. Tähtsam olewat aga kindlustus langenute omastele. Arvati veel, et vabatahtlikud ei saa minna Ingerisse, ilma et Karlaja maa-kaelalt samal ajal vastavat liikumist ei alustataks.¹

Selle ajaga paranes Eestis sõjaline seisukord põhjalikult: Eesti väed tungisid kaugele üle piiride.

Aprillis esitati venelaste (Ivanovi) poolt Laidonerile kava Loode-Venemaa ühisrindest — Soomest Leeduni, kes 1. juuniks vabastaks Lätimaa, 1. juuliks oleks liinil Jamburg—Pihkva—Dvinsk—Vilno ja septembri lõpuks, võttes Petrogradi, asuks Novaja Ladoga—Novgorodi—Vitebski—Mohilevi liinil. Venemaal pidi siis väge mobiliseeritama ja saavutatama ühendus Siberi väega. Selleks olewat vaja 3 armeed: Eesti—Vene — 24 000 meest, Läti—Saksa — 30 000 meest ja Leedu 30 000 meest. Ülemjuhatajaks liitriikide kindral, kelle peastaap on Liibavis.²

Laidoner tähendas,³ et see ei olewat sõjaoperatsiooni, vaid manöövrite kava, kus suurem osa oma vägesid ainult oletatakse. Saksa väed Kuramaal olewat pealegi võetud positiivse

¹ EAP protokoll 3. VI 1919.

² U — 44—73.

³ 18. IV.

suurusena, sest tõeliselt pole selge, kas nad tegutsevad enamlaste vastu või enamlastega koos. Viimane olewat tõenäolisem. Olemasolevatele jõududele tuleks panna tagasihoidlikumad ülesanded: 1) suruda ära enamlased Riia juurest Läänemere äärest ja seega võimaldada ühisrinnet; 2) korraldada Põhjakorpus ja tegutseda temaga Petrogradi suunas. Edu korral võiks ehk ka Petrogradi ära võtta. Rohkem seni ei maksa mõelda.

7. V andis polk. Dzerožinski Põhjakorpusele pealetungikäsu: kuna Pariisi telegrammi järgi Koltšak olewat saavutanud Volgamaal suurt edu ja vallutanud Kaasani ja Samaara (mis ei vastanud tõele) ning et takistada punavägede üleviskamist idasse, olewat Koltšak käskinud pealetungile minna kõigil valgetel rinnetel.

Põhjakorpuse pealetung viibis peale muu ka hõõrdumiste tõttu tema staabis ringkondade vahel, kes ise nimetasid end monarhistideks ja demokraatideks. Viimaste poolt taotleti staabist sakslaste — Krusenstjernide, Stryki, Wahli jt. kõrvaldamist ja korpuseülemale Dzerožinski asendamist Rodzjankoga. Eestlaste mõjutusel jäädgi operatsiooni ajaks ometi endise seisukorra juurde ja Rodzjanko nimetati korpuse ülemaks alles juuni alguses.

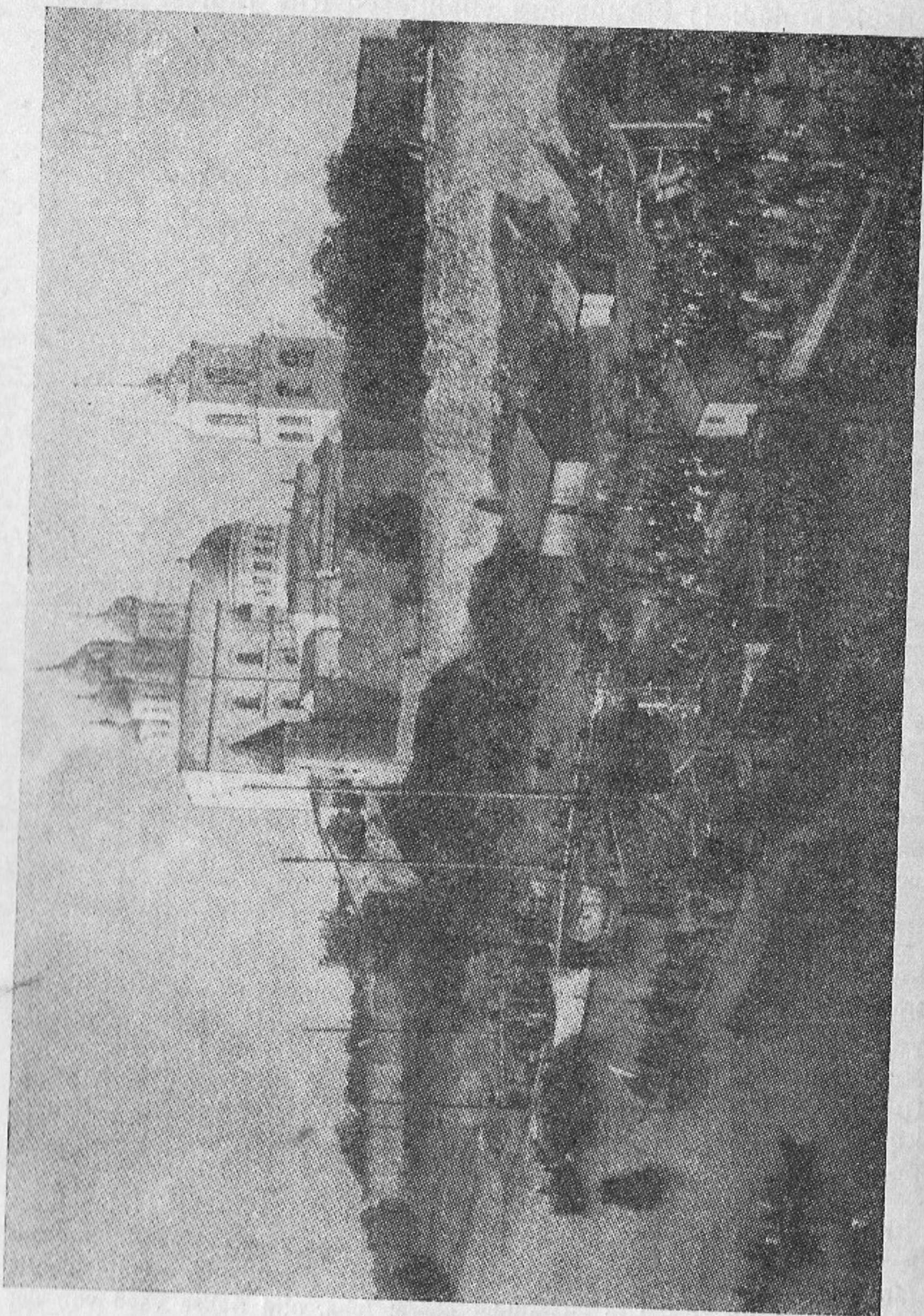

Punadiviisi ülem Ritt.

13. mail alustas Põhjakorpus pealetungi ja vallutas Jamburgi koos selle rajooniga. Sellele järgnes ootamatu sündmus lõunarindel, kus asjatundjad pidasid seisukorda muretäratavaks ja Soome teadeteohvitser Nykänen III pidas koguni soomlaste sõjadiktatuuri ainukeseks pääseteeks.¹ Pihkva all tuli Eesti punadiviisi ülem Ritt koos oma staabiülemale Maasikuga, I komm. Eesti polguga ja insenerikompaniiga Eesti poole üle ning Eesti väed vallutasid 25. mail Pihkva.

Ritti ületulekut põhjustas lootusetu meeoleolu, mis punavägede juhatuses levis samal ajal, kui Eesti väe seisukord oli kõige raskem. Berliini märtsirahutuste mahasurumisega olid lootused Saksa enamlikule revolutsioonile hääbunud. Selle asemel et enamlikku pööret teha, olid Saksa väed von der Goltzi juhatusel Kuramaal Riia alla jõudmas.

¹ Kairamo EAP 15. V koosolekul.

Eesti väed 1919. aasta kevadel Pihkvas. Väed viiakse üle Velikaja jõe.

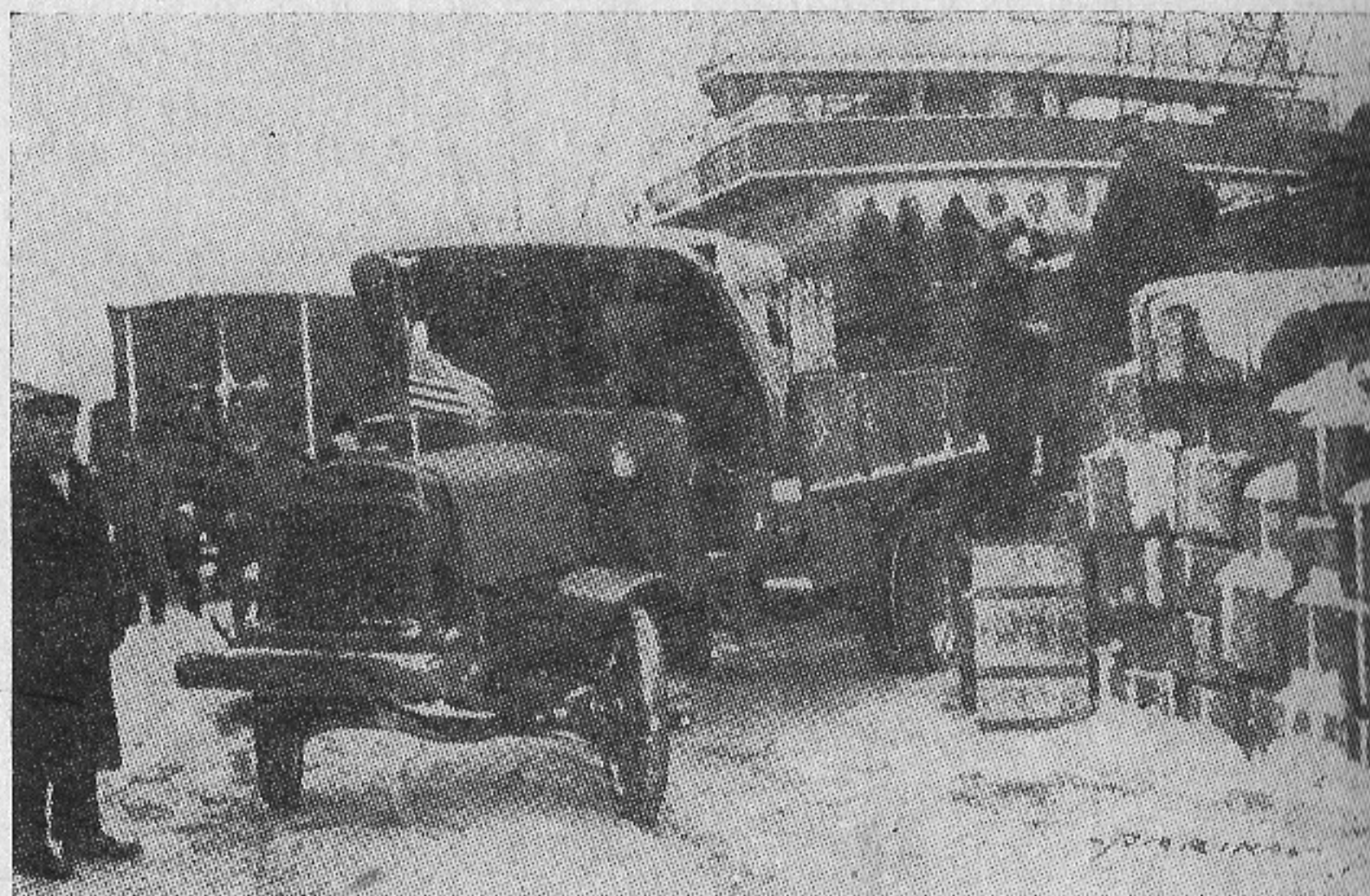
Kuid pinevus ei piirdunud läänerindega. 20. V telegrafeeris punavägede ülemjuhataja Wazetis Leninile: sõda RSFSR lõunas võtab meile ebasoodsa pöörde. Koltšaki ähvardus Volgale nõudis kõigi meie reservide üleviskamist sinna... Ukraina rindele on pandud ülesanne liikuda Bukovina kaudu Budapesti poole, kuid seda ülesannet Ukraina rinne lahendada ei suuda... Läänerinne esitab väga suurt hädahoitu, sest Läti ja Valgevene kohalike nõukogude valitsuste formeeringud osutuvad täiesti kõlbmatuiks.

See oli Koltšaki rinne, mis avaldas otsustavat mõju nii sõjaseisukorrale Eestis kui ka rahukonverentsile Pariisis. Lenin oli aprillikuus otsusele jõudnud, et kui järgnevas talveks Uural selle vabrikutega tagasi pole võetud, siis on revolutsioon kadunud. Ja see otsus viis punaväe tähelepanu läänerindelt ära.

Eesti sõjalise seisukorra paranemisest hoolimata jõudis EAP 3. juunil üksmeelselt otsusele, et Eesti abistamise aktsiooni tuleb põhimõtteliselt endisel alusel jätkata.

Soome valitsus tegi aga 7. juunil teistsuguse otsuse: et olukord olevat Eestile soodsaks muutunud, polevat enam põhjust mehi sinna saata. EAP päris veel J. Tõnissonilt Eesti valitsuse seisukohta ja järeldades sellest, et abi enam ei soovita, otsustas 16. juunil oma tegevuse likvideerida. Ingerlastele lubati väiksemal määral värvata Soomes allohvitseri ja ohvitseri tingimusel, et ingerlased jääksid Eesti ülemjuhatusse alla, aga mitte venelastega koos ei läheks. Gummerus tähendas: ingerlasi tulevat aidata, et nad saaksid mingi autonoomia, ja seda saaksid nad kergemini, kui võtaksid osa pealetungist Petrogradile.

Ikka ja jälle jooksid probleemid kokku Petrogradi operatsiooni juurde. Selle taga aga kerkis mõistatusena rahukonverentsi Vene poliitika.

Tallinna sadama pilte Vabadussõja ajast.
 Ülal: Laevale laaditakse linu, millest saadakse välisvaluutat hädavajalike
 tarbeainete ostmiseks.
 All: Ameerika Ühendriikidest saabunud toiduainete lossimine.

XIX. Pariisi rahukonverents

Üldised juhtmõtted

Üldiste juhtmõtetega ilmusid Pariisi rahukonverentsile Ameerika Ühendriigid ja Prantsusmaa. Ameerika sellepärast, et ta maailmasõtta oli seganud oma üldiste juhtmõtete, Wilsoni 14 punkti alusel, mis nüüd pidid saama rahu aluseks. Prantsusmaa aga oma mõtlemisviisi pärast, mis igal pool nõuab loogilisi juhtmõtteid.

Ometi olid nendegi juhtmõtted vastuolus mitte ainult üksteisega, vaid ka iseendaga. Ameerika oli kõige tungivam rahvaste enesemääramise õiguse asjus, kuid samal ajal seisis kõige ägedamalt vastu suveräänsuse puudutamistele. Prantsusmaa kõikus niisama kahe juhtmõtte vahel: rahvaste enesemääramise õigus ja sellega vastuolus seisev Prantsusmaa julgeoleku kindlustus Reinimaal. Inglismaa püüdis luua stabiilsuse maksimumi Euroopas, kuid ühtlasi toetas reparatsioone selle stabiilsuse kulul. Itaalia taotles Mazzini rahvaste enesemääramise poliitikat, samal ajal aga ka selle vastu käivat slaavlastevastast Londoni lepingut.

Kõige suuremaid lootusi pandi siis president Wilsonile, kes rahukonverentsile sõitis kui maailma vahekohtunik. Tema 14 punktist, mis vaherahu aluseks võetud, nõudis p. VI kogu Venemaa evakueerimist ja kõigi küsimuste lahendamist sel kombel, et Venele võimalust pakkuda oma poliitilist arengut iseseisvalt määrata ja teda tema enda valitud asutistega vabade rahvaste peresse vastu võtta.

14 punkti oli vaja nüüd tõlgendada. See töö langes 1918. aasta oktoobri lõpul president Wilsoni lähema sõbra ja nõuniku kolonel House'i peale, kes poolteist kuud enne presidenti Euroopasse jõudnud.

House seletas, et Venemaa piire ei saavat enam võtta endise Vene keisririigi piiridena, sest juba punkt XIII kõneleb iseseisvast Poolast ja mis Poola suhtes kehtiv, seda peab kindlasti tunnustatama ka soomlaste, leedulaste, lätlaste ja võib-olla ka ukrainlaste kohta, kes pärast 14 punkti formuleerimist tõusnud ja kellele kahtlemata ka tulevat anda vaba arene-

¹ House, The intimate papers of Colonel, New York (edaspidi House), III, lk. 340.

mise võimalus. Venemaa rahvuste probleemi komplitseerivat aga kaks tõsiasja: 1) neil olevat vastandlikud nõuded ja 2) nende maade evakueerimisele võivat järgneda enamlikud revolutsioonid. Igal pool tulevat seal konsulteerida tõelist pärisrahvast pigemini kui valitsevat ja omavat klassi. Seega tuleks rahukonverentsil tunnustada rida *de facto* valitsusi, kes esindavad soomlasi, eestlasi, leedulasi, ukrainlasi — tingimusel, et nad kokku

Kolonel House, president Wilsoni usaldusmees ja välispoliitiline nõuandja.

kutsuvad oma rahvuskogud *de jure* valitsuste loomiseks, niipea, kui rahukonverents on neile uutele riikidele piirid tõmmanud võimalikult etnilistel alustel, kuid igal juhul reserveerides takistamatu majandusliku transiidi õiguse.

Dünastilisi sidemeid Saksa, Austria ega Romanovite vürstidega ei tulevat lubada. Uute riikide föderaal-suhteid tulevat igati soodustada. Bresti lepingu tühistamisest ei tohtivat järeldada nende riikide tolli, raha, raudteede jne. liidu keeldu. Samadel tingimustel võivat nendega födereeruda ka Suur-Venemaa. Rahukonverents kutsuks teda esinduslikku valitsust looma, kellele liitriigid pakuksid igasugust abi. Saksa vägede evakueerimisega pidavat rahukonverents seal saama puhta tahvli, millele kirjutada poliitika kõigi Venemaa rahvaste jaoks. Mis aga sel puhul teha, kui esinduslikku valitsust Venemaal ei saa, sellest polnud midagi öeldud.¹

See tõlgendus, kus Vene muurahvastele oli kaugelt rohkem vastu tulnud kui hiljem Ameerika poliitikas teostus, ning kus Romanovid koguni ühel pulgal Saksa ja Austria kroonikandjatega keelu alla pandud, kiideti Wilsoni poolt heaks ja võeti liitriikide poolt üldjoontes vaherahu aluseks.

Samal ajal pidas aga Wilsoni välissekretär Robert Lansing rahvaste enesemääramise õigust dünamiidiks, mis tuhandete elusid hakkab maksma, tekitades lootusi, mis kunagi ei teostu, ja käies vastu Ameerika enda arengule. Lansing on hiljem südamest rõõmus, kui Wilson oma põhimõtteist Venemaa suhtes loobus, ilma põhjusi seletamata.²

¹ House, IV, lk. 163, 202 jj.

² Lansing, Robert: The Peace Negotiations, N. Y., 1921 (edaspidi Lansing), lk. 97.

Ohendriikide president Wilson saabumas Pariisi rahukonverentsile. Paremal Prantsuse president Poincaré.

Prantslastel oli peaminister Clemenceau ülesandel A. Tardieu valmistanud kava rahukonverentsi jaoks. Seal oli juhtivate põhimõtetenämu seas märgitud rahvaste enesemääramise õigus, kombineeritud vähemusrahvaste õigusega. Piire pidi aetama eeskätt rahvaste enesemääramise õiguse, siis rahvaste üheõigusluse ja lõpuks etniliste ja usuliste vähemuste õiguste järgi. Vene probleeme pidi käsitletama kõige viimases järjekorras, et rahvused saaksid aega vähemalt osaltki organiseeruda, oma soove korralikumais tingimustes formuleerida ja asuda mitmesuguste etniliste rühmade vahel kokkulepetele. Prantsuse delegaatidest rahukonverentsil käsitlesid Vene probleeme välisminister S. Pichon ja tema abi Berthelot, uute riikide statuute — Berthelot.¹

Prantsuse kava teine visand oli soovitanud veel uut põhimõtet: võitjate ennesõjaaegsete territooriumide puutumatust. Selle visandi järgi pidi Vene huvitsid rahukonverentsil kaitsma liitlastevaheline komitee Vene nõunikega. Kava kolmandas visandis seisis, et konverentsil oleksid muu seas ka Vene, Poola ja Balti komisjonid.

Rahukonverents jättis Prantsuse agenda vastu võtmata, nagu Tardieu kaebas — anglosakside instinktiivse vastuseisu tõttu ladina mõtlemisviisi süstematiseeritud konstruktsioonidele.

Tardieu teises visandis vilksatanud juhtmõte — võitjate territooriumide puutumatusest — pidi eriti Venemaa suhtes väga teravas vastuolus seisma Tardieu enda poolt tunnustatud rah-

¹ Tardieu, A.: La paix, Paris, 1921 (edaspidi Tardieu), lk. 97 jj.

vaste enesemääramise põhimõttega. Võimalik, et ka selle tõttu langes see Prantsuse lõplikust kavast välja. Seegipärast ei jätnud ta oma varje heitmata rahukonverentsi töödele.

Rahukonverentsi juhtmõtted Vene probleemide suhtes olid seda õilsamad, mida kaugemalt, filosoofilisematest kõrgustest nad projitseeriti. Kuid just see kaugus sai põhjuseks, et neile langes tegelikult osaks kõige vähem tähelepanu.

Prinkipo

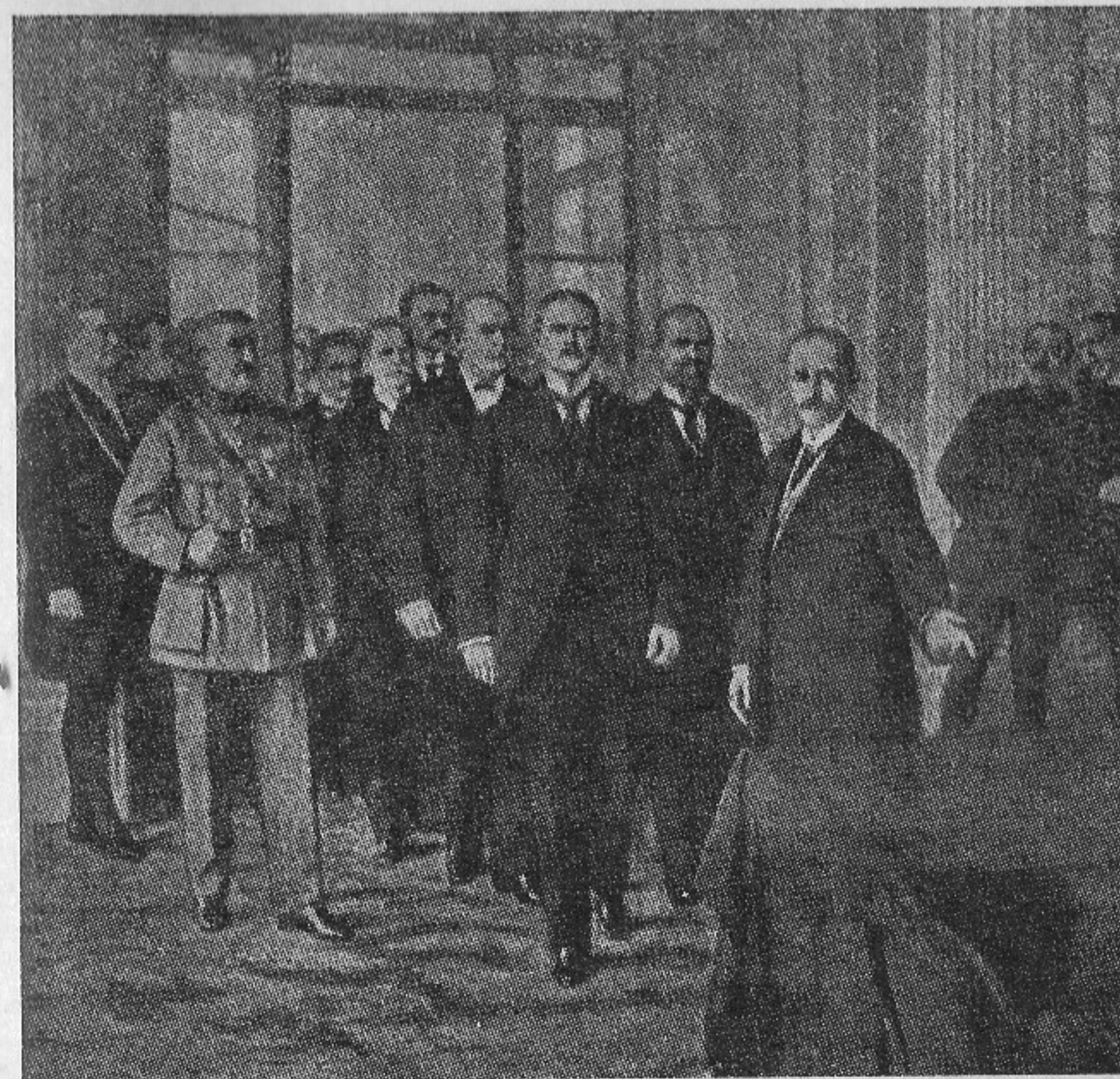
Rahukonverents leidis maailmasõjas kokkuprahvatanud Euroopa äärmises segaduses, mida vaherahu aina suurendas. Ida-Euroopas käisid lahingud, kuid juriidiliselt sõda ei olnud. Reini ja Doonau ääres kehtis juriidiliselt sõjaseisukord, aga tegelikult oli sõda lõppenud. Selles tohuvabohus oli isegi raske öelda, kus on liitlased või kus vaenlased. Foch ei suutnud otsustada, kas Ukraina on vaenlane või liitlane, sest et juriidiliselt oli ta neutraalne, tegelikult aga Lvovis vaenlane ja Odessas liitlane.

Kõige selle tõttu tekitas suurimaid raskusi küsimus, keda rahukonverentsile kutsuda. Lõpuks kutsuti 32 riiki ja dominiooni. Neist olid ainult 14 vastuvaidlematud liitlased. Uutest riikidest olid ainukesed kutsutud Poola ja Tšehhoslovakkia, Venemaa ja Soome kutsumine oli ette pandud, kuid tagasi lükatud.

Prantslaste vaated läksid anglosakside omadest Vene küsimuses juba enne rahukonverentsi algust järsult lahku. Prantsuse valitsus pooldas interventsiooni. Prantsuse mõjupiirkonnas Jassys peeti 14.—23. nov. 1918 Vene poliitikategelaste konverents, mis palus liitlastelt 150 000 meest, et need asendaksid Saksa okupatsiooniväed Ukrainas ja Lääne-Venemaal, kelle varjus siis Vene valged koondusid otsustavaks pealetungiks enamlusele. Venemaa ajutiseks riigikorraks pidi saama sõjaline diktatuur, mida Lõuna-Venemaal teostaks kindral Denikin. Parempoolsete kandidaat suurvürst Nikolai Nikolajevitš jäeti kõrvale.

Denikinile lubatigi 12 Prantsuse ja Kreeka diviisi appi saata. Clemenceau kiitis 13. XII 1918 selle nõu heaks ja 19. XII hakkasid diviisid Odessas maabuma. 29. XII seletas välisminister Pichon parlamendis, et liitlaste plaaniks olevat «cordon sanitaire» — tervishoiuvöö väe loomine enamluse ümber.

Anglosaksid olid tagasihoidlikumad. Nad arvasid üldseisukorda Euroopas liiga pinevaks selleks, et interventsiooni saaks korraldada. Nad kaldusid isegi Saksamaas otsima kaitsevalli enamluse vastu. Kolonel House hoiatas, ärgu tõugatagu Saksamaad liiga raskete tingimustega enamlusesse, mis vilka

Elevusrikkamaid hetki Pariisi rahukonverentsilt: Saksa delegatsioon krahv Brockdorff-Rantzau eesotsas ilmub 7. mail 1919 Trianoni lossi rahukonverentsilt vastu võtma rahulepingu tingimusi. Vastust nõuti sakslastelt 15 päeva jooksul, kuid viimased viivitasid esitatud tingimustele allakirjutamisega. Selle viivituse mõju avaldus tugevasti ka meil, kuna Saksa valitsus kaldus nüüd agressiivsemale idapoliitikale, mis väljendus muu seas von der Goltzi kallaletungis Eesti vabariigile. Saksamaa kirjutas rahulepingule alla alles 28. juunil 1919.

hädaohtu ka Lääne-Euroopa. Clemenceau keeldus siis tunnustamast, et Prantsusmaal oleks mingit enamluse hädaohtu. Lloyd George mõõnis, et Inglismaal võiks säärane seisukord loodud saada, ja mõlemad nõustusid, et Itaalias võib kõik juhtuda.

Oma 29. XI tegevuskava Venemaal hakkasid Inglise valitsuse liikmed üldvalimiste lähenemisel varsti liiaks pidama. Idakomitees soovitasid 9. XII

välisminister lord Balfour ja tema abi lord Cecil Kaukaasiasse mitte minna. Järgmisel päeval soovitas Lloyd George väed Murmanskist ära tuua, sest sealne okupatsioon olevat ebapopulaarne. Temale vastas kindralstaabi ülem sir H. Wilson, et inglased ei võivat seal teisi liitlasi üksi hätta jätta.

President Wilson tahtis Litvinovi kaudu enamlastelt pärida, mis tingimustel nad nõustuksid rahu tegema. Inglismaale teatas ta, et Ameerika tahab oma väed Venemaalt ära tuua, «tahab lasta Venemaad praadida tema enda soustis ja — oma lubadustes», nagu sir H. Wilson oma nimekaimust mürgiselt tähendas. Kui Lloyd George Ameerika seisukohtadest 1918. aasta detsembri viimastel päevadel Inglise sõjakabinetile teatas, ütles sir R. Borden, et enne rahu ei saa, kui Vene küsimus

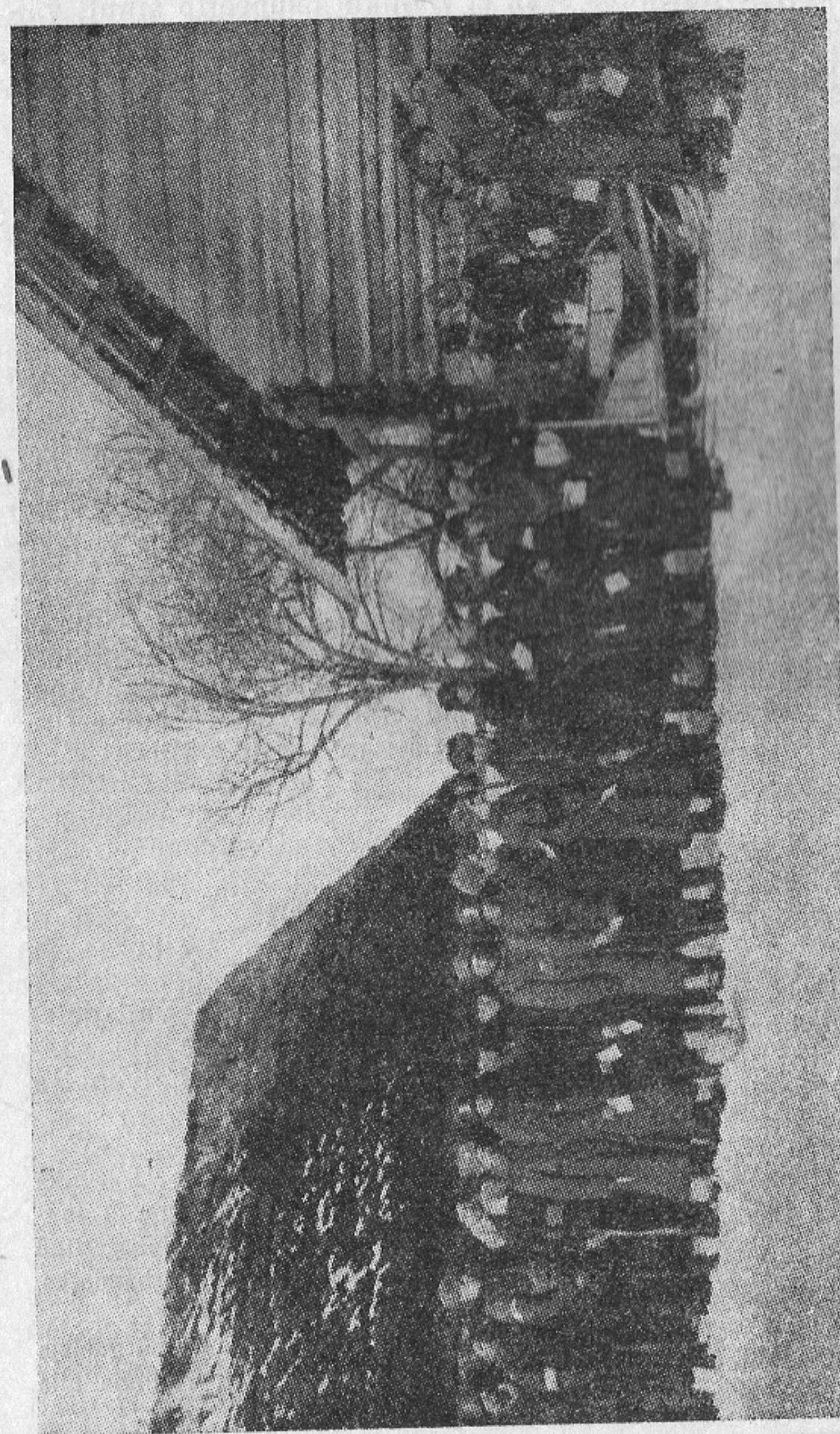
André Tardieu.

on lahendatud. Järgmisel päeval võttis sir H. Wilson seal samas Vene küsimuse üles ja nõudis mingit poliitikat; sedasama küsis adm. Fremantle Baltimaakohta. Otsustati võtta Vene rahuküsimus Pariisi rahukonverentsil esimeseks arutusaaineks, seni aga kästi sõjalaevastik Läänemerelt tagasi kutsuda. «Tagajärjeks on,» tähendas sir H. Wilson oma päevikusse, «et kõigil vaestel eestlastel ja teistel loigatakse kõrid läbi. See kõik tuleb sellest, et meil pole Venemaajaoks poliitikat.»

Väga süngeid ennustusi uue 1919. a. kohta märkis Inglise kindralstaabi ülem siis oma päevikusse: «President Wilson diskrediteeritakse... Enamlus hirmutab mind. Enamlased lähenevad Tallinnale, Riiale ja Vil-

nole ja varsti jõuavad Poolamaale. Ei meeldi see mulle.»¹

Lloyd George pani 5. I 1919 liitlastele ette korraldada Venemaal vaherahu ja kutsuda kõik Vene sõdijate poolte esindajad Pariisi, «nagu Rooma kutsus kokku kaugete maksumaksjate riikide juhte, et nad aru annaksid oma tegudest». Liitriikide

Asutava Kogu valimised rindel. Sõjaväelastest koosnevad valimistoimkonnad külastasid valimispäevadel majutuspaiku, kaasas hääletamiskast.

¹ Callvell: Field-marshal sir Henry Wilson, London, 1926 (edaspidi Callvell), II, lk. 159.

valitsusjuhtide esimesel eraviisilisel nõupidamisel Pariisis 16. jaanuaril tuli see küsimus kohe arutusele.

Lloyd George tähendas seal, et Denikin okupeerib ainult väikest nurka Musta mere ääres ja Koltšak näib olevat südames monarhist. Vene poliitikas nägi Lloyd George kolme võimalust: 1) sõjaline interventsioon, 2) *cordon sanitaire*, 3) Vene rühmade esindajate kutsumine Pariisi.

Viimase puhul vastas Clemenceau rõhuga, et ta enamlasti mingil tingimusel Prantsuse pealinna ei lase. President Wilson pani siis ette kutsuda venelasi kuhugi Saloniki kanti, kuhu läheksid ka liitriikide esindajad.

See ettepanek võeti vastu. 21. jaanuaril luges Wilson rahukonverentsi kümnenõukogule ette Ameerika Londoni saatkonna liikme W. H. Buckleri raporti selle hiljutisest kõnelusest Litvinoviga Helsingis ning 22. jaanuaril avaldas rahukonverents kutse Venemaa valitsustele ja rühmadele tulla 15. veebruariks kokku Prinkipo saarele Marmara meres, mis ajaks neil omakeskis vaherahu tuleks teha.¹

Vene valgete valitsused lükkasid selle kutse järsult tagasi. Vene nõukogude valitsus võttis pärast mõningat viivitust kutse tingimisi vastu, kuid ei rääkinud midagi vaherahust. Nõukogude Stockholmi saadik Vorovski seletas, et vaherahu tingimus ei käivat igatahes mitte Eesti sõja kohta, kus Vene punavägesid osa võtmas ei oleval.² Ainukesed valitsused, kes kutse tingimusteta vastu võtsid, olid Eesti, Läti ja Leedu valitsus.

Eesti välisdelegatsioon

Jõudes 31. detsembril 1918 Londonisse, oli Eesti välisdelegatsioonil esimeseks mureks astuda samme sõjalise abi saamiseks — oli ju siis seisukord Eesti rindel kõige halvem ja punavägi vaevalt 35 km kaugusel Tallinnast.

Et välisminister lord Balfour oli juba Pariisi sõitnud, võttis J. Poska 1. I 1919 vastu tema abi lord J. Cecil. See ütles kindla sõnaga, et Inglismaa inimeste abi ei saa anda, sest Inglise vägi olevat mobiliseeritud ainult sõjaks keskriikide vastu. Kui paluti luba vabatahtlike värbamiseks, arvas Cecil, et sellest katsest midagi välja ei tuleks.

Relvade saamiseks olid A. Piip ja J. Tõnisson juba 16. XII märgukirja andnud. Nüüd paluti veel raha, toiduaineid ja sõjalaevastiku Tallinna alla sõitmist.

¹ Temperley, VI, lk. 312.

² «Morning Post», Londoni ajaleht (edaspidi «Morn. P.»), 8. II 1919.

Cecil lubas abipalved võtta arutusele erikomisjonis eestlaste osavõtul. See astus kokku välisministeeriumi Vene osakonna juhataja Gregory eesistumisel alles 6 päeva hiljem — nagu Poska oletas, seepärast, et Inglise abiaktsioon juba teistes liitlastes, eriti prantslastes umbusaldust oli äratanud. Komisjonis tunnistati Eesti nõuded enam-vähem õigeks, kuid tähendati, et kõik olenevat nüüd Pariisi rahukonverentsist ja et ilma liitriikide nõusolekuta ei võivat Inglismaa raha ega relvi anda.

Selle vastuse peale ruttasid eestlased Pariisi, kus algas käimine Pontiusse juurest Pilatusse juurde. Sõjaseisukorra murrang Eesti vägede kasuks parandas nende heaks meeleolu: lubati põhimõtteliselt nii relvi kui raha. Kuid tonnaaži puudus põhjustas saatmisraskusi ja alles vastukaupade (paber, puu, lina) lubamine kergendas asju.

Iseseisvuse asjus sai Poska Inglise valitsuse esindajalt mulje, et neil on olemas kava Eestit Venemaast täitsa lahutada. Ameerika ja Itaalia seisukohad jäid esialgu teadmatuks. Prantslased ütlesid, et nad veel mingile kindlale otsusele pole jõudnud, kuid kaudselt avaldasid oma sümpaatiid.

Kokku võttes olid eestlaste väljavaated siis, nagu sõnastas J. Tõnisson, et «välise abi peale ei tohi palju lootust panna. Ainult relvi ja vahest ka rahaabi laenu kujul on lähemal ajal loota. Vene enamlaste tagasitõrjumiseks on aga rahvusvahelist sõjavõimu Eestis alles siis loota, kui Eesti iseseisvus rahukonverentsi poolt tunnustust leidnud ja iseseisev Eesti vabariik on kitsama või laialisema rahvasteliidu liikmete hulka vastu võetud. Seda ei ole aga rahukongressi ülesannete mitmekesiduse ja rahvusvaheliste arutuste pikalduse pärast enne kevadet oodata».

Inglastest oli Läti välisminister Meierovics mulje saanud, et Balti riike just tugevasti toetama ei hakata, kuid ka ära uppuda ei lasta.

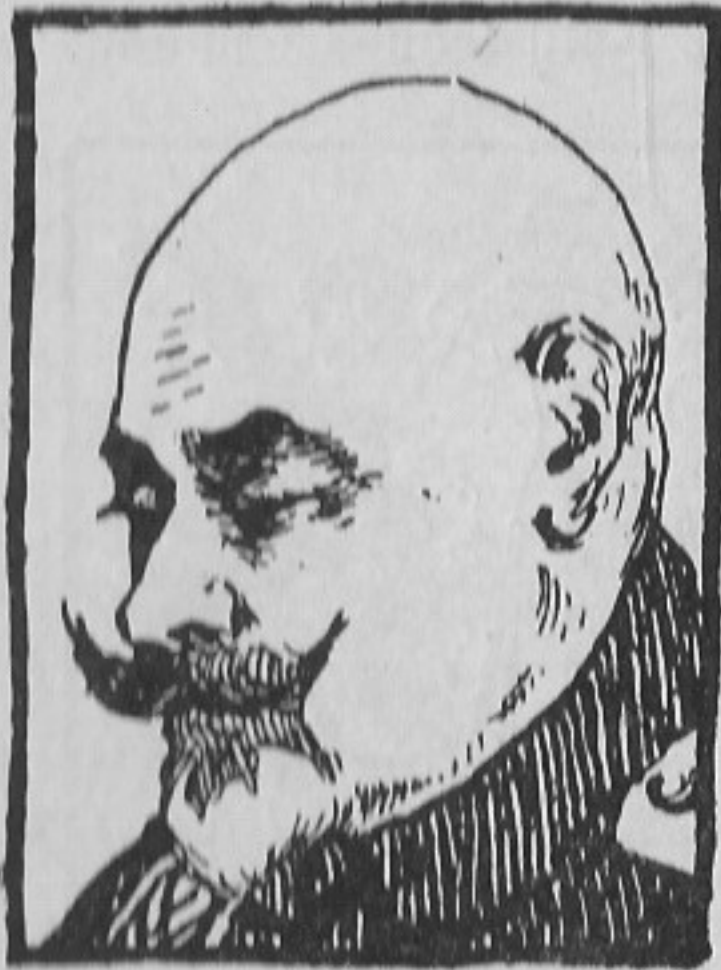
Vene interventsiooni suhtes oli välisdelegatsiooni seisukoht ennem vastu kui poolt.

Venemaa valiku ees: kas alistuda tsaariaegse kindrali või enamlaste meelevaldale? Belseni šarž 1919. a.

«Interventsioon on sellest küljest hea, et ta meie võitlust enamlaste vastu lõpetaks ja meie rahvast loova töö juurde minna laseks, seda enam, et karta on, et me üksi Vene enamlusele kaua vastu panna ei jaks, ka kui sõjariistu ja raha küllalt oleks. Teisest küljest peab aga silmas pidama, et kui Venemaal enamlaste valitsus rahukonverentsi lõpuni püsib, meie aga oma piire sissetungijate vastu kaitsta jõuame, siis ei või mingit kahtlust olla, et me Venemaast ilma raskusteta lahti saame.»

Need kaalutlused, teatas J. Poska 25. jaanuaril Pätalle, olevat välisdelegatsiooni sundinud pigem Vene interventsiiooni vastu olema. Kuid nähes, et see

Kindral Denikin.

oleneb võimalusest, kas Eestil on jõudu umbes kuus kuud enamlastele vastu panna, paluti asja kodunt selgitust.

Prinkipo kutse puhul, kus oli tähendatud, et see ei käi Soome ega Poola kohta, arvas välisdelegatsioon esialgu, et see pole ka Eestile määratud — on ju Eesti end iseseisvaks kuulutanud ja tema iseseisvus liitlaste poolt *de facto* tunnustatud. Kui aga Berthelot seletas, et kutse on ka Balti riikidele mõeldud, ja ameeriklased andsid nõu kutset vastu võtta, anti 10. veebruaril ühiselt teiste piiri-riikidega Pichonile jaatav vastus. Välisdelegatsiooni juhtmõtteks oli sealjuures, et rahukonverents on

rahu ja korra loomise terves maailmas enda peale võtnud.

«Kui nüüd konverents leiab, et nende eesmärkide kättesaamiseks on vaja seda sammu teha, siis peaksime seda soovi täitma, sest muidu võib ju ta meie asjad Jumala hooleks jätta... Pealegi on meil väike lootus, et ehk läheb korda Marmara mere saarel midagi enamlaste käest saada. Praegustes oludes ei ole võimatu, et inglased ja ameeriklased enamlaste valitsust teatava reserviga tunnistavad ja temaga läbikäimist algavad, meid aga nad enamlaste alla mingil kombel ei anna, — noh, siis peab asi üsna hästi minema.»¹

Henry White, üks Ameerika peadelegaatidest, oli kutse vastuvõtmisest nii rõõmus, et oma haigetest jalgadest hoolimata üles kargas. Eesti *de facto* tunnustamine, seletas ta 12. veebruaril Piibule, olevat seepärast viibinud, et Euroopat Ameerikas liiga vähe tuntakse. Igatahes ei tegevat aga Ameerika mingit takistust Eesti tunnustamisele, kui teised suurriigid sellega välja tulevad — enesemääramine seisvat ju 14 punktis.

¹ Poska 13. II 1919.

Prinkipo läbikukkumine

Prinkipo tähtpäeva lähenemisega kerkis Vene küsimus Inglise sõjakabinetis 12. veebruaril jälle üles. Vene valgete loobumise tõttu oli loodetud konverents nurjumas; tahet enamlaste vastu sõjaoperatsioone alustada aga ka ei olnud. Kindral sir H. Wilson, kes oli juba kaotanud lootuse Vene valgetesse, tähendas, et ainuke pääsetee on Venemaalt Inglise väed ära tuua. Mingile otsusele ei jõutud.

Ka Prantsusmaal hakati jälle Venemaa asjadest huvituma. Välisminister Pichon soovitas vastu tulla Mannerheimi palvele ja kiirustada tema poolt soovitud ohvitseride saatmist Soome. Prantsuse missioonist Soomes soovitas ta eraldada ohvitseri ka Eestisse, Lätisse ning Judenitši juurde. Judenitšile soovitas Pichon anda seda väga minimaalset toetust, mida see küsinud, nimelt osa Inglise, osa Prantsuse ressurssidest.

Kui Clemenceau päris 1. veebruaril Pichonilt seisukohta Balti riikide abipalvete asjas, vastas see, et niihästi moraalsel põhjustel kui ka Prantsuse enda huvide tõttu ja et sealt täpsemalt informatsiooni saada, olevat soovitatav abipalvetele nii laialt kui võimalik vastu tulla, andes sõjavarustust ja isegi instruktoreid ning saata sõjamissioonid, kes võiksid enamlaste vastu võitlevatele valitsustele nõu anda.

Parajasti enne president Wilsoni ärasõitu Ameerikasse ruttas Briti sõjaminister W. Churchill 14. II Pariisi ja küsis rahukonverentsilt, kuidas jääb Venemaaga: kas Prinkipost veel kinni pidada või mitte? Kui ei, siis kas sõdida või rahu teha?

President Wilson vastas, et ta ei tea lahendust Vene küsimusele. Ta tahaks väga kõik liitlaste väed sealt ära tuua ja kui vaja, oleks valmis üksigi enamlastega Prinkipol läbi rääkima. Ei tule aga sellest midagi, siis olevat ta valmis ühes teiste liitlastega kõigiks sõjalisteks sammudeks, mis leitakse olevat otstarbekohased, et venelasi aidata.

Järgmisel päeval, 15. II arutati rahukonverentsil Prinkipo asja juba ilma Wilsonita. Peale Balfouri ja Churchilli olid ka Lansing ja House selle poolt, et veel kord kutsed saata ja tähtpäev määrata. Clemenceau oli aga hoopis Prinkipo vastu. Sonnino tuletas siis meelde, et esimeses kutses seisis juba tähtpäev — tänane päev —, seega on uus ülearune. Churchill soovitas veel kord Prinkipo kutset korrata, ei tule aga sellest midagi välja, siis rahukonverentsi 48 komisjonile lisaks juurde asutada veel üks komisjon, kes uuriks sõjalise interventsiiooni võimalusi Venemaal. Kuid kohe avaldati kartust, et säärase komisjoni kokkuastumine võiks publikule teatavaks saada ja rahutust tekitada. Balfour soovitas lihtsalt anda küsimus arutada sõjameestele, kes igaüks eraldi esitaksid oma aruanded. Clemenceau tähendas pilkavalt, kui imelik pilt see on, et maailma võitjad kokkuvad tagasi palja mõtte ees anda oma sõjalistele nõunikele uurimiseks küsimus, mida

Eesti välisdelegatsiooni läbirääkimised venelastega

kogu maailm peab Euroopale eluliselt tähtsaks. Balfouri ettepanek võeti vastu, sir H. Wilson tähendas aga oma päevikusse, et ta kunagi veel pole näinud tsiviliste («the Frocks») nii sügavasse võimetusse langevat.

Churchilli algatus ei meeldinud Lloyd George'ile. Ta telegrafeeris Londonist hoiatuse, Inglismaa olevat hädasohtlikus seisukorras, sõda enamlastega olevat täiesti võimatu. Inglise regulaarväge ei saavat selleks kasutada ja ka vabatahtlikke ei võiks nii palju värvata, et see kulukaks läheks ja oma regulaarväe arengut takistaks. Venemaad tulevat nii palju aidata, et ta iseennast päästaks. Ei kasuta ta juhus, siis tähendab see, et ta enamlastest vabaneda ei soovi või et tema pääsemine on juba võimatu.

Sir H. Wilson.

Sir H. Wilson koostas siis memorandumid, kus soovitas Põhja-Venemaad evakueerida, instruktorite staabid jätta ainult Denikini ja Koltšaki juurde. Taga-Kaukaasia aga üle anda Itaaliale. Kui kabinet ka selle heaks kiitnud, kõneles sir H. Wilson 26. veebruaril Pariisis Fochiga, kes ka nõustus, lisades juurde, et tal ei olewat ei Denikinisse ega Koltšakisse usku. «Ma kardan, et minagi ei usu,» vastas sir H. Wilson.

Veel võeti Ameerika ja Inglise poolt ette sondeeringuid rahu võimaluste üle enamlastega, millel aga ei olnud tulemusi. Ameerika rahudelegatsiooni liige W. C. Bullitt läks 18. veebruaril Venemaale, et tuua täpseid tingimusi sõja lõpetamiseks. Tšitšerinilt ja Litvinovilt sai ta 14. märtsil pakkumise rahu tegemiseks status quo alusel, mis pidi kehtiv olema 10. aprillini. Pakkumist pidas Lloyd George tähtsaks ja soovitas seda avaldada, kuigi kartis, et Briti avalik arvamus oleks selle vastu. President Wilson keelas aga avaldamise ära.

Teise katse tegi dr. F. Nansen, arvatavasti Ameerika tootlusdiktaatori Hooveri soovitusel. Ta pani 3. aprillil ette mittepoliitilise komisjoni erapooletul juhtimisel Venemaa altamiseks, millega nelja nõukogu nõustus tingimusel, et see kohalikke vaherahusid eeldaks. Ettepanekule vastas Tšitšerin, et nõukogude valitsus olevat valmis otse liitriikidega läbi rääkima. Nagu Prinkipo ja Bullitti missioon, jäi seegi ettepanek tulemusteta.

«Meie plaan on katsuda venelasi nii kaugele viia, et nad vabatahtlikult meie iseseisvusega nõustuksid. See on küll raske ülesanne, aga võimatu see pole. Seesugusel nõusolekul oleks suur tähtsus meie tuleviku kohta ka siis, kui me oma iseseisvuse vastu venelaste tahtmist kätte saame, ehk õigem öelda, kui nad oma nõusolekut ka vastu enese tahtmist avaldavad.» Nii kirjutas Poska 25. jaanuaril K. Pätsile.

Londonis oli Kerenski Poskale öelnud, et läänepiirirahvaste küsimusi ainuüksi föderatsiooni alusel võib lahendada. Ufa direktoriumi kukutamiseks oli aga Kerenski kaotanud viimse mõju Vene tegelikus poliitikas.

Vene valgete valitsuste esinduseks oli Pariisis jaanuari alguses loodud poliitiline konverents, kelle esimeheks oli endine ajutise valitsuse peaminister vürst G. Lvov, liikmeteks Denikini välisminister Sazonov ja Arhangelski valitsuse juht Tšaikovski, abideks Vene saadikud Pariisis, Londonis, Roomas, Madridis ja Washingtonis.

Kerenski maapägasena Pariisis.

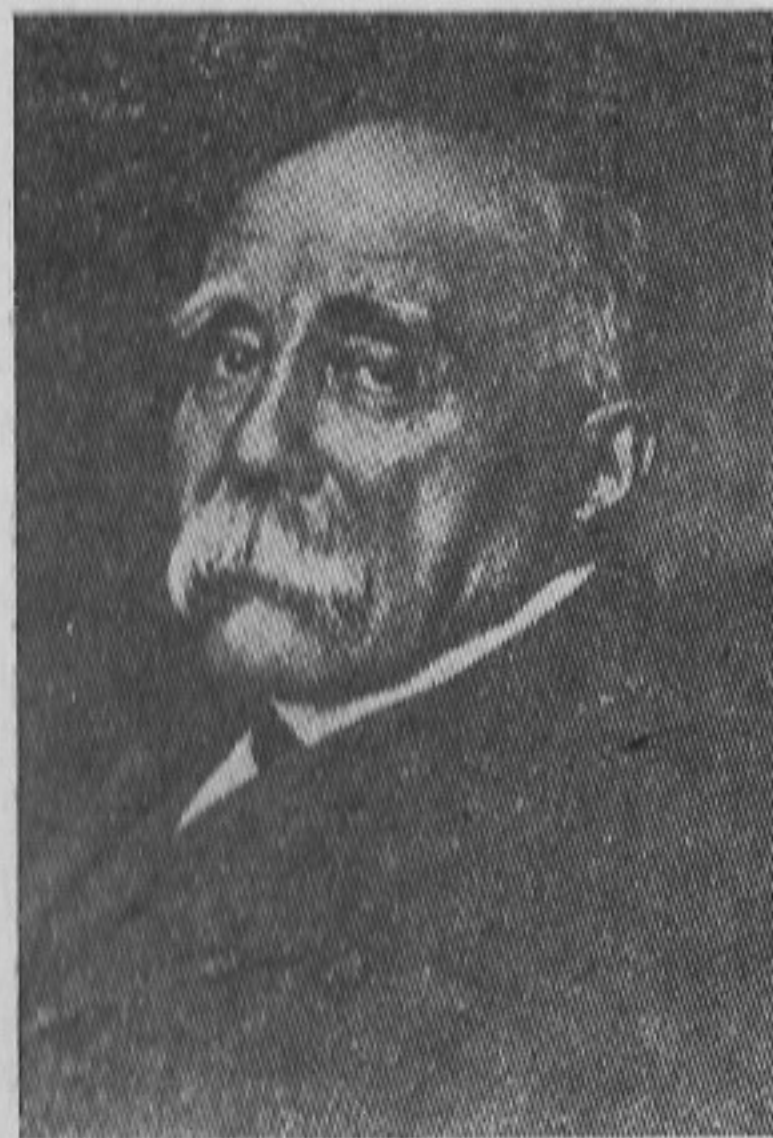
Vürst Lvoviga oli Poskal Pariisis 19. I kokkusaamine. Lvov algas küsimusest, mis otstarbega Poska Pariisi sõitnud. Poska vastas omalt poolt küsimusega, kui kaua veel enamlasted võiksid Venemaad valitseda. Lvov arvas, et Koltšak oma veerand miljoni, Denikin 120 000 ja Krasnov 60 000 sõduriga, kellele lisaks veel liitlased Odessas maabuma hakanud, võivad enamlaste varsti kukutada. Siis tähendas Poska, et viimaste teadete järgi olevat ka enamlastel kuni pool miljonit väge, valgete sõdimistahe ei olevat aga mitte kõige parem, mida ka Lvov mõonis.

Poska küsis veel, missugune saaks olema Lvovi arvates Venemaa tulevane riigikord. — Radikaal-demokraatlik, vastas Lvov, säärane olnud meeolu Siberis, kust ta hiljuti tulnud. — Kuid Siberis võidi alles hiljuti vangistada radikaal-demokraatlikud direktoriumi liikmed, tähendas Poska. Venemaa saab vististi monarhistlik, nagu seda on sõdurid, kes seal enam-

laste vastu sõdivad. Lvov andis järele, et võimalik olevat koguni absoluutne monarhia.

Need kaks asja, ütles siis Poska — et enamlus võib veel kaua kesta ja et Venemaal võib siis monarhia tagasi tulla, olevat teda Pariisi toonudki. Väike Eesti ei tahtvat kaasa teha kõiki Vene vintsutusi.

Kui Lvov omakorda küsis, mis peaksid venelased tegema, vastas Poska: nad peaksid Eesti iseseisvust tunnustama — võib-olla sel juhul võivad piirirahvad Venemaaga veel pärastpoole ühineda, kui nende põhjendatud kartused mööduvad. Püütakse aga iseseisvuse soove maha suruda, siis ei ole hiljemini enam üldse ühinemislootust.¹

Clemenceau.

Nii Kerenskist kui Lvovist sai Poska mulje, et nad Venemaad ilma Balti provintsidega kujutleda ei oska. «Meie püüame neid selle mõttega ära harjutada, igapidi katsudes vahetada, mitte rikkuda, silmas pidades neid suuri majanduslikke huvisid, mis meil edaspidi Venemaal on.»²

Lvovi soovil pidid veel lähemad läbirääkimised järgnema, milleks päevgi oli määratud. Kuid Prinkipo kutse oli Lvovile nii rusuvalt mõjunud, et ta äkki loobus.

Vene konverentsi esimese avalikus deklaratsioonis³ anti mõista, et piirirahvaste separatism olevat haiglane ja selle põhjused kunstlikud: umbusaldus tsaristliku tsentralisatsiooni ja vaen enamliku despotismi vastu. Uus Venemaa kaotavat need umbusalduse põhjused, lepitades Vene riigi ühtsuse tema rahvaste huvidega, olgu autonoomia või föderatsiooni teel.

Erideklaratsioonis rahukonverentsile panid venelased ette, 1) et ilma Vene nõusolekuta ei otsustataks ühtegi küsimust, mis puutub Vene riigi 1914. aasta territooriumisse, välja arvatud etnograafiline Poola, ega ka nende tulevase statuute; 2) et seni ajutiselt tunnustataks nende *de facto* valitsusi, kuna nad asuvad demokraatlikel põhimõtetel ja toetuvad elanikkonnale.⁴

¹ Välisdelegatsiooni protokoll 20. I 1919. V.

² J. Poska kiri 25. I 1919 K. Pätsile.

³ «Le Temps», Pariis, ajaleht (edaspidi «Temps»), 30. I 1919.

⁴ «Journal des Debats», Pariis, ajakiri (edaspidi «Journ. d. Deb.»), 14. III 1919.

Nagu Savinkov jutustas, oli see olnud Clemenceau ettepanek, millega venelased nõustunud: jätta piiririigid tegelikult iseseisvaks, kuni Venemaal tuleb korralik valitsus, kes suhted revideerib.¹

Pidades nõu teiste piiririikide esindajatega, koostas Poska protesti Vene deklaratsiooni vastu, mille esitas 25. märtsil rahukonverentsile.²

Toetudes enesemääramise õigusele, ei võivat Eesti oma tulevast statuuti sõltuvaks teha Vene nõusolekust. Pealegi ei olevat deklaratsiooni ettepanekud ei praktilised ega soovitatavad üldise rahu seisukohast. Valitsus, keda tulevikus võidakse likvideerida, ei saa rahva elu korraldamiseks samme astuda, mis pikemaks ajaks arvestatud, ega ka laenusid teha. Ei saa ta ka teiste jõududega koos töötada võitluseks enamluse vastu, sest on juba märke, et rahvas hakkab siis kaotama usaldust liitlaste abisse ja enda iseseisvusse ning enamlased ei jäta oma propagandas seda kasutamata.

Viitamine Vene pakkumisele oli nähtavasti ainukeseks tulemuseks piiririikide esindajate — Poska, Pusta, Meierovicsi, Tšakste, Sidorenko, Petruševitši ja Valdemarase 16. märtsi audientsil Clemenceau juures.

Neid esitles keegi ametnik kui «délégation russe'i». Meierovicsi küsimustele, mis seisukorras on nende konverentsile kutsumise küsimus, vastas Clemenceau, et see tuleb arutusele umbes 2—4 nädala pärast ühes Vene küsimusega, kui Saksa küsimus läbi. Seniks palus ta materjali valmistada. Kui Pusta palus Eestile «täit selgust», sõjalist ja rahalist abi, vastas Clemenceau: nõuate, mida kõik nõuavad. Meie vägi on väsinud, hiljem ehk võime aidata. Kui Pusta tähendas, et iseseisvuse tunnustamise korral võiksime ise võlgu saada, vastas Clemenceau, et isiklikult kalduvat ta selle poole, kuid see olenevat rahukonverentsist. Venelased olevat konverentsile väga vastutuleliku ettepaneku teinud, mis küsimust palju kergendavat.

Poskal jäi mulje, et «vana poliitikavarblane» vastused võlgu jätnud. Prof. Valdemaras tähendas ära tulles, et audients olevat teda veennud arvamuses, et venelaste kallal tuleb töötada. Leedu esimene — Olševski delegatsioon oli nimelt (nagu Pusta siis tähendas) olnud Poola-sõbralik ja Vene-vastane, teine — Valdemarase oma aga ümberpöördukt — Vene-sõbralik ja Poola-vastane.

Tõepoolest — Leedu osutus piiririikidest ainukeseks, kes Clemenceau nõu kuulda võttis, kuid isegi rohkem: ta alustas koostööd Venega, teiselt poolt aga kindlustas oma seljatagust koostöös Saksaga.

¹ Välisdel. protokoll 7. III 1919. V.

² «Revue Baltique», Pariis, ajakiri (edaspidi «Rev. Balt.»), 1919, lk. 185.

Interventsioon

Kuna prantslased piirirahvastele üldiselt nõu andsid vene lastele läheneda ja enamlaste vastu ühisrinnet moodustada, võttis piirirahvad eriliselt käsile väliskomisjoni esimees Franklin-Bouillon.

Franklin-Bouillon.

Ta oli juba 29. XII 1918 parlamendis kaevanud, et ei Prantsusmaal ega liitlastel pole juba terve aasta Vene jaoks oma poliitikat, sest pole üldkäsitus tulevasest Venemaast — kas peab ta saama unitaarne või föderaalne. Liitriikide esimesed katsed olnud mõeldud unitaarse Venemaa sihis ja seepärast jäänud viljatuks. Kuid olevat selge, et vähemalt ajutiselt peab Venemaa läbi käima föderaalset järgust. Ühteaegu venelastega tulevat toetada ka Venemaa muurahvaid: peale Soome ja Poola veel eestlasi, lätlasi, leedulasi ja ukrainlasi. Need oleksid niihästi puhvrid Saksamaa vastu kui ka kolded, kust aktsiooni Venemaa enese uuestisündimiseks võib ajada. Kõige mõjusam abinõu enamlaste vastu võitlemiseks olewat arendada rahvustunnet igal pool ja eriti muurahvastel.

Nende mõtete kohaselt kutsus Franklin-Bouillon (8. ja 10. veebr.) Eesti, Läti, Leedu, Ukraina ja Gruusia esindajad kokku nõu pidama, kuidas neile liitlaste abi korraldada. Ta seletas, et väikerahvaste häält ennem kuulda võetaks, kui nad ühiselt üles astuksid ja mitte ainult oma vajadustest ei kõneleks, vaid ka näitaks, kuidas nad võiksid olla kasulikud liitlastele. Kõige otstarbekohasem oleks, kui nad lubaksid enamlaste vastu välja astuda ja selleks abi paluksid, muidugi ühtlasi ka iseseisvuse tunnustamist, kuid nii-öelda viimasel kohal.

Esialgu ei tekitanud Franklin-Bouilloni nõu koosolijate seas suuremaid kahtlusi, kuigi neid pani mõtlema, et ta Prinkipo vastu eitava seisukoha võttis. Ainult grusiinlased olid kohe vastu, seletades, et seega piirirahvaid tahetavat Prantsuse Vene-poliitika aistesse rakendada. Kuid Gruusia oli eriseisu-

korras: tal polnud niivõrd karta enamlasti kui oma naabrit Denikinit.

Risti selle vastu soovitas Inglise rahudelegatsiooni sekretär Carr enamlaste küsimust mitte puudutada, vaid paluda abi ainult oma piiride kaitseks. Niisama ei näinud ka professor Simpson hea meelega, et Judenitš Eestis vene vägesid formeerib.

Välisdelegatsioonis tuli sel puhul 10. veebruaril mõtete lahkuminek. Piip soovitas ühisrinnest enamlaste vastu mitte kõnelda. Poska aga arvas, et siis pole põhjust abi paluda. Otsus kaldus Poska poole.

Järele mõelnud, otsustasid väikerahvad ühise aktsiooni küll ette võtta, kuid mitte sel kujul, nagu Franklin-Bouillon soovitanud. Iga esindus andis rahukonverentsile kolm nooti: iseseisvuse tunnustamise, Prinkipole minemise ja abipalumise asjus. Viimases oli otse öeldud, et muurahvad on valmis oma piirides end enamlaste vastu kaitsema, kuid mitte end Venemaa asjusse segama.

Kui Inglise parlamendis alalhoidlased (kolonelid Guinness ja sir Samuel Hoare) 12. II nõudsid kindlamat poliitikat enamlaste vastu, vastas Lloyd George, et ei olewat ühtegi riiki, kes ette paneks Venemaal interventeerida. Igaüks, kes Venemaal intervenueerinud, olewat ummikusse jooksnud, olgu see siis Rootsi kuningas või Prantsuse keiser. Lasta tuld ise ära põleda oleks ka julm poliitika, mis võtaks palju aega ja tähendaks miljonite inimeste surma. Selle asemel olewat Inglismaa proovinud Venemaal sama poliitikat mis India loodepiiril röövliite ja mõrvaritega. Kui seal sed suguharud lähevad rahutuks, siis kutsuvad Inglise komissarid neid sageli kokku, et vaadata, kas ei saa mingit korda jalule, ilma et kalliks minevat ekspeditsiooni tarvitseks ette võtta.

Energilisemat poliitikat Venemaal nõudis aga sõjaminister Churchill. Ta ütles 3. III parlamendis, et Rahvasteliit alustab oma karjääri väga halvasti, kui osutub algusest peale võimetuks, kui ei jõua poliitikale, mis võimaldaks suurel vene rahval maailma arengus oma osa mängida, kui ta pole võimeline päästma kõiki väikerahvaid, kes tõusnud Venemaa lääne- ja Saksa idapiiril ja kes on väärtuslikuks ja eluliseks puhvriks nende kahe suurriigi vahel. Churchilliga nõustus 5. III ka alalhoidlaste juht Bonar Law, et kui Ida-Euroopa jääb kaosesse, siis on Rahvasteliit algusest peale äpardunud.

Viidates Eesti edukale võitlusele enamlaste vastu ja enamlaste puhkemi-sele Ungaris, ütles kolonel Gretton 25. III parlamendis: liitriikidel on nüüd juurdepääs Läänemerele, kui nad tahavad seda kasutada. Neil on juurdepääs Petrogradile, mida neil üksvahe ei olnud. Kas Inglismaa ja liitlased on kaalunud praegust seisukorda selle muutuse valguses, mille on toonud sõjategevuse lõpetamine Lääne-Euroopas?

Churchill vastas, et inglased on läinud Eestisse, Leedusse ja neisse väikeriikidesse, mis Rahvasteliidult kaitset palunud enamlaste vastu ja kel-

lele seda ka lubatud. Eestlased, teatava määranil varustatud Briti relvade, olevat hästi võidelnud ja näidanud enamlaste nõrkust.

Inglise abi saamine läks nüüd eestlastele märksa kergemaks. Et Eestile oli tähtis Inglise laevastiku kaitse, soovitas Piip 22. veebruaril lord Hardingile luua Briti laevastiku baasi Eesti vetes, eriti Kihelkonna lahes. Harding vastas, et neil on üks teine baas asutamisel. Nähtavasti mõtles ta Björköt (Viiburist kagus), mis sai 1919. aastal Inglise laevastiku toetuspunktiks.

Samast kõneles Piip 19. ja 20. märtsil Londonis admiralliteedi staabiülema abi viitseadmiral Fremantle'iga, kes lubas jäämineku järel saata laevad jälle Eesti vetesse. Lahingulaevadele, kui neid saadetak, arvas ta Tallinna baasina olevat liiga lähedal Venele ja eelistas Paldiskit.¹

Winston Churchill.

Kui Harding 21. veebruaril Poskale ja Piibule ütles, et Inglismaa toetab Eesti iseseisvust ja et asi tuleb arutusele rutem, kui arvata võis, andis Poska seisukorrale optimistliku hinnangu.² Inglise püüd olevat Venemaad tükeldada, kuna Rahvasteliidust palju ei loodeta. Tugev Venemaa oleks ainult Prantsusmaale tarvilik — vastukaaluks Inglise mõjule. Ameerikale oleks vägev Venemaa suureks takistuseks Euroopas, kuid tal olevat kahtlusi Jaapani suhtes, kes Vene nõrgenemisel Siberi oma mõju alla võtaks. Sellepärast olenevat kogu Eesti asi Ameerikast. «Tahtsime sinna

saadikut saata (mida ka prof. Simpson soovitas); Ameerika esindaja lubas varsti vastuse. Viivitus tuleb sellest, et iseseisvuse tunnustamine ei olene sugugi enesemääramise õigusest, vaid riikide huvidest.»

Pärast Clemenceau juures käimist tahtsid piiririikide esindajad ka president Wilsoni jutule minna,³ kuid sellest ei tulnud midagi välja. «Ameerika ei taha meie asjadest hästi aru

¹ A. Piip 21. III 1919 välisministrile. V.

² Akt 11-b, Pariis, 1919. V.

³ Poska, lk. 44.

saada,» tähendas Poska, kuid ei kaotanud siiski veel lootust, pidades heaks märgiks Ameerika komisjoni saatmist Baltimaale.

Enne Ameerikasse sõitu oli Wilsoni suust rahukonverentsil mõni sõnalangenud, mis lubas mõndagi lootat. Nimelt oli seal Rahvasteliidu mandaatide süsteemi kohta eelnõus öeldud, et see käib Saksa asumaade, Türgi alt vabanenud rahvaste «ja teiste» kohta. Wilsonilt küsiti, keda nende «teiste» all mõeldud. Wilson vastas: endise Vene riigi territooriumid. «Meie saame alatasa palveid rahvastelt, kes enne tsaari all elasid, Kaukaasia, Kesk-Aasia rahvastelt ja muudelt, kes endid enam venelaste poolt valitseda ei taha lasta, kuid ise oma riiki organiseerida ei jaksa. Nende rahvaste soov ongi siin arvesse võetud.»

Tšehhi delegaat dr. Kramarš kargas siis üles ja hüüdis: «Venemaad? Venemaad tükeldada? Kuid mis jääb tema integriteedist? Kas see ohvriks tuuakse?»

Kramaršile vastamist ei pidanud keegi tarvilikuks.

Muidu näitasid rahukonverentsi juhid eriti Vene küsimustes, et nad tunnevad hästi parlamentliku poliitika meetodeid.¹ Nii sisaldas Lloyd George'i 25. III memorandum, mille ta rahukonverentsi liikmetele andis, Vene asjus aine üldsõnalist meeldetuletust: «Enamlaste imperialism ei ähvarda üksnes riike Vene piiril. Ta ähvardab kogu Aasiat ja on niisama lähedal Ameerikale kui Prantsusmaale. On asjatu mõelda, et rahukonverents võib laiali minna, kui terve rahu ta ka korraldaks Saksamaaga, kui ta jätab Venemaa, nagu see praegu on.»² Samasuguse parlamentliku osavusega käsitles mõni päev hiljem Vene küsimusi ka Pichon Prantsuse parlamendis. Seal olid sotsialistid Vene interventsiooni üle aru pärinud. Sotsialistide arupärijate seas küsis Mayeras 25. III, et kas on tõsi, et tahetakse sakslasi ära kasutada Venemaa vastu. Franklin Bouillon kaebas, et Prantsusmaal ei olevat üldse selget poliitikat Vene asjus ja tema inertsus olevat viimasel ajal aina kasvanud. Alles nüüd, kui Saksamaa tegevat piirirahvastele kõik-suguseid pakkumisi, hakkavat Prantsusmaa ajama seal rahvaste poliitikat, mille senine puudumine olevatki üks raskuste põhjus. Selgusetu poliitika üle kaebas 26. III ka parempoolne de Chappedelaine, kes tõi tõenduseks pessimistliku raporti Judenitsilt, «suurelt enamlusevastaselt juhilt, kes moodustab väge peamiselt eestlastest». Pichon oma vastuses seletas, et rahvaste küsimus Venemaal olevat väga raske ja Prantsusmaa ükski ei võivat seda lahendada. Nii olevat Läti ja Eesti küsimused seotud Vene merelejuurdepääsu küsimusega. Ühes liitlastega püüdvat Prantsusmaa luua terve vishoiuvööd, mis paneks enamlusele tee kinni tema surmava mürgi levitamisel. Ekspeditsioonide saatmisest Sise-Venemaale ei olevat juttu. Vene esindajate deklaratsioon rahukonverentsil olevat andnud tagatise vaba Venemaa uuesti jaluleseadmiseks. Kui liitlased hoiduksid Venemaast tagasi, siis läheks sinna Saksamaa.

¹ Dillon, dr. E. J.: The Peace Conference, London, 1919 (edaspidi Dillon), lk. 292.

² Temperley, VI, lk. 544.

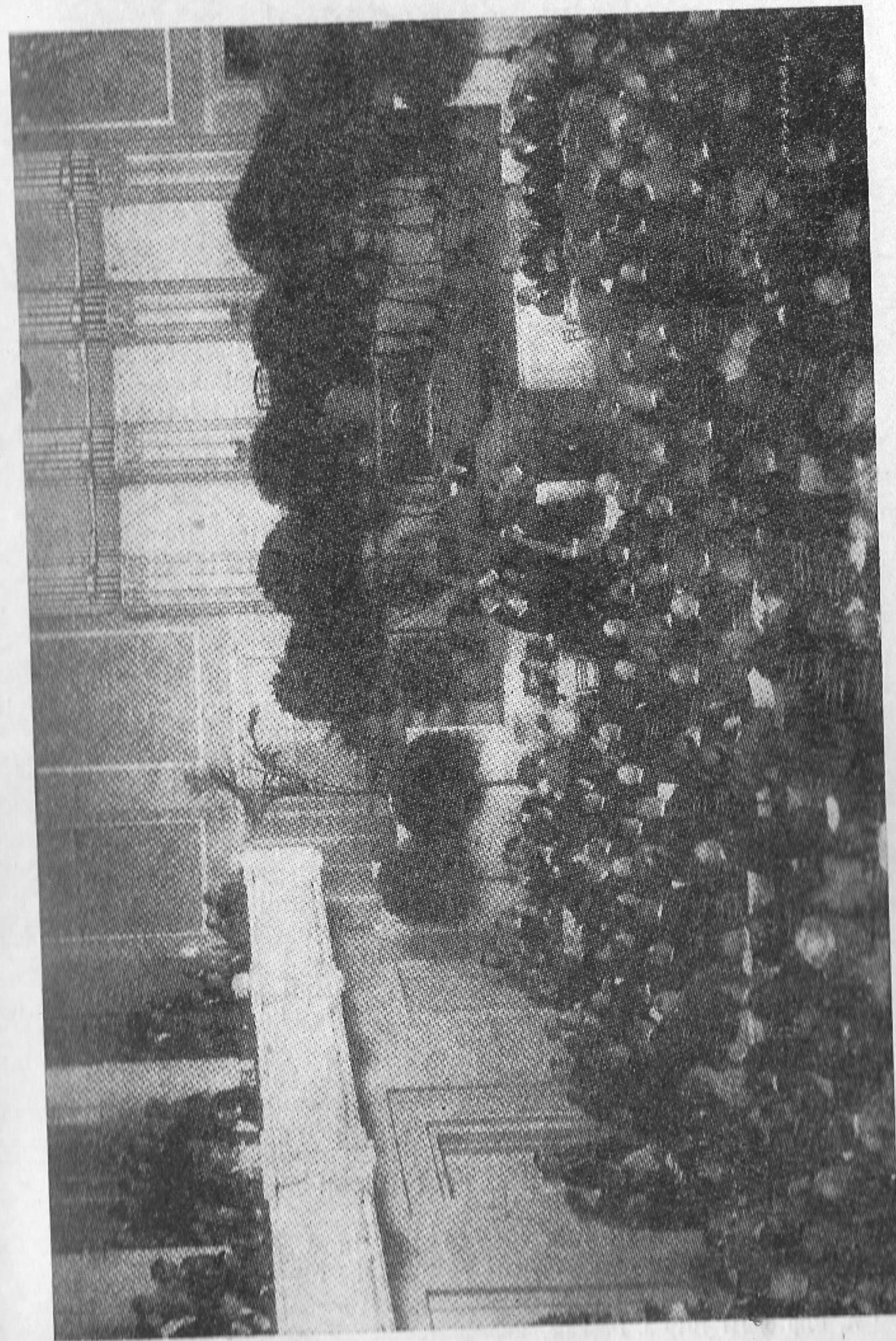
Interventsiooni põhimõtteliselt pooldades oli de Chappede-
laine parlamendis öelnud, et sõjast kurnatud Prantsusmaa
seda enda peale ei võiks võtta, vaid seda peaksid tegema tei-
sed liitlased. Selle mõtte kohaselt oli Foch juba rahukonve-
rentsi alguseks kava valmistanud, kuidas sakslaste parema
peoshoidmiseks liiduväed Saksamaa kaudu Venemaa peale
marsiksid. Anglosakside vastupanu tõttu ei lasknud Clemen-
ceau seda kava enne välja tuua, kui Prinkipo kutse oli nurju-
nud. 25. veebruaril soovitas Foch rahukonverentsil moodus-
tada Prantsuse ülemjuhatusel all sõjavägi kreeklastest, serb-
lastest, rumeenlastest, poolakatest, tšehhoslovakkidest, eestlas-
test jne., kes kohe pärast rahu allakirjutamist Saksamaaga
läheksid enamlaste vastu. Kuna Balfour sellele vastu vaidles,
katsuti kava jaotada väiksemateks operatsioonideks, et neist
hiljem suuremat välja arendada.

17. veebruaril nõudis Foch, et Prantsusmaal olevad Poola
kindrali Halleri väed saadetakse koju mitte mereteed, vaid Viini
kaudu, et neid Lvovi juures otse lahingusse saata. Selle asemel
korraldas aga rahukonverents Lvovi all poolakate ja ukrainlaste
vahel vaherahu. Siis andsid prantslased 22. märtsil Ungari
demokraatlikule Károlyi valitsusele rahukonverentsi käsu, mis
kuu aja eest otsustatud, kuid seni salajas hoitud: ungarlased
võtku oma piir rumeenlaste eest veel 50 km tagasi. Käsk kuku-
tas Károlyi valitsuse ja Budapestis tulid pukki Béla Kuni
enamlased. Nüüd oli «Hannibal väravate ees» ja suurem akt-
sioon enamlaste vastu näis möödapääsematuna.

27. märtsil esitas siis Foch rahukonverentsil kava: moodus-
tada vägi prantslastest, inglased, ameeriklastest, kreeklas-
test, serblastest ja rumeenlastest, kes Odessast alates haaraks
Mustast merest lääne poole ümber Ungari ja okupeeriks Viini
ning, teist kätt Ungari enamlasti alla heites, suleks «Lvovi
mulgu».

Ameerika keeldus kava finantseerimast; seega kukkus see
läbi. Fochi suure interventsiooni plaan Venemaal oli lõplikult
luhtunud. Tagasimõjuna evakueeriti Odessa venelastele täiesti
ootamatult Prantsuse ja Kreeka vägede poolt 3.—6. aprillil.
Ungari enamlaste kukutasid hiljem Rumeenia väed üksinda.

Interventsiooniplaanide läbikukkumine oli endaga kaasa
tõmmanud ka Prinkipo plaanid: nüüd, mil enamlaste juba Un-
garis, ei leidnud rahu sobitus katsed enamlastega enam tarvilikku
meeleolu. Jäi üle kolmas tee: toetada kohalikke enamlaste vastas-
seid jõude raha ja varustusega. Seega läks juhtimine Vene
poliitikas Prantsusmaa käest Inglismaa kätte. Fochi asemele
astus Churchill.

Asutava Kogu avamine «Estonia» kontserdisaalis.

Rahu sondeerimised

Prinkipo kutse äratas eestlastes lootusi üldisele rahule. Prinkipo nurjumine tekitas aga esmakordselt mõtteid eraldi-
rahu võimalustest.

«Times» teatas 1. veebruaril: olevat mõte liikumas, et kui Prinkipost midagi välja ei tule, siis liitlased toovad oma väed Venemaalt ära ja jätavad ta saatuse hoolde.

Niisugused jutud panid mõtlema. J. Tõnisson soovitas 4. veebruaril välisdelegatsioonil võtta kaalumisele, kas ei peaks nüüd, mil Eesti väed veel kogu aeg võidavad, katsuma Nõukogude Venega rahu teha. Et aga Prinkipo asi alles selgumata, jäeti küsimus välisdelegatsioonis lahtiseks.

Béla Kun.

Mõni nädal hiljem tõi sotsialistlik «Populaire» teate, et Poola peaminister Paderewski olevat enamlastele rahu pakkunud. Seda kuuldes volitas välisdelegatsioon 25. veebruaril juba A. Piipu sondeerima prof. Simpsonilt rahuvõimalusi.

Oma ülesannet täites ütles Piip Londonis Simpsonile, et Eesti ükski lõpmatuseni sõdida ei suuda. Simpson nõustus sellega, kuid

teatas, et nad olevat Pariisist Balfourilt telegrammi saanud, kus Eesti finantsabi asju kästud otsustada eraldi üldisest Vene küsimusest, ka eraldi Läti ja Leedu küsimusest. Laenu abil võivat saada ka Rootsi ja Taani vabatahtlikke.¹

Poskaga aru pidades andis Piip 13. märtsil siiski Tallinna nõu täiesti erateel Vene enamlastelt järele küsida, millistel tingimustel võiks rahust juttu olla.

Uhtelugu kerkisid Pariisis jutukõminad rahuvõimalustest enamlastega. 17. märtsil tõid Pariisi lehed kuuldusi, et Lenin olevat avaldanud nõusolekut loobuda Baltimaast ja Kubaanist, kuid mitte Ukrainast. 27. märtsil said välisdelegatsioonile teatavaks ameeriklase Bullitti poolt Moskvast toodud rahupakkumised.

Aprilli keskel tuli Piibule K. Astilt ja J. Seljamaalt telegramm, et Asutava Kogu valimised lõppesid sotsiaal-

demokraatide ja tööerakonna võiduga, kellest loodavat nähtavasti ka uus valitsus, kuna teiste erakondade osavõtt pole veel kindel. Üheks tähtsamaks ülesandeks olevat võitjatel erakondadel sõja lõpetamine. Mitmed asjaolud lubavat oletada, et Vene enamlased on nõus rahu tegema. Kuidas liitriigid sellele vaatavad, ei olevat Eestis teada. Sellepärast paluti tungivalt rutulist vastust küsimustele: 1) kui seda loota võiks, kelle poole siis pöörduda, 3) kui mitte, kas oleks siis Eestil venelastega rahuläbirääkimistesse astudes entente'i poolt survet oodata ja 4) missugust laadi võiks see surve kanda. «Meie arvates,» öeldi telegrammis, «on entente'i vahesobitus Eestile väga tarvilik. Kui liitriikides Venemaa interventsioon kõrvale on heidetud, siis ei võiks mingit takistust vahesobitusel olla.» Paluti entente'i plaanide kohta selgusele jõuda ja vastusega rutata, nii et see hiljemalt Asutava Kogu avamiseks 23. aprillil käes oleks.

A. Piip asus siis lähemale sondeerimisele. Inglise poolt vastati talle, et liitlastel pole õigust sundida Eestit sõdima ja et rahu asi on eestlaste eneste otsustada. Muidugi olevat liitlastegi seisukohast parem, et Eesti rahu teeks ja iseseisvaks jääks, kui et ta edasi sõdides ja kokku varisedes enamlaste ohvriks langeks. «Teie ei pea oma jõude üle hindama,» hoia-
tati seal. Blokaadi alla Eestit rahu puhul ei pandaks, kuid toetus jääks loomulikult ära ja moraalne blokaad oleks möödapääsmatu kõigi isolatsiooni tagajärgedega, mis oleks tähendanud Eesti andmist enamlaste tuju alla.¹

Astile ja Seljamaale soovitas Piip seepärast ettevaatust ja teatas esialgu, et inglasega ja ameeriklastega võib asjast kõnelda ilma neid kohutamata, prantslased on aga vististi vastu ja vahemeheks liitriigid ei hakka. «Mõni arvab, et ettepanek oleks meile paremaks väljapääsuteeks, kuid nõutakse status quo allesjätmist ja Vene blokaadi jätkamist, muidu blokeeritakse kohe ka meid.» Piip palus asjas mitte mingit avaldust teha ega rutulist rahu lubada. Rahu võimalust ta oletavat, kuid mitte iga hinna eest — see ruineeriks Eesti kindlasti.²

Kui Béla Kunilt tuli Eestile vahesobituse pakkumine, näitas Piip seda 12. märtsil Briti delegatsiooni sekretärile Car-
rile. See palus kindlat vastust Inglise seisukoha üle küsida ametlikult. A. Piip küsis siis välisdelegatsioonis, kas seda üldse maksab ette võtta. Ka Pustal oli kahtlusi, kas ehk inglased ei taha asjast kõrvale hoiduda ja paberiga liitlaste ette minna, mis avaldaks halba mõju. Ametlik küsimus anti ilma endapoolse seisukohavõtuta siiski ära. Kuna Koltšaki tunnustamine päevakorrale kerkis, polnud sel mingit tulemust.

¹ A. Piip, MIV, II, lk. 351.

² A. Piip 22. ja 29. IV 1919 välisministrile. V.

¹ A. Piip 6. III 1919 J. Poskale.

Koltšaki tunnustamise peale komistas ka aktsioon ameeriklaste juures. Ameeriklane Steffens, kes on oma valitsuse ülesandel Moskvast käinud, teatas 16. mail Piibule, et ameeriklased teeksid hea meelega enamlastega rahu; isegi House olevat sellest huvitatud. Pusta pani ette ühes teiste piirirahvastega paluda president Wilsonilt audientsi, et Wilson kui rahuapostel võtaks enda peale vahemehe ülesanded rahutegemises enamlastega. Kõstner hoiatas asja mitte forsseerida, et mitte Eesti laevu kinni ei pandaks. Audientsi paluti, kuid ei saadud.

KONSULTATSJOOINI-JA KOOLITUSKESKUS CONSULTATION AND TRAINING CENTER

SOODSATE HINDADEGA

- △ INGLISE KEELE ÕPPEKIRJANDUS
- △ SONARAAMATUD, ENTSÜKLOPEEDIAD
- △ ERIALAKIRJANDUS
- △ LASTEKIRJANDUS
- △ UUS JA KASUTATUD ILUKIRJANDUS
- INGLISMAALT JA USA-st

JUHKENTALI TN. 32-5
EE0001 TALLINN, EESTI
Tel/fax (372 2) 439 525

REG.NR 01228923

JUHKENTALI STR. 32-5
EE0001 TALLINN, ESTONIA
Tel/fax (372 2) 439 525